A SZÓNOKLÁS ÉS ELŐADÁS MŰVÉSZETE

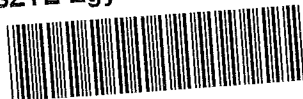
ÍRTA:

BOGNÁR ELEK
SZÍNMŰVÉSZ

MÁRTON LAJOS FESTŐMŰVÉSZ RAJZAIVAL

IV. KIADÁS

A SZERZŐ SAJÁT KIADÁSA

Felelős kiadó: Bognár Elek, XI., Verpeléti-út 14.

Merkantil-nyomda, Budapest, Vajda Hunyad-u. 43. (Fel. vez. Horváth Ferenc)

Magyar Testvéreim!

Újfajta könyvvel lépek elétek.

Az irodalom, különösen pedig a magyar irodalom, szegény a szónoklás művészetét tárgyaló munkákban. Retorikával, tehát a beszéd felépítésének ismertetésével foglalkozó munka bőven akad. De olyan, amelyik arról szólna, hogy a jól megszerkesztett beszédet hogyan kell hatásosan előadni: kevés van. Sőt, amelyik ezt a kérdést kizárólag gyakorlati oldaláról világítaná meg: tudtommal egyáltalában nincsen.

Igy azután azok, akiket életpályájuk gyakori szereplésre késztet, jóformán tanácstalanul állanak e tekintetben. Ha csak véletlenül nem jönnek rá maguktól bizonyos gyakorlati megoldásokra, amelyekkel a sikert növelni lehet, sehová sem fordulhatnak útbaigazításért.

Magyar kincsek hevernek parlagon! Istenáldotta tehetségek tehetetlen némaságra kényszerülnek, csak azért, mert nem mernek megszólalni. Nem jöttek rá a módjára. Viszont szégyenlik ezt bevallani s beszédkészségük fejlesztéséhez hozzáfogni.

Ez bűn! Önmagukkal és magyarságukkal szemben!

Harcot indítottam ez ellen a maradi és vétkes tehetetlenség ellen. S e harchoz kérem azoknak a Nagyjainknak segítségét, akik már sok szónoki csatát nyertek meg. Ne restelljék kézbevenni e könyvet, hogy példájuk követésre találjon. Szak-

munkát elolvasni nem megbélyegző valami. Ellenkezőleg: bizonyítéka a tárgy iránti különös szeretetnek és elmélyedésnek. A világhírű sebész tekintélye sem szenved csorbát, ha minden megjelenő ujdonságot megszerez, ami tudománykörébe vág. Sőt nagyon is tiszteletre- és követésreméltó példa.

Indítson el ez a szerény könyv hallgatásra kényszerült sok embert a bátor küzdeniakarás útján. De csak olyanokat, akik becsületes és szent eszmékért küzdenek: Krisztusért és a magyarságért, tudományért és az igazságért!

Ezt szeretném, mert ezért írtam ezt a könyvet.

Budapesten, 1940 január.

A szerző.

BEVEZETÉS.

Tíz évvel ezelőtt, kezdőszínész koromban, egyik városban szentbeszédet hallgattam. Zsúfolva volt a székesegyház hívőkkel. Szép volt a prédikáció. És mégis kevesen figyelték odaadással a tisztelendő úr szavait. Elszomorodtam. Lehetséges-e, hogy amikor a pap Isten igéit hirdeti, nem méltatják figyelemre? Álltak az emberek egykedvűen. Bámészkodtak a levegőbe. Forgatták a fejüket, jobbra-balra nézegettek. Fájlaltam a hatástalanul elhullott szavakat. Bántott az egykedvű nemtörődömség Isten hajlékában. S ahogy így magamban háborogtam, valami átvillant az agyamon: „Talán nem a közönségben van a hiba, hanem a szónokban!"

Én színész vgyok, Thalia papja. És mégis, mennyi ideig kellett tanulnom a beszédet. Éveken át tanulmányoztuk a lehetőségeit, elméletben és gyakorlatban, hogyan kell hatásosan előadni valamit; hogyan kell a hallgatók figyelmét lekötni.

És megszületett az ötlet: tanítsuk meg az embereket — akik nem szinészek — beszélni! Ismertessük meg velük a színművészet alapvető törvényeit, hogy merítsenek ezekből hivatásuk eredményes betöltéséhez.

Ezért kezdtem szónoklást tanítani. Abból az elvből indultam ki: *ami jó a színésznek, az bizonyos fokig jó lesz a szónoknak is.* Hiszen a szónok és az előadó is, miként a színész, nyilvánosság előtt szerepel, tehát sok ember előtt beszél. A céljuk is azonos: valamit el akarnak hitetni hallgatóikkal. A pap meg akarja győzni híveit, a tanár a tanítványait, a képviselő a választóit, az ügyvéd a bírákat, alkalmi szónokok a társaságot, a színész a közönséget. Ha pedig a céljuk azonos, próbáljunk azonosságot keresni a célravezető eszközök között is.

A színművészet tapasztalatokban felette gazdag. A színpadi gyakorlat fogásokat termelt ki, amelyekkel a sikert növelni lehet. Ültessük át ezeket, amennyire megengedhető, a nem-színészekbe is. A színész úgyis adósa embertársainak. Hisz a színész, amit a színpadon előad, az életben másoktól lesi el. Amit a nagyvilágban lát, hall, tapasztal, azt felviszi a színpadra.

Ellopja az életből a színház számára. Én most törleszteni akarom a nagy adósságot. Adjon egyszer a színész is valamit az életnek. Mi elhoztuk kívülről, ami a festett világra kellett, most visszaszolgáltatom azt, ami nálunk annyiszor bevált. Használják fel sikerrel azok, akik az életben szerepelnek a közönség előtt.

Könyvem anyaga tehát a színművészet alapelvein épült fel. E szerint tanítom évek óta magyar testvéreimet, akik engem bizalommal felkeresnek. Nem tárgyalok nyelvtant, stilisztikát és retorikát. Ezeknek ismeretét feltételezem. Különben is ezek részletesen megtalálhatók más könyvekben. Én nem írok elő könyvemben beszédmintákat sem. Nem kötöm ki, hogy ki milyen beszédet adjon elő ünnepélyen, temetésen, gyűlésen vagy törvényszéken. Én azok számára írtam meg a könyvemet, akiknek van mondanivalójuk, csak nem ismerik eléggé a módját, hogyan kell azt előadni. Azoknak akarok én segítőkezet nyujtani, akik tudásuk és lelki gazdagságuknál fogva hivatottak arra, hogy megszólaljanak. Csak a nagy magyar betegségben szenvednek: szerények és nem mernek beszélni.

Könyvemben általában szónokokról beszélek. Azonban *a szónokokra vonatkozó megállapításaim a legtöbb esetben tudományos előadókra is érvényesek.* A kettőt együttesen tárgyalom. Mert nehéz éles határt vonni a „szónok" és az „előadó" között. Ha valaki szószéken beszél: szónok. De ha ugyanazt a beszédet egy teremben adja elő, akkor már előadó. Aki állva beszél, szónokol. Ha pedig ülve mondja el beszédét, már előadó fogalma alá esik? Ha a beszéd főleg az érzelmek felkeltésére igyekszik, kétségtelenül közelebb áll a szónokláshoz, mint az előadáshoz, mert ez utóbbi inkább az értelmet foglalkoztatja. De van-e beszéd, amely kizárólag az érzelmekhez, vagy csak az értelemhez szól? A tudományos témát is lehet feltüzelően előadni és a forradalomról is lehet csendesen mesélni.

Tehát, a helyett, hogy a határt keresnők, felesleges időt és erőt pazarolva rá, vizsgáljuk meg, mi az, ami szónoknak és előadónak egyaránt előnyére válik. Amelyik fejezetnél feltűnő eltérés mutatkozik a két ág között, úgyis külön-külön tárgyaljuk mindkettőt.

I. FEJEZET.

ÁLTALÁNOS RÉSZ.

1. A szónoklás elsajátításának szüksége.

A közönség köréből leggyakrabban két kérdést hallok felmerülni. Szeretnék itt mind a kettőre megfelelni és a kétségeket eloszlatni.

Az első: „Kell-e a szónoklást egyáltalában tanulni?"

Azt állítják: felesleges erőfeszítés ez! Hiszen az ember vagy tud beszélni, vagy nem. Sőt olyat is hallottam, hogy nincs semmi értelme a beszéd tanulásának, mert minden ember tud beszélni. A harmadik meg azt hangoztatja, hogy az igazi nagy szónokok soha sem tanulták ezt a mesterséget, mégis tudtak.

Tudvalevő, hogy a nagy görög és római szónokok iskolákat létesítettek és a patricius-családok ide küldték gyermekeiket tanulni. A szónoklás elsőrendű tantárgy volt. Ha másra nem is, de ékesszólásra minden gyermeket, már kiskorától kezdve, taníttattak.

Nagy szónokok emlékiratait vagy élettörténetét lapozgatva, kétségtelenül megbizonyosodhatunk afelől, hogy elméletileg és gyakorlatilag nehéz munkával képezték magukat e téren. Igaz, hogy amikor egy kitűnő szónokot hall a közönség, mindent magától értetődőnek talál. Arra nem is gondol, mennyi küzdelem, mennyi tanulás előzi meg a szónok sikerét. Ha mást nem is említünk, Demosthenes példája mindnyájunk előtt közismert. Ez a világhírű szónok még a rátermettsége hiányát is ki tudta küszöbölni vasakarattal és hihetetlen sok gyakorlattal.

Különben is nekünk, a XX. század fiainak, bele kell nyu-

godnunk a változhatatlanba, hogy a mi korunkban mindent tanulni kell! Mindent, amiben többet akarunk elérni, mint mások!

A tudatlan még ma is csodálkozik azon, hogy miért kell az éneklést tanulni? Azt hozza fel, hiszen ennél mi sem könnyebb. Csak ki kell nyitni a szájat. A hang kijön magától. Ő még nem tudja, hogy a kitünő hanganyagot csiszolni is kell, kiváló mestereket kell felkeresni, anyagiakat és fáradságot nem kímélve, ha valaki a hangjával hírnévre akar szert tenni.

Érthetetlen az is, ha napjainkban azt kifogásolja valaki, hogy miért tanítják a mezőgazdaságot? Váltig erősítik, hogy már ükapáink is tudtak szántani, vetni meg aratni, pedig nem tanulták sohasem. Valamikor így is volt, de ükapáink korában!.... Azóta századok peregtek le az idő kerekén. Ma ott tartunk, hogy például Németországban és Dániában minden valamirevaló kisgazdának szakkönyvtára van. Tudományos folyóiratokat járat csak azért, hogy egy grammal is többet vehessen ki a földből, mint szomszédja. Tudós férfiak egész életüket egyetlen gyümölcsfajta megismerésére szentelik. Intézetek vannak, amelyek nem az egyetemes mezőgazdasággal, hanem csak — mondjuk — a mezőgazdasági rovarokkal foglalkoznak. Mi mindent kell megtanulnia annak a mezőgazdának, aki valamicskét is el akar sajátítani a tudós férfiak, tudós könyvtárak és szakintézetek óriási tapasztalathalmazából.

Azok, akik kételkednek a szónoklás tanulásának szükségességében, gondoljanak arra, hogy manapság még a futást is tanulni kell! A futást!... Igen, aki nem néz a dolgok mélyére, csak annyit lát, hogy a versenyző elugrik, azután hajrá, vágtat előre a célig. Ki hinné, mennyi keserves előkészület rejtőzik egy 10 másodperces futás mögött? Owensnek, a világhírű olympiai futónak nyilatkozatát olvastam, amelyben elmondja, hogy tizesztendei szakadatlan edzés kellett ahhoz, amíg eljutott odáig, hogy az elmúlt olympián bajnokságot szerzett a futásban. Rendszeres tüdő-, kar- és lábgyakorlatokat végzett. Szigorúan az előírás szerint élt; úgy evett-ivott, akkor ment aludni és akkor kelt fel másodpercnyi

pontossággal, ahogy az edzője (mestere) azt előírta. Meg kellett tanulnia, hogy milyen idő- és erőbeosztással fussa végig a távolságot, nehogy időelőtt kifulladjon. Sőt — még azzal is tökéletesen tisztában kell lennie, hogy a verseny előtt milyen melegítő-ruha legyen rajta, mert igen könnyen semmivé válhat hosszú esztendők minden készülődése, ha a verseny előtt megmerevednek az izmai. Ime, rövid kivonatban, mi mindenen kell átesnie egy futónak, csak azért, hogy 100 m hosszú távolságot megtegyen.

Babits Mihály szavai szerint: „A szónoklás a rábeszélés tudománya." Nem könnyű dolog! Meg kell győzni valakit előtte eddig ismeretlen igazságról, vagy eddigi véleményének téves voltáról. A saját álláspontját pedig rendszerint mindenki makacsul védi és nem egykönnyen adja meg magát. *Ezért aki a szónoklás terén sikert akar elérni, nem érheti be a rátermettséggel.* Tisztában kell lennie azzal, hogyan lehet a hallgatóság érdeklődését lekötni. *Meg kell ismerkednie azokkal az eszközökkel, amelyekkel előadását hatásossá teheti, a közönséget megnyerheti, vagyis a sikert biztosíthatja.* Mind olyan kérdés, amelyet a szónoknak ismernie kell. A rábeszéléshez, a meggyőzéshez nagy tudás szükséges, ezt a tudást pedig csak tanulás útján szerezhetjük meg.

A másik kérdés, amely a szónoklás iránt érdeklődőket nyugtalanítja: „Lehet-e egyáltalában a szónoklást megtanulni? el lehet-e sajátítani a szónoki készséget?"

Azt mondják: „Én érzem, tudom jól, hogy belőlem soha sem lesz jó szónok. Szeretném megtanulni, mert gyakran kellene beszélnem, de hiába! Nem megy! Aki félszeg, ügyetlen, akármit is csinál, sohasem lesz jó szónok!!"

— Igaz ez? — Nem!

Megnyugtathatom az aggodalmaskodókat: *a szónoki és előadói készséget — kivétel nélkül — mindenki elsajátíthatja!* A rátermettség előny ugyan, de ezt vasakarattal és kitartással pótolni lehet. A készség megszerzéséhez, illetőleg tökéletesítéséhez kettő szükséges:

1. elméletben meg kell ismerkedni azokkal az eszközökkel és lehetőségekkel, amelyek a szónoki sikert biztosítják és

2. a szónoklást gyakorolni kell.

Igyekeztem könyvemet úgy megírni, hogy mindenki előtt világos és érthető legyen. Éppen azért nem törekedtem fellengős stílusra, nagyképűnek tetsző kifejezésekre, mert számoltam azzal is, hogy esetleg az egyszerű nép fiai is érdeklődést tanusítanak munkám iránt. Aki érzi magában a hivatottságot, hogy nyilvánosság előtt szerepeljen, e könyv révén bizonyára rájön arra, mi az, ami a szónoki készségéből még hiányzik és mivel kell azt kiegészítenie.

Csüggedéssel, álszeméremmel semmire sem megyünk. Ha mindig attól félünk, hogy jaj, kinevetnek, ha szónoki tanulmányokat folytatunk, akkor soha sem jutunk előre. Mindenkiből, akinek érdemes mondanivalója van, jó szónok lehet, ha bátor elhatározással azzá akar lenni!

2. A beszédkészség fejlesztése.

A művelt társadalom többségének olyan a munkaköre, ahol gyakran van szükség a nyilvánosság előtti beszédre. Vannak olyan foglalkozási ágak, ahol elengedhetetlen kellék az ékesszólás. Hírnév, érvényesülés, anyagi jólét nagyrészben attól függ, tud-e az illető beszélni.

Ha számításba veszem, hogy mely hivatáságaknál szerves alkotórész a beszédkészség, olyan tág kört kapok, amelybe beleesik csaknem mindenki.

A pap csak akkor teljesíti eredményesen hivatását, ha szavaival hatást tud gyakorolni híveire. Ellenkező esetben — lehet bár szentember — nem apostol.

A tanár tanítóoktatói és nevelői munkájában egyaránt nélkülözhetetlen és egyik döntő tényező az élőszó ereje.

Biró, ügyész, ügyvéd — az igazságszolgáltatás szereplői — el sem képzelhetők szónoki rátermettség nélkül.

A politikus pályafutása menten kettétörik, ha nem tudja pártját vagy ellenpártját a maga igazáról meggyőzni.

Egyesületi vezetők, kereskedelmi társaságok elnökei és igazgatói saját maguk előtt szégyenkeznek, ha nem mernek üléseken felszólalni, ahol sokféle érdeket kell megvédeniök.

Egyetemi hallgatók, állástkeresők előtt akkor nyílik meg a bűvös ajtó, ha van megjelenésük, bátor fellépésük és tudnak beszélni.

A nők! A nők ma részt kérnek a politikából és a társadalmi szervezetek irányításából is. De ez a tevékenykedés meddő marad, ha a lelkes munka nem párosul szónoki készséggel. Hol, mikor és mennyit lehet beszélni? Ezekkel a kérdésekkel minden nőnek, aki vezetőszerepre vágyik, tisztában kell lennie.

Aki előre akar törni hivatása országútján, aki észre akarja vétetni magát, legyen az *tisztviselő, orvos, mérnök, katona* vagy bármi más középosztálybeli, nem rejtheti véka alá tudását. Ha szótlanul ül, soha nem veszik észre, milyen képesség szunnyad benne.

A munkás csak úgy vívhatja ki jogait, ha érveit szabatosan és érthetően tudja előadni.

Szavalók, rádióbemondók, előadóművészek kenyere: a beszéd.

Egyáltalában akad-e olyan ember, aki sohasem kerül abba a helyzetbe, hogy felköszöntőt vagy gyászbeszédet ne kelljen mondania? Hogy az életben legalább egyszer valamilyen küldöttséget ne kelljen vezetnie? Vagy a hozzáintézett szavakra ne kelljen válaszolnia?

Ilyen ember nincsen!

Azt mondhatjuk tehát, hogy minden embernek érdeke, hogy jártas legyen a beszéd művészetében! *A beszédkészség öntudatossá, bátorrá teszi az embert és megszabadítja a félénkségtől, félszegségtől és növeli önbizalmát. Felbecsülhetetlen előny, ha érzi, hogy el tudja mondani véleményét bárki előtt, amikor akarja. Szinte korlátlan lehetőség nyílik meg előtte az érvényesülés terén.*

Ime, az egyéni boldogulás egyik nélkülözhetetlen rúgója: a meggyőző beszéd. De nemcsak erre gondoltam könyvem megírásánál, hanem másra is. Arra, ami az egyén felett áll: az eszmére! Hová vesznének a nagy eszmék, ha nem akadnának lelkes apostolok, akik annak terjesztésében buzgólkodnak? Akik magasztos célok szolgálatában kötik le egész életüket. Akik nagy gondolatok fáklyavivői! Nem harcolhatnak

győzelmesen, ha nem hétpróbás bajnokai a szónak is! Az eszmeterjesztés érdekében a dolgos kéz nem elég, a futkosás nem elég, a segélyezés nem elég, a sajtó nem elég, ha hiányzik a toborzás munkálkodásából a szó. *Az eszmék terjesztésében az élőszónak óriási ereje, bűvös hatalma van!*

Emlékezünk mindnyájan a napra, amikor a milánói Dómtérről az olaszok nagy államférfia és ragyogó szónokművésze, Mussolini beszélt világjelentőségű kérdésekről. Amit ő ott kétszázötvenezer emberrel művelt, azon a vasárnap délutánon, azt valóban csak megindultsággal, hódolattal és könnytől fojtogatott torokkal lehetett végighallgatni. Hogy a negyedmilliónyi néptömeg az egyik pillanatban örjöngött, a másikban harsogó kacajban tört ki, hogy utána halálos csendben lesse a Duce ajkáról elröppenő történelmi szavakat, az valóban a szónoklás művészetének csúcspontja volt.

Hitler is írja „Harcom“ c. könyvében, hogy mozgalma a szó erejének és hatalmának köszönheti bámulatraméltó fejlődését. „Az emberek megnyerése szempontjából — írja többek között — az élőszó hatásosabb az írottnál. Minden mozgalom nagyarányú kifejlődését elsősorban nagy szónokoknak és nem nagy íróknak köszönheti. Az emberek legnagyobb része csak ímmel-ámmal, vagy egyáltalában nem nyúl olyan könyvhöz, amely nem felel meg a felfogásának. Az író a téves fogalmakat és tudatlanságot a tanítás fegyvereivel legyőzheti ugyan, az érzelmi ellenállást azonban soha. Ez a feladat majdnem kizárólag a szónok feladata!“

Nagy eszme szolgálatából tehát nem hiányozhatik az élőszó! Elképzelhetetlen, hogy aki minden tudásával, minden hitével és akaraterejével valamely magasztos célt óhajt szolgálni, ne érezze hátrányát, ha nem tud kitűnően beszélni. Aki Krisztus igéit hirdeti, aki szociális bajok orvoslásán fáradozik, aki egy jobb jövő kivívásáért harcol, nem nélkülözheti a meggyőzés legfontosabb tudományának alapvető eszközeit.

És van még egy szempont, amely szónokok nevelésére ösztönöz: a nemzeti szempont! Felfordult világot élünk. Nincs becsülete a vitézségnek és a történelmi multnak. Ma népek és nemzetek sorsát nem a hivatottság és a kard dönti el. Államférfiak intézik el nemzetek életét — körmönfont szavakkal. Nem kell messzire mennünk példáért. Egy nemzetet,

amelyet fegyverrel ezer éven keresztül nem lehetett megtörni, zöldasztal mellett, fondorlatos szavakkal akartak a sírba tenni. A sors szeszélyes játéka, hogy annál az asztalnál történelmünknek éppen egyik kimagasló szónoka ült: gróf Apponyi Albert. De mit használt az ő istenáldotta beszédművészete, ha guzsbakötötték és csak gyászbeszéd elmondására kapott engedélyt.

Magyar Testvérek! Ez a maroknyi nép büszke lehet arra, hogy mindig megértette a kor hívó szavát. Tudja az egész világ, hogy a magyar milyen vitéz volt, mikor nyíllal harcolt, milyen hős volt a világháborúban, az ágyúdörgés és puskaropogás közepette és olyan utólérhetetlen lesz a jövő légiháborúban is. De ez az eltévelyedett század nem annyira fegyverrel verekszik, mint inkább szavakkal. Nos nem fogunk lemaradni e téren sem! Ha a ma úgy kívánja, hogy érdekeinkért, igazunkért az élőszó erejével kell síkraszállnunk: akkor is ott leszünk!

Azt mondják, hogy mi magyarok mindig csak szónokolunk. Én mást mondok: Igen, szónokoljunk! Minél kevesebbet, de annál eredményesebben!

II. FEJEZET.

A SZÓNOKLÁS KELLÉKEI.

A szónoki siker elérésére vezető kellékeket két nagy csoportba osztom: *belső és külső kellékekre.*

Az első csoportba sorolom mindazokat az eszközöket, amelyekkel egy jó szónoknak szellemileg és lelkileg fel kell magát szerelnie, mielőtt a küzdőtérre indul. Nevezetesen: 1. *tudnia kell a mondanivalóját,* 2. *hinnie kell abban, amit másokkal szándékozik elhitetni* és 3. *mindenáron akarnia kell a sikert.* Tehát ez a három kellék tartozik az első csoportba: *szövegtudás, hit és akarat.* Ezeket nevezzük együttesen *szellemi és lelki kellékeknek.*

A külső kellékek kifejezik a szónok gondolatait. Ide tartoznak: 1. *a beszéd,* 2. *a mozdulatok* és 3. *a szemjáték.* Ezeknek segítségével igyekszik a szónok magát megérttetni és nézeteit hallgatóival elfogadtatni. Együttvéve alkotják a *kifejező kellékek* csoportját.

A) SZELLEMI ÉS LELKI KELLÉKEK.

1. Szövegtudás.

Az első követelmény, amit egy jó szónokkal szemben támasztunk, hogy még a beszéd elkezdése előtt tisztában legyen azzal, amit közölni akar hallgatóival. Aki szónoklásra áll fel, annak feltétlenül tudnia kell, hogy mi a célja beszédének. Minden beszédnek az a célja, hogy gondolatainkat másoknak tudtára adjuk és azokat elfogadtassuk.

Tehát a szónoklás előtt vizsgáljuk meg: vannak-e gondolataink, amelyeket a közönséggel feltétlenül közölni szándékozunk. Van-e egyáltalában valami mondanivalónk? Igen vagy nem? Mert ha nincsen: akkor ne beszéljünk. Szerencsétlen felfogás, ha valakit társaságban vagy gyűlésen arra nógatnak, hogy álljon fel és beszéljen. És még szörnyűbb, ha ez a valaki, engedve a biztatásnak, megadja magát s nekikezd a beszédnek, a nélkül, hogy fogalma volna, mit fog mondani.

Miért kell tudnunk, mielőtt még szólásra emelkednénk, hogy mit akarunk mondani?

1. *A közönséget egy pillanatra sem szabad bizonytalanságunkkal nyugtalanítanunk.* A figyeléshez nyugodtságra van szükség. Csak akkor tudja magát a hallgató zavartalanul átadni a szónok gondolatainak az átvételére, ha nem zökkentik ki az alkalmas lelkiállapotból. Tehát a szónoknak jólfelfogott érdeke, hogy hallgatóit zavartalan, nyugodt és csendes figyelésükből ki ne mozdítsa. A közönség azonnal észreveszi, ha a szónok bizonytalan és küzködik a szöveggel. A jóindulatú hallgatókat aggodalom szállja meg és folyton arra gondolnak: „Jaj, mi lesz szegénnyel?! Most mindjárt belesül!" A közönség másik része, a kevésbbé jóindulatú, lenézi és sajnálja azt, aki előtte zavarban van. Arról meg nem is beszélek, hogy olyanok is akadnak, akik a szónok nyögdécselésén igen jól mulatnak.

2. *Mit értsen meg a közönség a beszédből, ha maga a szónok sem tudja, hogy tulajdonképpen mit akar mondani?!* Sok beszédet hallottunk már mindnyájan, amelyet hallgattunk egy félórán, vagy talán egy órán át is és mikor vége volt, azt kérdeztük magunkban, hogy miről is szólt valójában? Nem emlékeztünk vissza úgyszólván egyetlen szavára sem. Mert az ilyen szónok beszédközben keresgéli össze mondanivalóját s ide-oda kapkod, terv és rendszer nélkül vezet bennünket árkon-bokron keresztül, mert nem tudta előre maga sem, hogy mit akar mondani.

A készületlenség még annak is nagy hátrány, aki nagyon is otthon van egy tárgykörben. Száz és száz gondolat tódul egyszerre az agyára. Képtelen kiválasztani belőlük azt, ami leginkább kellene. Folytonosan elkalandozik, mellékvágá-

nyokra tér ki és hovatovább megfeledkezik az eredeti tárgyról. Helyette lényegtelen részeket épít fel. Beszédében nincs áttekinthetőség, az összbenyomás tehát zavart és így érthetetlen.

Nagytudású emberek is bizony sűrűn esnek ebbe a hibába. Fölényességük elbizakodottá teszi őket. Nem vesznek maguknak annyi fáradságot sem, hogy előre, legalább nagy vonalakban, összeállítanák a beszéd vázlatát. Jó kiállással és nagy hanggal pedig nem lehet pótolni a készülés hiányát.

A hallgatóság nem szereti törni a fejét figyelés közben, tehát világosan eléje kell tárni, amit meg akarunk érttetni vele. Egyszerűen, érthetően, szabatosan és magyarosan, úgy, ahogy azt retorikai könyvekből tanultuk.

3. *Nagy erőpazarlás, ha a szónok a közönség előtt a gondolatok összeszedésével foglalkozik.* Az anyaggyűjtést otthon kell elintézni. A közönség előtt csak egyetlen egy feladata lehet a szónoknak, hogy minél érdekesebben és minél meggyőzőbben tárja fel gondolatait. Tudás, rátermettség még mind nem elég erre a célra. Hátha még állandóan azzal vesződik, hogy mit is mondjon később, ha majd semmi sem jut az eszébe.

Ez alól nincsen felmentés: a mondanivalónkat tudni kell! A szöveg tudásának soha még egyetlen színész és egyetlen szónok sem vallotta kárát. Ellenkezőleg, a szövegtudás nagy biztonságérzetet ad a szereplőnek és módot nyujt arra, hogy erejét a beszéd hatásosabb előadására fordíthassa.

Ne higgyünk azoknak a dicsekvőknek, akik nagyképűen híresztelik magukról, hogy csak úgy tudnak beszélni, ha egyáltalában nem készülnek. „Mikor felállottam a dobogóra — szokták mondani fenhéjázva — még fogalmam sem volt arról, hogy mit adok elő és mégis óriási sikerem volt!" Ne vegyük mindezt készpénznek.

Ravasz László írja, hogy *készülés nélkül nincsen szónok.* A különbség csak az, hogy az egyik szónok napokon, sőt heteken át szerkeszti beszédét, a másik pedig pillanatok alatt átgondolja.

Igen, a szövegben akkor leszünk biztosak, ha előzőleg lelkiismeretesen elkészülünk. A készülés módozata teljesen egyéni. Van, aki leírja a beszédét, méghozzá szóról-szóra és

irgalmatlanul bevágja. Mások csak a vezető gondolatokat jegyzik fel s ezekhez fűzik a beszéd folyamán a többit hozzá. Ismét mások egyszerűen csak úgy készülnek, hogy gondolatban többször keresztülszaladnak a beszéd fonalán s egyáltalában nem írnak le semmit.

A magam részéről nagyon ajánlom, különösen kezdőknek, hogy írják le a teljes beszédet. Azonban az elmondásnál ne ragaszkodjanak makacsul a leírt mondatokhoz és szavakhoz. Amikor már a beszédet jól tudják, készítsenek rövid jegyzetet belőle s ezt vigyék magukkal, ne a szószerinti szöveget. Aki már sokszor kiállotta a közönség előtt a tűzpróbát, annak nincs is türelme a beszédet az első szótól az utolsóig leírni. Csak a vázlatot készíti el s ezt színezi ki a hallgatóság előtt, ahogy azt a pillanatnyi hangulat sugallja. Hozzátesz vagy elvesz belőle, ahogy beszédközben jónak látja.

A beszéd megszerkesztése nem megy mindennap egyformán. Egyszer a gondolatok szinte maguktól jönnek, máskor meg képtelenek vagyunk egy épkézláb mondatot kiizzadni. Szabály: *ne hagyjuk a készülést az utolsó órára!* Akkor kell készülni, amikor hangulatunk van hozzá. Amikor benne vagyunk a gondolatkörben. S ezt nem lehet előre beállítani. Ez magától jön. Talán éppen akkor, amikor úgy sebtiben csak oda akarunk vetni egy-két sort, amikor tengernyi munka között a legkevésbbé érnénk rá beszédet készíteni. Csodálatos, hogy éppen ilyenkor születnek, szinte tódulnak a legjobb gondolatok. De ha kitervelem magamban, hogy majd este 7—8 óra között megírom a beszédet, bizony gyakran hiába rágom a tollat, nem jut eszembe semmi sem. Ami jön, valahogy az is sívár és érzem rajta, hogy nem az igazi, nincs semmi ereje, nincs semmi súlya. A termékeny pillanatokat tehát ne szalasszuk el! Éppen ezért célszerű, ha állandóan zsebbevaló jegyzőkönyvet hordunk magunkkal s ha jó ötletünk támad a beszédre vonatkozólag, azonnal feljegyezzük. Igy gyűjtögetjük az anyagot. Egyik nap többet, a másik nap kevesebbet s a harmadikon talán semmit. Ahogy jön!

Színháznál úgy mondják: a szerepnek érnie kell. Azért tartanak heteken át a próbák, mert feltétlenül szükséges bizonyos idő ahhoz, hogy az alakítás és előadás kijegecesedjék.

A szónoki beszéd megszerkesztéséhez is időre van szükség. Ne álljunk ki az első nyers anyaggal. Aludjunk egyet rá. Az utolsó napon pedig fésüljük át mégegyszer az anyagot és állapítsuk meg a tételek sorrendjét is.

Mennél fontosabb és felelősségteljesebb beszédet kell mondanunk, annál alaposabban készüljünk! Apponyi Albert gróf emlékirataiból olvastam, hogy napokon, sőt néha heteken át készült egy-egy nagyobb horderejű beszédére.

A véletlenre pedig sohase bízzuk magunkat. Nem állítom, hogy készülés nélkül nincs siker, de bizonyos, hogy nagyobb a valószínűség a sikerre lelkiismeretes készülés után, mint anélkül. Mert a nyilvánosság hatása főleg kezdetben hamar megzavarhatja a szónokot. Nehéz az elindulás, a beszéd megkezdése és különösen nehéz ott, a tűzvonalban, a sok kíváncsi szem előtt feltalálni magunkat. Hátha még ráadásul rossz napot is fogunk ki hozzá: egy kis fejfájás, egy forró nap, vagy egy váratlan közbeszólás máris megzavarhat bennünket abban, hogy gondolatainkat a helyszínen gyűtjhessük össze. Megbecsülhetetlen előny, ha az már készen van a tarsolyunkban.

Nem vagyok híve a készületlen kiállásnak, de beismerem, előfordulhat olyan eset, hogy váratlanul fel kell szólalnunk. Ilyenkor se kezdjük olyan kijelentésekkel, hogy „sajnos, nem készülhettem", vagy „bevallom, zavarban vagyok" stb. Ha ilyen ki nem kerülhető helyzetbe jutunk és a felszólalás elől kitérni nem lehet, menjünk neki hősiesen a beszédnek. Egyszerűen, bátran és főleg mennél rövidebben adjuk elő ilyenkor, amit közölni szándékozunk.

2. Hinni kell abban, amit mondunk.

Nem elég, ha a szónok tudja azt, hogy mit akar mondani, hanem hinnie is kell annak minden mondatában és minden szavában! Sőt, nem is csak egyszerű hit és meggyőződés kell ide, hanem valami mindent felülmúló rajongás, amely átjárja a szónok minden ízét, átitatja az egész lényét. Szinészi nyelven ezt úgy mondják, hogy vérévé kell, hogy váljék. Nemcsak félig-meddig kell hinni abban, amit mondunk, hanem

valósággal szerelmese kell, hogy legyünk azoknak az eszméknek, amiket mások előtt hangoztatunk. Vajjon tudná-e rohamra vinni hős katonáit az a hadvezér, aki maga sincs meggyőződve arról, ha nem hiszi és nem vallja, hogy a hazáért fel kell áldozni a legnagyobb kincset. az életet is.

Dehát miért kell ennyire hinni a beszédben? Van-e valami különbség, ha valaki hittel beszél, vagy hit nélkül?

Feleljen rá az alábbi eset. Tapasztalhattuk mindnyájan, hogy az iskolai tantárgyak közül a matematika az, amelyért talán legkevésbbé rajonganak a diákok. Nem kedvelt óra a számtan, az bizonyos. Miért? Mert ez a tárgy sok munkát, fejtörést és még több szorgalmat igényel. Itt nem lehet összevissza fecsegni, itt tudni kell. Aki nem készül, azt hamar rajtakapják. Irodalmi, természetrajzi és történelmi órákon érvényesülhet még a diák leleményessége, elvehet, hozzátehet a tárgyhoz. De nem úgy a matematikánál! Amint egyik tanárom mondotta: „Ez becsületes tudomány!" Itt hamar elcsipik a bűnöst. Csak két eset lehetséges: vagy tudja a diák alaposan a leckét, vagy nem tud semmit. Ennélfogva érthető is, ha a tanulóifjúság többsége nem él-hal ezért a tantárgyért. És mégis, most jön a csoda, láttam egy osztályt, ahol azt mondhatnám, hogy igenis minden tanuló, kivétel nélkül, életrehalálra tanulta a számtant. Azok is, akik a többi tantárgyakban gyengébbek voltak, ezt az órát igen-igen szerették. Mi az oka ennek a csodának, hogy az egyik helyen szinte félnek tőle a tanulók és a másik helyen ugyanazért versenyre kelnek? Hiszen az anyag minden iskolában ugyanaz, pontosan ugyanazokat a tételeket tanítják egyik gimnáziumban, mint a másikban. Elárulom a „csoda" titkát. Minden az előadó tanártól függ! Abban az osztályban, ahol olyan élvezettel tanulta mindenki a számok törvényszerűségét, a tanár úr nem csak magyarázta a tételeket, hanem át is élte. Hittel adta elő azokat. Szépnek, csodálatosnak látta a hatványozást, gyökvonást, szinusz-tétel levezetését. Az ő rajongása átragadt a tanítványokra. Nem féltek a fejtöréstől, hanem megbarátkoztak vele. Örültek, ha új meg új szabályokkal ismerkedhettek meg. Szép lett előttük a matematika, roppant izgalmas és szórakoztató a vele való

foglalkozás. Ime, a hit diadala! A hité, amely felmelegíti a rideg szavakat és rabulejti még azt is, aki menekül előle.

A hit kiszámíthatatlan lehetőségeket nyit meg előadó, szónok és színész előtt. Vérbeli szinész, ha átéli szerepét, olyan teljesítményre képes, amelyeket magánéletében sohasem tudna megtenni. Sőt annyira bele tudja magát élni az általa ábrázolt alakba, hogy saját tulajdon énjét is teljesen elfelejti. A színpad csodáiról hosszú történeteket lehetne írni, amelyek bizonyítanák az átélés varázslatos erejét. Igen, a színpadért a színész sok mindenre képes. Színpadon az ember elfelejti a saját búját-baját, gondjait, lelki és testi fájdalmait, ha át tudja élni szerepét.

Vidéki színészkoromban egyszer egészségügyi darabot játszottunk. A címe volt: „Tengerre Magyar!" A darabban azt akarta a szerző érzékeltetni, hogy aki a tengeren jár, milyen egészséges, szemben azokkal, akik a város poros levegőjét szívják magukba. Én játszottam a makkegészséges szerepet, a fiatal tengerészt. A mese szerint látogatóba jöttem haza a tengerről pajtásaimhoz, akik ellentétben az én pirospozsgás arcommal, sápadtak voltak és csúnyán köhögtek. Igy szólt a darab. Igen ám, csakhogy éppen abban az időben, amikor a darabot bemutattuk, meghűltem és kétségbeejtően köhögtem. Meggyőzőbben, mint társaim, akik csak színpadi betegek voltak. A bemutató estéjén szegény szerző kétségbeesetten járkált fel és alá az öltözőnkben, attól való félelmében, hogy tönkre fogom tenni az egész darabnak propagandacélzatát. Hiszen, ha csak egyetlen egyszer is köhögök a színpadon, akkor a komoly tartalom nevetségessé válik. Mit tehettem egyebet, akárhogy is kínzott a torkom, akárhogy fojtogatott a köhögés, megálltam, hogy a háromfelvonásos darab alatt egyetlen egyszer se köhintettem el magamat. A jelenetek közti szüneteket használtam fel a köhögésre, azután számban egy cukorkával, mosolyogva léptem a színpadra, mint az „egészség megtestesülése." A meggyőződés, hogy én egészséges vagyok, eredményezte, hogy csakugyan nem köhögtem.

Az egyik legkiválóbb színművészünk filmfelvétel közben lóról esett le s kificamította a lábát. A színházon kívül bicegni is alig tudott, de amikor meg kellett jelennie a „deszkákon", olyan fürgén mozgott, mint egy 18 éves egészséges ifjú. Ha kellett, még ugrani is tudott; de csak a színpadon, amikor annyira átélte a szerepét, hogy a saját fájdalmairól megfeledkezett.

Néhány évvel ezelőtt nagysikerű vígjátékot játszottunk. Már jóval túl voltunk a 100. estén, amikor komikánk, aki vezetőszerepet játszott a darabban, hirtelen kínzó epegörcsöket kapott. Ott ápoltuk a díszletek mögött. Szinte nem volt benne élet. S mégis mikor elérkezett egy-egy jelenet időpontja, szinte ösztönszerűen magáhoztért, bement a színpadra és játszott. A közönség olyan jól mulatott az alakításán, hogy egyáltalában nem is sejtette, milyen fájdalmak között játszotta végig az előadást. Utána három hétig feküdt.

Az igazi, bensőséges meggyőződés olyan lüktető erő színésznél és szónoknál egyaránt, hogy nem cselekszik észszerűen, aki beszédében ezt az előnyt nem aknázza ki teljesen. Aki üres szavakat mond, átérzés nélkül, jelentős eredményt sohasem ér el. Sohasem fogja magával ragadni hallgatóit és sohasem tudja őket elhatározásra bírni.

A rajongó hit már azért is előny, mert ez szüli beszéd közben a legragyogóbb gondolatokat, ez váltja ki a legkitűnőbb hangárnyalatokat és a leghatásosabb gesztusokat. Ez a hit hajszolja, űzi a szónokot sikerének kivívására.

Hinni! Hinni abban, amit mondunk, amit hirdetünk és amit tanítunk!

Lelket, életet kell lehelni a szavakba! Mert a szöveg, amit a szónok elmond, tulajdonképpen csak holt anyag. Hasonló egy láthatatlan vezetékhez, mely a szónok ajkát hallgatóinak a fülével köti össze. Semmi mélyebb nyomot nem hagy maga után, ha ez a vezeték üres, tartalmatlan. De, ha a szónok abba a láthatatlan vezetékbe a szíve dobogását is bekapcsolja, akkor ez a vezeték megtelik pezsdülő élettel és ez átömlik a hallgatókba is. Amilyen mélyről fakad a hit a szónoknál, éppen olyan mély gyökeret verhet a közönség lelkében is. Ha nincs hite, miképpen tud hitet kelteni a hallgatóiban? Ha sekélyes a hite, az övék is az marad. De ha lángol a lelke, mialatt beszél, akkor remény van rá, hogy hallgatóinak a lelkét is lángra tudja lobbantani.

Nem elég a gondolatokat csak kiengedni a szellemi raktárból, valamit hozzá kell adnunk a lélekből is. Nem elég tisztán csak az észszerűségre építeni a szónoklást. Mert agy és agy között nagy a különbség. Egyik elme a másiknak nehe-

zen hódol meg. Célszerűbb és észszerűbb, ha a szív is kiveszi részét az ütközetből. Ha a szónok szíve is dobog azért az igazért, amit az ajka hirdet, akkor már félig nyert ügye van. Mert míg az elmék ádáz küzdelmet vívnak egymással, sokszor eredmény nélkül, a szívek egy-kettőre egymásra találnak. Ha a hallgató szíve a feléje dobogó szív rezgését felfogja, akkor hevesebben dobogva felrázza közönyéből és fásultságából a szunnyadó értelmet is. Felcsigázza az érdeklődést és biztosítja a szónok számára a konok koponyák meghódítását. *A siker igazi útja mindig a szíven keresztül vezet! Nagy színész, nagy szónok el sem képzelhető szív nélkül. Megbecsülhetetlen kis jószág a szív és pompás segítőtárs. Nem szabad kihasználatlanul hagyni annak, akinek van.*

3. Az akaraterő szerepe a siker kivívásában.

Valamennyi belső kellék között a legfontosabb az, hogy a sikert akarni kell!

Bárhol beszéljünk, azzal az erős akarattal, komoly elhatározással kell hozzáfognunk a beszédhez, hogy tudásunkat hallgatóinknak át is adjuk, illetőleg meggyőződésünkről őket is meggyőzzük. Mert szavakat, mondatokat szépen összefűzni és elmondani: ez még nem művészet. Erre még ne legyen büszke a szónok akkor sem, ha ékes szóvirágokkal díszített cicerói körmondatokat órák hosszán át puffogtat is a levegőbe. Még az sem siker, ha megakadás nélkül elmondja előre elkészített beszédét. Ha akármilyen szépen hangsúlyoz, ha egyszer sem sül bele, ez még mind nem a siker!

A siker ott kezdődik, ha úgy beszél, hogy a hitét, eszméit másokba át tudja ültetni. Ha a hallgatóság a szónok érveit megérti, azokat átveszi, magáévá teszi, sőt azokért ugyanúgy lelkesedik, mint ő: ez már siker! Az a szónok, aki szavaival zászlaja alá lelkes harcosokat tud toborozni: sikerrel beszélt.

E téren mutatkozik szónok és szónok között a nagy különbség. Mert beszélni, éppen úgy, mint járni, többé-kevésbbé mindenki megtanul, amikor kilép a bölcsőből. Azonban a gondolatokat úgy eljuttatni azokhoz, akikhez szántuk, hogy gyökeret verjenek a lelkekben, az már nem mindenkinek sikerül egyformán. A jó szónok többet, a rossz szónok kevesebbet tud megtermékenyíteni hallgatói lelkében. Szónoki szempontból a legszebb gondolatok és legragyogóbb eszmék is értéktelenek, ha azokat olyan módon adják elő, hogy nem jutnak el a túlsó partra: a hallgatókhoz, hanem örökre elmerülnek a szónok és hallgatóság között tátongó űrben.

Aki nyilvánosság előtt óhajt beszélni, tulajdonképpen harcba indul! Ha meggyőzi a maga igazáról a körülötte állókat: megnyerte a csatát. Ha csak előadta a mondanivalóját, de nem győzött vele meg senkit sem, akkor bizony vereséget szenvedett.

Mindig úgy beszéljünk, hogy a magunk elé kitűzött célt elérjük. Mert minden beszédnek, még a legrövidebbnek is, van valami célja. A cél a fontos, a beszéd csupán célravezető eszköz.

Ha azt mondom: „Kérek egy pohár vizet!“ — ennek is van célja. Ha nem értem el a célomat, a kérésemet megismételem. Követelve, kérve, könyörögve, haragosan, de ismételem mindaddig, amíg a vizet meg nem kapom. Vagy belenyugszom a kudarcba, a nélkül, hogy célhoz érnék.

A tanár nem elégedhetik meg azzal, hogy órájának egy részét szép magyarázással tölti el. Ezzel még hivatásának nem tett eleget. Neki az a feladata, hogy tanítványait megtanítsa. A „meg“-en van a hangsúly.

Az ügyvédnek sem jelent sikert, ha elmondta szépen a védőbeszédét. Ha fennakadás nélkül, ha zsúfolt hallgatóság előtt, ha órákon át is beszélt, ez még magában véve nem siker. Sikere akkor van, ha beszédével segített valamit védettje sorsán.

A politikus csak akkor szónokolt sikerrel, ha szavaival meggyőzte választóit vagy a képviselőházban képviselőtársait elgondolásainak helyességéről.

A színész nem lehet büszke magára, ha hibátlanul elmondja a humoros szöveget, de a nézőtéren nem nevetnek rajta. Ugy kell elmondania, hogy megnevettesse a közönséget. A cél itt: a megnevettetés, — ezt kell elérni, nem pedig a szöveget szóról-szóra elmondani.

És végül a temetésen sem végezte jól a feladatát az a lelkész, aki csak elmondta a vigasztaló beszédet. Ez magában véve még nem elég. Csakis akkor áll hivatása magaslatán, ha úgy beszélt, hogy a szomorkodók szeméből, vigasztaló szavaival, fel tudta szárítani a könnyeket. A szavakat úgy kell kiejtenie, olyan színnel, megindultsággal, hangsúllyal és főleg akarattal, hogy a gyászoló lelkekbe bele tudja sugározni az Isten akaratában való megnyugvást. Amit ő érez, amit ő hisz, azt öntse át másokba. Az még nem minden, ha önti magából a hitet; öntse át a hívekbe is! Szónoki szempontból csak akkor lesz sikere.

A siker azonban magától nem jön meg. A sikert akarni kell! Testestől-lelkestől, életre-halálra! Minden alkalommal azzal a megingathatatlan elhatározással kell megkezdeni a beszédet, hogy meg fogom győzni hallgatóimat. És ettől az élet-halál akarásomtól nem tágitok az utolsó szó kimondásáig, sikerem biztosításáig.

Igen, de a sikerhez csak egyetlen úton juthat el a legelszántabb akarat is és ez: a hallgató figyelmének a lekötése. A célt egy módon érheti el a szónok: ha kicsikarja ennek előfeltételét, hallgatóinak figyelmét. Minden tudását, rátermettségét, érzékét, találékonyságát latba kell vetnie, hogy ezt a maga számára megszerezze.

Amiként a kovács a vasat csak izzó állapotban alakíthatja, azonképpen a szónok is csak akkor törheti meg hallgatói ellenállását, ha figyelmüket magához láncolja.

A kereskedelmi életnek is szüntelenül fejtörést okozó kérdése: hogyan lehet a vásárlóközönség érdeklődését a kirakatban elhelyezett árukra terelni? Egyik népszerű áruházunk néhány évvel ezelőtt honosította meg, hogy kívül, a bejárat feletti kis emelvényen, gépezettel hajtott bábukat helyezett el. Valóságos színpadi jeleneteket játszottak le ezek az alakok. Az egyik hónapban iskolásdit játszottak, a másikban fürdőtrikóba öltözötten jelentek meg, a harmadikban pedig labdáztak. A mozgalmas látványosságot állandóan nagy, bámészkodó tömeg figyelte. Vajjon mi volt a célja ezzel a szórakoztató kiállítással a tulajdonosnak? Valóban azért állíttatta fel a költséges mutatványt, hogy a járó-kelőket szórakoztassa? Nem! Nem volt ez olyan önzetlen mutatvány a részéről. Csalogató eszköz volt, a figyelem lekötésére. Mit sem sejtve addig-

addig csodálták a szokatlan jeleneteket, míg hogy-hogynem tekintetük rávetődött a kirakatban elhelyezett árukra is. És ez volt a szemfüles üzletember célja. Nagyon jól tudja ő azt, hogy hiába áll a legkitűnőbb anyag is kedvezményes árral együtt a kirakatban, ha azt nem veszik észre. Ő tehát gondoskodott arról, hogy az embereknek szemébe tűnjék, amit nekik el akar adni.

A szónok is gondoskodjék róla, hogy észrevegyék mindazt, amit ő mond. Kövessen el mindent beszéd közben az érdeklődés felkeltésére.

Amelyik szónoki előadáson a hallgatók unottan forgatják fejüket, bóbiskolnak, kedélyesen társalognak, avagy faképnél hagyják a szónokot, amikor kedvük kerekedik, az a szónok nem igazi szónok. A jó szónokról nem lehet levenni a tekintetet, nem lehet szabadulni a bűvköréből, minden idegszálunkat fogvatartja és játszik vele kényekedve szerint.

Szónokok! Ne nyugodjunk bele, hogy a közönség nem figyel ránk! Ébredjünk annak tudatára, hogy azért nem figyelnek, mert nem jól adunk elő. Ne okoljuk a közönséget: *Sohasem a közönségben van a hiba, hanem bennünk!* Ne keressük másban a bűnbakot, mikor világos, hogy egyetlen oka az érdektelenségnek: rosszul beszélünk! Kövessünk el tehát gyorsan minden lehetőt, hogy felrázzuk híveinket közönyükből és az előadásra tereljük figyelmüket. Némi túlzással azt mondhatnám, hogy inkább bukfencet vessünk, de egy pillanatra se tűrjük, hogy hallgatóink mással szórakoznak, unatkoznak vagy alszanak, mikor hozzájuk beszélünk.

Előkelő úr jelentkezett nálam szónoki tanulmány végzésére. Fanyar arccal, kedvetlenül morzsolgatta a mondatokat. Hol halkan, hol halkabban, hol meg egészen elhalkulva, de minden szín és érdekesség nélkül. Ekkor fejtettem ki előtte fentebbi érveimet, hogy a beszédet olyan érdekesen kell feltálalni, hogy a közönség ne tudjon tőle szabadulni. Rámtekintett és nagyot csodálkozott. Ilyesmire sohsem gondolt. Amint bevallotta, soha eszébe sem jutott, hogy a közönséggel is törődni kell. „Bánja a csoda őket! — gondoltam magamban. Én elmondom. Ha figyelnek, figyelnek, ha nem: úgy is jó!" — Ez a gondolkodási mód teljesen helytelen. Hiszen az előadásnak egy célja lehet: a közönség megnyerése.

A sikert akarni, áhitozni, szomjazni kell! Minden munkának a siker utáni vágy az éltető eleme. A háziasszony is arra törekszik, hogy amit főz, sikerüljön. Mérnökök, építészek, alkotó művészek milyen munkát végeznének, ha nem a siker elérése hevítené őket! Összetákolnának valamit, ahogy éppen jön. A szinész a sikerért tanul, próbál, éhezik, nélkülöz és hagyja el a nyugodt megélhetést, vándorbotot véve a kezébe. Ezért tűri el pályatársak áskálódásait, színigazgatók szeszélyeit, hogy hallgassa végül a nézőtéren a tenyerek összeverődését vagy a kacagást, amelyet az ő játéka váltott ki. Nem számít, hogy nem kapja meg a jól megszolgált fizetést, ha egyszer meghajolhat a függöny előtt és könnyes szemmel mosolyoghat az ő drága közönségére. A siker nagy lelki kielégülés! A sikert csak egyszer kell megízlelni, lehetetlen többé nem vágyódni utána.

Nincs remény a sikerre, ha immel-ámmal kezdem el szónoklatomat. Tehát a beszédnek mindig azzal az erős elhatározással megyek neki, hogy ma igenis, kitűnően akarok beszélni! Ami tudás, erő, leleményesség, önbizalom van bennem, azt mind beleviszem a harcba, hogy hallgatóim figyelmét lekötve, eszméim elfogadására bírjam őket.

Akarom: levetni félénkségemet! Akarom: megtörni a közönyt! Akarom: megérttetni magam! Akarom: elhitetni azt, amit én hiszek! Akarom a sikert beszédemmel, gesztusommal, tekintetemmel, egész lényemmel és utolsó csepp véremmel! Akarom, akarom, akarom!

B) KIFEJEZŐ KELLÉKEK.

Az előző fejezetekben azt tárgyaltuk, hogyan kell a szónoknak szellemileg és lelkileg felkészülnie a beszédre. Három szóban foghatjuk össze megállapításainkat: *Tudni! Hinni! Akarni!*

Ha e követelményeknek eleget tett a szónok, ha tudása, mély meggyőződése és harcrakész akarata készen áll a küzdelemre: kezdődhetik a szónoklás. Ide most különleges eszközökre van szüksége. Eszközökre, amelyekkel meg tudja magát érttetni,

nézeteit el tudja fogadtatni s hallgatóságát eszméinek követésére tudja késztetni.

A színész a közönség előtti szereplésekor, hatástkeltő eszközökben sokkal gazdagabb a szónoknál. Ha jól felkészült a színpadra: kitűnően tudja a szerepét és át is érzi, szinte behozhatatlannak látszó segítséget kap a színpaddal. Micsoda előny a hangulat fokozásához a jelmez, maszk, világítás, díszlet, függöny, zene stb.

Párisban, a Comédie-Françaiseban, a Hamlet előadásán történt velem. Előrebocsátom: a színészt, ha mint néző ül be a nézőtérre, nehéz meghatni. Önkéntelenül is látja lelki szemeivel, mi történik a háttér mögött. Hallja az ügyelő szavát, érzi a festékszagot. Nem tud szabadulni attól, hogy mindez csak játék. S mikor ott ültem a franciák Nemzeti Színházában, még fel sem ocsudtam, pillanatok alatt rabja lettem az előadásnak. Kezdés előtt, mikor már elsötétültek a lámpások, lebocsátottak a függöny elé egy másik függönyt, amelyen az első Hamlet kiadásának megnagyított képe volt látható. S ugyanakkor valahonnan messziről korhű zenét adtak, amely halkan átszűrődött, talán a másvilágról, s betöltötte a hatalmas méretű áhítatos nézőteret. Megfoghatatlan bizsergés ejtett hatalmába, amit nem éreztem soha. Elfelejtettem, hogy színházban vagyok, Hamlet korában éreztem magam s Shakespeareről álmodtam... Így fogott meg a színház, engem, a színpadi fogásokhoz szokott színészt, még mielőtt elkezdődött volna a tulajdonképpeni előadás. S mire a függöny felszaladt, dehogy jutott volna eszembe, hogy azok színészek s nem katonák...

A szónok nem ilyen kegyeltje a sorsnak. Sokkal mostohább eszközökkel indul közönségének meghódítására, mint a színész, háta mögött a színház felszerelésével. Mi következik ebből? Talán az, hogy a szónok, ennek tudatában, eleve feladja a reményt a siker eléréséhez? Nem! A szónok előtt is nyitva áll az út a sikerhez. Még átütőbb sikert könyvelhet el magának, mint bármelyik színpad. Ehhez kettő kell: *még őszintébb átélés, még mélyebb hit, mint a színésznél.* Ha lehet! És a másik: *a rendelkezésre álló hatástkeltő lehetőségeket aknázza ki maradéktalanul. Ismerkedjék meg a fegyvereivel **és tanuljon meg velük bánni.***

1. A beszéd.

Isten legbőkezűbb ajándéka, amellyel az embert földi útjára engedte: a beszéd. Kiválasztotta teremtményei közül az embert és azt mondotta: „Adok neked értelmet, hogy termelj gondolatot. És adok hangot, hogy beszédbe önthesd gondolataidat."

S kapott az ember egy csodálatos készüléket, amelyhez hasonlót nem alkotott a világ lángelméinek egyike sem. Olyan szerkezetet, amely értelmes hangot ad. Nem állati hangot. Változtatható, kifejező hangot, a gondolatok tolmácsolására. Ezt a tüneményes ajándékot kapta Teremtőjétől az ember. S hány szerencsétlen ember használja vakon. Néha az ellen is, akitől kapta...

Szónoknál a beszéd nem a társalgás eszköze. Nála létérdek. Elsőrendű fegyver a beszéd. Ennélfogva meg kell ismerkednünk vele, aprólékosan és kimerítően.

Mit kívánunk a szónok beszédétől?

1. *Érthető,* 2. *változatos,* 3. *a körülményekhez mérten hangos legyen.*

Ebbe a fejezetbe tartozik még annak megállapítása, mekkora legyen a beszéd terjedelme, milyen legyen az üteme (tempója), továbbá, hogy mikor tartsunk szüneteket a beszédben, olvassuk-e vagy kívülről mondjuk-e a beszédet, magyarosan beszéljünk és végül miképpen gyakoroljuk azt.

a) Az érthető beszéd.

Nyilvánosság előtt szereplő embertől elvárjuk, hogy beszéde modorosságtól, hibától mentes és érthető legyen. Modorosságon azokat a rossz szokásokat értjük, amelyek évek hosszú során át, nemtörődömség következtében, rárakódnak a beszédre. Sokszor a gyermekkorban felszedett tulajdonságok ezek, amelyek folytonosan kirívóbbak lesznek és mindinkább zavarják a beszéd élvezhetőségét. Tehát meg kell szabadulni tőlük, annál is inkább, mert rendszerint erős akarattal és kitartó munkával saját magunk is levethetjük e rossz szoká-

sokat. Kivételek a szervi eredetű hibák (összenövések, rendellenességek, csökevények a szájban, garatban stb.), amelyeknek gyógykezelése szakorvosokra tartozik.

Megemlítem itt, bár köztudomású, hogy olyan kitűnő magyar intézeteink vannak beszédhibák javítására, amelyek még születési hibákon is segíteni tudnak.*

Vegyük sorra most a leggyakoribb beszéd-modorosságokat és rossz szokásokból eredő beszédhibákat, hogy megismerkedvén velük, hozzákezdhessünk megjavításukhoz.

Két főcsoportba oszthatjuk azokat, akiknek beszédével szemben kifogást emelhetünk: 1. Akik *hangjukkal,* 2. akik magával a *beszéddel vétkeznek.*

1. A hanggal vétkezőknek ismét sokféle fajtája van: *helytelen hangmagassággal, erőtlen hanggal beszélnek, vagy a hangjukat túlértékelve, nem előnyösen állítják az előadás érdekébe.*

Ami a hangfekvést illeti, az egyik embernek természettől fogva magasabb a hangja, a másiknak mélyebb, a harmadiknak lágyabb, a negyediknek érdesebb. Van öblösebb és vékonyabb, van bársonyosabb és fakóbb hang. A legtöbb ember, amikor nyilvánosság előtt szerepel, nem a természetes hangján beszél. Többet, jobbat akar mutatni, ennélfogva túllő a célon és szokatlan, idegen hangot vesz fel. Egyesek a természetes hangjuknál magasabban, mások pedig mélyebben beszélnek szereplésük alkalmával, mint ahogy egyéb alkalommal szoktak. Már pedig mindkét esetet kerülni kell. A mélyebb hangú beszédet nem lehet eléggé élvezetessé tenni. Nincsenek lehetőségek a hangváltoztatásokra, a csendesebb és erősebb hangok cserélgetésére. Úgy hat az ilyen beszéd, mint az otromba csizmában járó ember, aki beleragad a sárba. Vontatott lesz, ennélfogva unalmas. *Éppen azért, ha a szónok beszéd közben úgy érzi, hogy hangja a kelleténél jobban leszállt, azonnal emelje fel természetes szintre.* Különösen a kezdésre kell nagyon ügyelni. A lámpaláz rendszerint le-

* Hibás beszédűek áll. intézete. Bp., VIII., Festetich-utca 3. Igazgató: Sulyomi Schulmann Adolf. Bp. Szfőv. Beszédhibákat Javító Tanfolyamai. II., Toldy F.-u 64. Igazgató: Vida Lajos. Ugyanilyen tanfolyam működik Szegeden Török Sándor és Vácott Szentgyörgyi Gusztáv igazgatása alatt.

nyomja a hangot s a rosszul megütött kezdőhang esetleg egész előadásán keresztül érezteti hatását. Számoljunk ezzel a ténnyel és *inkább egy gondolattal magasabb hangon szólaljunk meg, mint mélyebben.*

A szokásosnál jóval magasabb hang azonban könnyen komolytalanná teszi a szónokot. Gondoljunk csak arra, menynyire visszatetsző, ha egy közismert, tekintélyes úr, akitől nagyhatású beszédet várunk, egyszercsak megszólal — vékony cérnahangon.

Magasrangú tisztviselőről tudom, akinek egyébként kellemes és mélyszínezetű hangja van, hogyha valahol felolvas, egészen furcsa torokhangot vesz fel. Egy érdemekben gazdag tanárember pedig abban a pillanatban, amikor az osztályba lép, fojtott kappanhangon kezd beszélni, amely úgy hangzik, mint ahogy ezt hasbeszélőknél hallhatjuk.

Találkoztam sűrűn olyan egyénekkel is, akik abban a hiszemben élnek, hogy nincs hangjuk. Kétségbeesetten panaszolják, hogy nem tudnak beszélni gyönge hangjuk miatt. Valóban, ha az ember meghallgatja, olyan halkan motyognak, hogy egy lépésről nem lehet megérteni, mit mondanak. Ezeknek túlnyomó részénél azonban csak az a baj, hogy nem értenek hozzá, miképpen kell a hangjukat erőteljesebbé tenni. Kiskorukban nem tanították meg őket a helyes hanghasználatra. Elnézték hanyag beszédmódjukat, s az eredmény: a csökevényes, eldugult hang. Amikor azután a felnőtt tudatára ébred a bajnak, nem mer magán segíteni, mert nincs meg a kellő önbizalma. Az első siker azonban meghozza teljes hangjukat.

Kispap tanítványaim között volt egy, aki a szónoki tanfolyamon heteken keresztül nem volt hajlandó megszólalni. Búsan ült a társai között s ha biztattam a hangosabb beszédre, szomorúan rázta a fejét, hogy nem tud hangosabban beszélni, mert nincs hangja. Már javában tanulmányaink derekán tartottunk, amikor egyik órán két táborra osztottam a növendékeket. Jutalmat tűztem ki annak a csoportnak, amelyik érveivel sarokba tudja szorítani a másikat. Megindult a vita s az én ifjú papjaim mindinkább belemelegedtek. Egyszercsak látom, hogy a szótalan testvér is szólásra emelkedik. S ebben a légkörben, amikor mindegyik párt túl akart tenni a

másikon, a gyengehangú kispap olyan harsány hangon támadta az ellenfelet, hogy kiderült: valamennyi tanítvány között neki van a legkellemesebb orgánuma. Kellett ez az alkalom, amikor elfeledkezett a képzelt betegségéről. Mondanom sem kell, hogy ez az óra meghozta kedvét és ettől kezdve a legszorgalmasabb tanítványom volt.

Végül van még egy érdekes fajtája a hangmagassággal vétkezőknek. Ide kevesen tartoznak ugyan, de annál különösebb fajta ez: kétféle hangmagasságból beszélnek. Van rendes alaphangjuk, amelyiken egy darabig beszélnek, azután — minden átmenet nélkül — hirtelen felcsuklik a hangjuk és egészen gyermekes vékony hangváltozatba csap át.

Mindnyájan hallhattunk már olyan szónokot, aki többre becsüli a hangját, mint amennyit az valójában megérdemel. Szenvedélyesen gyönyörködnek a hangjukban az ilyen emberek. Fuvoláznak, recitálnak, megfeszítik minden hangszálukat és zengetik, amennyire csak tudják.

A hang a kifejező eszközök között feltétlenül a legértékesebb, de mindig csak eszköz marad. Nincs semmi oka a hangnak az elbizakodottságra, hiszen a gondolatokat arcjátékkal, tekintettel, taglejtéssel, kézmozdulatokkal, jelbeszéddel is ki lehet fejezni. Nem is szólva arról, hogy suttogó beszéddel, vagy pedig írásban is közölni lehet azt, amit érzünk és gondolunk. Igen, a hang a szónoki ütközetben az a katona, aki a legsúlyosabb feladatkört kapja. Ő harcolja ki oroszlánrészét a győzelemnek. De viszont meg sem tud moccanni, ha a felsőbb tisztikar: értelem, szív és akarat nem áll a háta mögött; ezek irányítják küzdelmében és tömik hadianyaggal. A hang kétségtelenül magasabb rangot visel, mint akár a kézjáték, akár a szemjáték. A hang a kifejező eszközök legénységi állományában az őrmester! Őrmester a javából, aki előtt tisztelegni kell, mert kijár neki. De soha nem lehet több, mint őrmester. Hadvezérré előléptetni, kivált császárrá koronázni, ostoba beképzeltség. Mert nem lehet beállítani a hangot a szónoklás célpontjául. Nem lehet kéjelegni benne, ha még oly istenáldottan zengő is. A hang teljesítse csak kötelességét: segítse diadalra vinni a szónok elgondolását. Többet ne tegyen! Mert elronthat mindent. Ne akarjon tetszelegni és ne élje ki magát.

Azok, akik állandóan pátosszal teli hanggal beszélnek, — sajnos, szép számmal akadnak — egy előző kor ittfelejtett gyermekei. A klasszikus szónoklatoknak kitűnően bevált eszköze volt ez a hang. A tágas tereken tartott beszédeket nem is lehetett volna másképpen elmondani, mint így. A hosszú mondatok, a díszítő jelzők, egyenesen megkívánták ezt a hangot. Ma már azonban, amikor a művészetekben is az egyszerűségre törekszünk, divatját multa.

Elismerem, a pátosznak is lehet jelentősége még ma is. Egy-egy ünnepélyes kijelentésnél, nagy horderejű idézet felolvasásánál, történelmi jelentőségű szavak elmondásánál, szükség lehet a pátoszra. De csak úgy, mint a rendes társalgási hangok díszítésére. Mint ahogy nem lehet állandóan zsakettban járni, csak ünnepélyre, temetésre, díszfelvonulásra, vagy a királydíjra lehet előszedni a szekrényből, épp úgy a pátosz is maradjon meg ünnepi alkalmakra, egy-egy mondatra.

A modoros hang, így a dagályos is, nemcsak kellemetlen a hallgatónak, de végzetesen veszedelmes a szónokra is. *Mert a szónoklásban rossz minden, ami egyforma.* Aki az egyforma ütemű hanghoz hozzászokik, képtelen lesz hangulatokat érzékeltetni, különféle lelkiállapotokat tolmácsolni. Egyszerűen kivész, kihal a hangból az érzékenység a szélsőségek, indulatok kifejezésére. *Lássák be tehát, akik ma is a pátosz rabjai, hogy ez a hanghasználat már nemcsak divatjamult fegyver, de értéktelen is.*

2. És most lássuk azokat, akiknél a hanggal nincs nagyobb baj, hanem a beszédjük esik kifogás alá. A leggyakoribb esetek a következők.

Hadar. Ha valaki gyorsan beszél, még megbocsátható. De ha vágtat, mintha üldöznék, az már bizony hibának számít. Ezzel ugyanis velejár, hogy az illető elnyeli a szavak végét, esetleg a közepéből sikkaszt el hangzókat. Egyik hadaró előadó ilyeneket mondott: „jofmán" — jóformán, „jestétmaska" — jó estét Mariska! Amikor egy beszéd ilyenfajta rövidítésekből áll, ugyancsak meg kell erőltetnie a figyelmét a hallgatónak, ha csak körülbelül is meg akarja érteni, hogy miről van szó.

Vontatottan beszél. Az előbbi előadásmódnak ellentéte. Ennél a szónoknál nem lehet kivárni a mondat végét. A lassú beszéd könnyen kihozza béketűréséből a közönséget. Az utazó közönséget semmi sem bosszantja annyira, mintha a villamos döcög. Nem megy az ember fejébe, hogy miért kell annak a villamosnak így másznia. A kényelmes beszédmód hasonlóan a legalkalmasabb szer az idegek felbőszítésére.

Kényeskedik. Elkényeztetett gyermekek szokása, de annál kiábrándítóbb, ha felnőttember is így beszél. Pöszög, csöszög, nyafog és tetézi még azzal, hogy arcfintorokat vág hozzá.

Raccsol. Az „r" hangokat nem ejti ki tisztán. Helyette h-t, vagy v-t mond előszeretettel. Pl. „Kéhlek ahanyos bahátom!" „Szevetnék gitávozni, de vossz a huvom!" Ha ki is mondja az r-et, megnyomja, vagy ellenkezőleg elkeni.

Sziszeg. Az „s" — „z" — „sz" — hangzókat élesen ejti ki. Egyesek szinte sípolnak hozzá, ezáltal élvezhetetlenné teszik előadásukat.

„H"-t használ olyan helyeken, ahol nincs rá ok. Volt egy tanítványom, aki sajátságos módon némely mássalhangzó mellé odaragasztott még egy felesleges „h" hangot is. Pl. Thele-tele, fhel-fel, phélda-példa.

Nyilt *„á"* helyett zárt „ë"-t mond. Pl. „Bërmit mond a vilëg". Nyilt „e" helyett zárt „e"-t, ami majdnem „a"-nak hangzik. Pl. Veszprém helyett „Väszprém", Kenese helyett „Känese", Feri helyett: „Färi" stb.

Finoman akar beszélni, mert a mássalhangzók áthasonulását nem ismeri. Pl. a következő szavakban a „j" betűt külön kiejti: „adja", „látja", „bátyja", „mondja" — ahelyett, hogy úgy ejtené ki, mint a magyar nyelv megkívánja: „aggya", „láttya", „báttya", „monggya".

Nyög. Olyan emberek, akik folyékonyan tudnak beszélni, zavarukban „ööööö"-kel töltik azt az időt, amíg eszükbe jut valami. Ez annál kínosabb, mennél sűrűbben iktatják közbe. Pl. „Én, mikor ma idejöttem közétek... ööööö... még nem gondoltam arra,... ööööö... hogy..."

Ismétel szavakat. Ha az ember egyszer megakad, helyénvaló, hogy megismételje a szót. De nem szabad, hogy ez szokássá váljék és akkor is visszamenjen egy szóra, ha jól

mondta ki. Ismerek gyakorta szereplő szónokot, aki elérkezik a mondat közepére és ahelyett, hogy befejezné, megbokrosodik és újra hozzákezd. Pl. „Én csak annyit mon"... „Én csak annyit mondok nektek..." Minek ez? Fegyelmezni kell magunkat!

Egymásbaszövi a mondatokat. Olyan gyorsan tódulnak nyelvére a szavak, hogy mielőtt egyik gondolatát befejezné, egy másik, harmadik mondatba szalad át. Nagy gubanc lesz belőle. Hámozzon ki ebből valamit, aki tud. Pl. „A multkorjában jött hozzám két fiatalember, mert az ilyenek nem riadnak vissza attól sem, tudja, ez jellemző volt, hát kérem, csak azt akarom mondani, ilyen külföldön teljesen ki van zárva, ma már elképzelhetetlen..."

Ezekről a hibákról — feltéve, hogy nem szervi elváltozásból származnak — *le lehet szokni!*

Közpályán szereplő egyéneknek, akik beszédükkel törekszenek hatás elérésére, föltétlenül érdeke, hogy megszabaduljanak minden hibától, amely csökkenti előadásuk értékét. A helyes hanghasználat, a tiszta kiejtés és érthető beszéd az alapja a nyilvánosság előtti szereplésnek.

Hegedűs Gyula: „A beszéd művészete" c. könyvében melegen ajánlja *a hangos olvasás gyakorlását.* Ez rendkívüli haszonnal jár. A naponkint $^1/_4$—½ órás fenhangon olvasás, ha kezdetben feleslegesnek is tetszik, feltétlenül meghozza gyümölcsét. Különösen vonatkozik ez azokra, akik a fentebb felsorolt hang- vagy beszédmodorosságban szenvednek. Az ilyen felolvasás azonban csak akkor nyújt kielégítő eredményt, ha figyelmesen végezzük. Olvasás közben állandóan ott legyen a fülünk. Ha egyetlen egy szónál is úgy találjuk, hogy a hang nem elég jócsengésű, vagy visszaestünk a sajátságos hibába, avagy nem lehet minden szótagot tisztán megérteni, esetleg rossz a hangsúly, akkor azt a szót annyiszor kell ismételnünk, amíg minden tekintetben kifogástalan nem lesz a kiejtés.

A fenhangon olvasás gyakorlásánál különös gondunk legyen a következőkre:

1. *A fejet könnyedén kell tartani.* Ne feszítsük meg a

nyakizmokat, ne merevítsük meg a fejtartásunkat, mert ezáltal természetellenes hangot kapunk.

2. *Ügyeljünk a lélegzetvételre.* Mielőtt a mondathoz kezdenénk, szívjuk tele a tüdőnket: lehetőleg úgy, hogy még a rekeszizmot is érezzük, amikor megfeszül. Énekművészek hosszú éveken keresztül tanulják az úgynevezett „hasi lélegzést". Ennek lényege abban áll, hogy nem elegendő a tüdőnek csak a felsőszárnyait telíteni levegővel, hanem az egész tüdőt ki kell tölteni. Ellenkező esetben megtörténhetik, hogy az énekes kifullad és levegő után kapkod. A tüdőből kiáramló levegő hozza rezgésbe a hangszálakat s a rezgésből születik a hang. Nyilvánvaló, hogy kevéske levegő csak gyenge rezgést idéz elő s erőtlen hangot eredményez. Már pedig ahhoz, hogy az elszórakozásra hajlamos közönségünket előadásunkhoz kapcsoljuk, bizonyos erejű hanggal kell előállanunk. Ez pedig nem sikerül másképp, csak kiadós levegőmennyiség be-, illetőleg kilélegzésével.

A tüdőre fontos munka hárul a beszédgépezetben. Ezért a tüdőt fokozatosan hozzá kell szoktatni a munkabíráshoz. Legcélszerűbb kint a szabadban végezni külön légzési gyakorlatokat. A lélegzés az orron át történjék.

3. *Az ajkakat foglalkoztatni kell.* A rossz kiejtés és használhatatlan hangok nagyrészt onnan erednek, hogy a szónok nem nyitja ki eléggé a száját. Idézem újra az énekeseket, akik annyira ki tudják nyitni a szájukat, hogy „álló" tojásdad alakot mutat a szájnyílás. Ezzel szemben szónokok igen gyakran csak úgy beszélnek, hogy a szájrés igen keskeny. Magától értetődik, hogy ezen a csekély nyíláson keresztül nem jöhet ki tömör hang. A szájat rá kell nevelni arra, hogy minden egyes hangzót kiformáljon. Ne lustálkodjék, hanem dolgozzék. A lámpaláz hatása alatt az ajkak, különösen a felső ajak, merevek lesznek. Merev ajak pedig beteg hangot hoz létre. Tegyük rugalmassá ajkainkat olvasási gyakorlatokkal.

Igen célszerű az ajkak megfelelő rugalmasságának begyakorlásához a fenhangon olvasást zárt fogsorral végezni. Egymásra helyezzük fogainkat és úgy hagyjuk összeillesztve. Többen olvasás közben dugót szorítanak a fogsorok közé és

úgy beszélnek. A zárt fogsor jobb! Beszédnél csupán az ajkakkal szűkítjük vagy tágítjuk a szájrést. Igy rákényszerítjük ajkainkat, hogy a tiszta hangok és az érthető kiejtés létrejötténél közreműködjenek. Művészembereknél az ajkak mozgásáról is le lehet olvasni a beszédnek az értelmét. Nagyothallók ilyenformán veszik ki, hogy mások mit akarnak velük közölni.

Eggyel tisztában kell lennünk: ezekről a modorosságokról nem lehet máról-holnapra leszokni. De a fentebb említett utasítások alkalmazásával, naponkinti, soha el nem mulasztott gyakorlással, feltétlenül javulnia kell minden hibának, sőt a végleges felszabadulásnak is előbb-utóbb be kell következnie. Az eredmény attól függ, ki milyen akarattal, mennyi szorgalommal végzi az olvasási gyakorlatait.

b) A változatos beszéd.

Igen fontos követelmény a szónoki beszédtől — ha már tiszta és érthető, — hogy változatos legyen. Ezalatt azt értem, hogy a beszéd érzékeltesse a szónok lelkében végbemenő indulatokat és érzelmeket. Minden lelki érzés tolmácsolására másmás természetű hang felel meg. A szónok kedélyállapotában jelentkező legkisebb változásnak is nyomot kell hagynia a szaván is.

A hangberendezést olyanformán kell elképzelni, mint egy tökéletesen felszerelt orgonát. Minden billenytűhöz tartozik egy hang. Ha lenyomok egy billentyűt, megszólal egyik síp. Ha megmozdítom valamelyik változatot (registert), rögtön más színezetű hangot kapok. A registereket összeelegyíthetem; mennél tökéletesebb az orgona, annál több változat van rajta (principal, vox coelestis, piccolo stb.) Ha hozzáveszem a lábbal nyomható pedálokat, továbbá a tompító és erősítő gombokat (piano, forte, pianissimo, fortissimo stb.), mindannyiszor változik a hangnak az összetétele. Ahány gomb, ahány billentyű, register és pedál csak van az orgonán, az mind új és különböző hangokat válthat ki.

Így van ez az emberi beszéd-készülékkel is. Amint változik a hangulatunk, amilyen érzelmek szaladnak át lelkünkön, a szerint különböző hangok törnek belőlünk felszínre.

Vegyünk elő egy rövidke mondatot és számítsuk ki hozzávetőlegesen, hogy hányféleképpen ejthetjük ki az életben? Nézzük ezt az egyszerű köszönési formát, hogy *„Kezét csókolom!“* vagy inkább a népies formáját: *„Kezitcsókolom!“* Ha *örömmel* megyek haza, *boldogan* köszönök, hogy *„Kezitcsókolom!“* Ha *bánat* nyomja a lelkemet, *lehangoltan* mondom el ugyanezt. *Ha egyszer megnyerném a főnyereményt,* hazarohannék, kivágnám az ajtót és már a küszöbről kiabálnám, *önfeledten és mámorosan: „Kezitcsókolom!“* A *siralomházban* ülő rab, aki utoljára búcsúzik el édesanyjától, nem valószínű, hogy ugyanilyen lelkendezve mondja el a *„Kezit csókolom“-ot.* Bizonyára *megtörten, alig hallhatóan, könnyel telített hangon rebegi el.* Ime, milyen nagy különbség mutatkozik már egyetlen mondat különféle elmondása között is.

Az is bizonyos, hogy a férfiak javarésze más hangsúllyal mondja el ezt egy feltünően csinos hölgynek, mint egy öreg, ráncosképű anyókának. Azt se gondoljuk, hogy egyazon hölgynek mindig ugyanazon a hangon köszönünk „Kezitcsókolom“-mal.

Volt egy kollléganőm a szegedi színháznál. Naponkint találkoztunk. Naponkint mondtam neki a „Kezitcsókolom“-ot. Egyszer *jókedvűen,* egyszer *közömbösen,* máskor *elmélázva,* aztán csak *néma fejbólintással,* a díszletek mögött. Egyik nap talán *idegesen* köszöntem, a másik nap *kelletlenül* vagy mérgelődve. Amilyen kedélyállapotban éppen voltam. Néhány év mulva Párizsba kerültem és egyik este egyedül bandukoltam a Boulevard St. Michel-en. Éppen olyan hangulatban voltam, mint amikor az embert elkapja egy kicsit a honvágy. Amint egyedül keseregtem a nagy forgatagban, magyar szó ütötte meg a fülemet. Vidám társaság sietett el mellettem. Akkor vettem észre köztük az én hajdani kolléganőmet. Utánuk fordultam s „Kezitcsókolom“ köszöntéssel megállítottam őket. De ez a „Kezitcsókolom“ nem olyan volt, mint a régiek, amiket neki mondtam. Most boldogan robbant ki belőlem, meghatottan és a váratlan találkozástól meglepetten. Az egyedüllétben olyan jólesően, hogy talán a szemem is elhomályosult és a hangom is megremegett.

Meggyőződhetünk a felsorolt néhány példából, hogy egyetlen egy mondatot milyen változatosan mondhatunk el. Elmondtuk *boldogan, szomorúan, viharos örömmel, köny-*

nyezve, kedvesen, kelletlenül, vidáman, lelkesen és szívrepesve. És elmondhatnánk még ezeken kívül megszámlálhatatlan sokféleképpen. Mi ebből a tanulság? *Ha egyetlen mondatot száz és százféle módon mondanak ki az életben, a mondatoknak hosszú füzérét — amelyből egy szónoklat áll, — lehetetlen elejétől végig egy és ugyanazon hangon előadni.*

A szónokok, előadók és felolvasók akkor vétkeznek, amikor nem mernek megpróbálkozni a változatos beszéddel. Beletörődnek abba, hogy gépiesen, egyhangon és egyforma ütemmel verklizzék le az egész szöveget. Lehet, hogy érzik is magukban: valamit tenni kellene színezés tekintetében, de az elfogultság beléjük fojt minden lelki megmozdulást. Elszunnyadnak az indulatok és elvesznek a hangárnyalatok. Pedig mennyivel másként hat az a szónoklat, amelyben a hangok lelkitartalommal vannak megtöltve. Az egyik hang boldogságból fakad, a másik csüggedésből, a harmadik felháborodásból, a negyedik jókedélyből. Az érzelmek folytonosan kavarognak lent a lélek mélyén és ennek megfelelően alakulnak az egyes szavak és mondatok hangszínei is.

Édeskevés a szöveget felmondani. Valamit a belső énünkből is hozzá kell adnunk. Engedjük megnyilatkozni lelkünk és szívünk állásfoglalását is. Az eredmény: változatos, művészi beszéd lesz, amely unalomterjesztés helyett felcsigázza az érdeklődést.

Az a hang, amely kizárólag az agynak szülötte: korcs, fattyúszülemény. Csak úgy van létjogosultsága a beszédnek, ha a lélek is részes a létrehozásában.

Egyszer szelíden simogasson a hang, a következő percben, ha kell, szárnyaljon. Egyik mondatnál halk muzsika legyen, hogy utána, ha belülről úgy kívánkozik: dübörögjön, mint az égzengés. Az ilyen előadás színpompás és lebilincselő. Tehát tetszetősebb. De ezt követeli a józan ész is. *A figyelés fárasztó munka.* Megerőltetőbb, mint a szónoklás. Az agy kifárad a sok gondolat átvételében, különösen akkor, ha unos-untig egyféle hang rezegteti a dobhártyát. Változatosságot kell vinni a hangszínekbe, hogy megkönnyítsük a figyelés terhét. Ilyen módon nem untatjuk, hanem szórakoztatjuk hallgatóinkat. Folyton új és új hanggal lepjük meg

őket. Ha látjuk, hogy ellankadtak, gondoskodnunk kell, hogy felfrissüljenek. Jöjjenek tehát az új hangok! Nem lehet egyetlen hangon végigharcolni az ütközetet. Egész hangkészletünkkel induljunk el a közönség meghódítására.

Felhozták ellenvetésül a következő esetet: A magyar közéletnek egyik kimagasló egyénisége tudvalevőleg szárazon és egyhangon beszél, mégis világsikereket ér el szónoklataival. Nem lehet letagadni, mert így van! A népszerű politikusvezér már megengedheti magának azt a fényűzést is, hogy így szólaljon fel. A népszerűség nagy előny a szónokoknál is. Bizonyos mértékig előre biztosítja a sikert. Színházban is, amint a közkedvelt komikus színre lép, már nevetnek rajta és tapsolnak. Nyilvánvaló, hogy ez az elismerés nem a jelenlegi alakításának szól, hanem a közkedveltségnek. Jöhetne ugyanúgy kifestve, ugyanabban az öltözékben egy ismeretlen színész, ha még oly tehetséges is, belépésekor nem verődne össze két tenyér sem. És még valamit! Az ismert államférfi olyan nagysúlyú kérdéseket boncolgat, amelyekre teljesen függetlenül az előadásmódtól, mindenki kíváncsi. Takarékoskodhatik szónoki fogások felsorakoztatásával, mert segítségére van a kivételes szellemi felkészültség. Itt az a fontos, amit mond. Nagyban megkönnyíti a szónok helyzetét, ha a tárgy maga is érdeklődésre számíthat.

Hallottam beszélni a biatorbágyi szerencsétlenségnél lezuhant és lábamputálás árán életbenmaradt pincért. Egyáltalában nem volt magasröptű előadás, a hangja sem volt behízelgő, a gesztusai sem voltak megnyerők és mégis lélegzetvisszafojtva hallgattuk. Egy ilyen eseményt még rekedt hangon és vontatott előadással is hatásosan lehet elmondani.

Az ellenérvből azonban még nem következik, hogy ha a nagy államférfi ráadásul még színezné is a súlyos horderejű gondolatait, nem érne-e el esetleg sokkal nagyobb hatást. Valószínű, hogy még forróbb lenne a sikere, talán nemcsak szótlan megadásra kényszerítené az ellenpártot, hanem magával is ragadná őket.

Azt követeljük tehát a szónoki beszédtől, hogy a szónok érzelmeit is tolmácsolja. De ezzel párhuzamosan van egy másik kívánságunk is. Ugyanakkor, amikor változatos a beszéd, egyúttal maradjon természetes is. A legszínesebb beszédnek is minden szava őszinte és természetes legyen. Egyszerű és mégis színekben bővelkedő. Ennek a két látszólagos

ellentétes feltételnek pedig kizárólag az tud megfelelni, aki már az egyszerű beszéd hangját megtalálta. Aki természetes módon tud beszélni, bemerészkedhetik mélyebb vizekre is. Vállalkozhatik arra a feladatra, hogy hozzányúl a hangváltozatokhoz. De tobzódni a színekkel anélkül, hogy meg lenne a társalgási alaphang, teljesen elhibázott túlzás.

A legkiválóbb művészek beszédükkel szinte festenek. Nemcsak a szöveget mondják el, hanem szavukkal megjelenítik azt, amit magukban átéreznek. Ha egy jó színész kiejti ezt a szót, hogy „nyár", érezni kell a közönségnek a napsütést és a forróságot. Ha pedig azt mondja „tél", úgy kell ezt mondania, hogy a hallgatók is dideregjenek. Még a hópelyhek hullását is lássák. Megint más hangulatot varázsol elő ez a szó: „tavasz." Itt érezni kell a virágok illatát is a levegőben. Ha meg azt mondja „ősz", ez a hervadás szomorú érzését fakasztja hallgatóiban.

A hangszínezés művészetében utólérhetetlen mester volt Császár Imre, a Nemzeti Szinház örökös tagja, a békeidők legendáshírű bonvivánja. Hozzájárulhatott páratlan hangfestő képességeinek kialakulásához, hogy betegsége már fiatal korában elragadta a színpadtól és a Színművészeti Akadémia katedrájához kötötte. Nem tudott járni, csak két bottal, így is igen nehezen. Művészi adottsága tehát kizárólag a beszédben kristályosodott ki. Néha-néha — karosszékben ülve — elmondott nekünk egy-egy költeményrészletet, hogy bemutassa, miképpen kell megjeleníteni a költemény tartalmát. Emlékszem jól, amikor egyik növendéktársam, Toldi első énekével kínlódott a dobogón. Császár tanár úr megállította és ő maga kezdett bele a költeménybe. Csodálatos élményben volt részünk. Nemcsak hallottuk gyönyörűen zengő érces hangját, hanem, mint a moziban, magunk előtt láttuk leperegni az egész mesét. Ott állt előttünk a hatalmas termetű Toldi Miklós. Láttuk, amint a szálfát tartja. A háttérben pedig látni lehetett a porfelhőből kibontakozó katonák felvonulását, amint sisakjuk megvillant a fénylő napsugárban.

A szónoklásban természetesen nincs szükség arra, hogy ilyen fínoman fessük le a gondolat érzelmi mélységét. Ez a művész kiváltsága. De valamennyire érző ember különbséget kell, hogy tegyen, amikor azt mondja: „A mai nap fordulópont lesz a nemzet életében!", vagy pedig azt: „Isten veled,

meghalt bajtárs!", vagy ezt kiáltja: „Éljen az ifjú jegyespár!" Az első legyen *ellenkezést nem tűrő, kemény hang,* a második *bánatos, a meghatottságtól remegő,* a harmadik pedig *vidám és csattogó.* Ennyire legalább is kifejezésre kell juttatnia, amit érez. E nélkül a hallgatóság nem érti meg a szónok érzelmeit és így nem is értékeli azokat a kijelentéseket, amiket a szónoktól hall.

Mikor nem lesz mesterkélt a beszédszinezés? Ha belső átélésből fakad! Ha minden kitörésben: a sajnálkozásban és könyörgésben, vagy a kétségbeesésben és felháborodásban, ott izzik, hogy a szónok hisz is abban, amit mond! Kik recitálnak, kik fuvoláznak és kik zengetik a hangjukat? Akik belülről üresek! Lelkük nem mozdul meg semmi szóra. Mondhat a nyelv, amit akar. A lélek érdektelenül fekszik s nem törődik semmivel. Az ilyen ember palástolja a sívár belsőt és egyetlen menedékéhez folyamodik: a hangjához. Ezzel erőlködik. Ezzel igyekszik megtéveszteni embertársainak hiszékenységét.

Ne mesterségesen állítgassuk be a hangokat. Belülről kell kibuggyanniok, ahogy a pillanatnyi hangulat kilöki. Akkor hoznak magukkal szerves alkotórészeket a lélek mélyéből.

Minden hang jó, amelyik érzést tolmácsol. Lehet a hang *fátyolos,* ha a szónok lelkének erőtlenségét fejezi ki. Lehet *fojtott,* ha düh rejtőzik benne. Lehet *kesernyés,* ha belül is megvan a keserűség. És lehet nagyon is *megrázó,* ha a szónok megrendülése dübörög belőle. Kitűnő a *melegséggel fűtött* hang, ha a szónok lelke csordultig van szeretettel. Odavaló a *lázas* hang, ha belső viharok kelnek szárnyra rajta. Még *az elcsukló, síró, akadozó, nyögdécselő* vagy *torzhangok* is hatásosak lehetnek, ha a lélek szól belőlük. Ezek is százszor többet érnek minden zengő-bongó gyönyörű orgánumnál, amelyik azonban úgy kong, mint az üres hordó.

Halálos bűn elnyomni a lélek szavát, megfosztva ekkép a beszédet legértékesebb elemétől, a színárnyalatoktól. Inkább azon igyekezzünk, hogy mindaz, amit átéltünk, belekerüljön a hangba, illetve azon keresztül a közönségünk lelkébe.

c) A hangos és a halk beszéd.

Milyen erős hangú legyen az előadás vagy szónoklás? Ez a fejezetnek az alapgondolata. A színház ősi fegyvertárában található egy igen közismert szállóige: „Vigyázz, hogy a karzaton is meghalljanak, mert azok is fizettek!" Igy szokta figyelmeztetni a rendező a színészt, ha a próbák alatt halkabban beszél a kelleténél. Ezt a jól bevált szabályt a szónoklásnál is megszívlelhetjük. *Az utolsó sorban is hallható legyen a szavunk!*

Érdeke a szónoknak, hogy a terem minden részében megértsék a szavát. Olyan erős hangot kell használnia, amekkorát a terem, szabadtér vagy a közönség megkíván. Akinek természettől fogva megvan a jó hangja, használja ki a siker érdekében. Ne rejtsük véka alá, ha hanggal áldott meg a Teremtő. A jó hang kétségtelenül előny, tehát ne takarékoskodjunk vele. Bizonyos hangmennyiségre szükség van, hogy a közönség figyelmét magunknak biztosítsuk. A figyelem hajlamos az elkalandozásra s ha a hang nem lép fel elég erélyesen, nem is tud megbirkózni a figyelmet másfelé terelő ingerekkel. Viszont ne keseredjék el senki sem, aki véletlenül gyöngébb természetű hanggal jött a világra. Hány kiváló szónok élt már, aki silány hanggal vívta ki hírnevét. Gesztussal, némajátékkal is ki lehet segíteni a hang fogyatékosságát. Mint ahogy bármely kellék hiányosságát feledtetni lehet a többinek annál fokozottabb tökéletesítésével. Nem véletlen, hogy a vakoknál annyira kifejlett a halló-, tapintó- és szaglóérzék.

A szokottnál alacsonyabb testalkat inkább hátrány, mint előny. Igyekeznie kell az ilyen szónoknak felkészültségének komolyságával, megjelenésének kifogástalanságával pótolni a testalkat hibáit.

Vigasztalódjék a rekedt ember is: a kiváló hang gyakran még káros is lehet. Rossz irányba tereli a szónokot. Felületessé teszi a lényeggel szemben. Azt hiszi, ha szép a hangja, minden rendben van! És téved!... A csinos arcú színész is beleesik abba a gyöngeségbe, hogy képtelen szabadulni tetszetős arcától. Akár öreget, akár beteget, akár kol-

dust kell játszania, ő csak szép fiúnak festi magát. S éppen ezért nem lesz soha igazi művész.

A fátyolos hang, amelyik hittel és a meggyőzés után sóvárgó akaraterővel párosul, bizony értékesebb, mint az elbizakodott, szépen zengő hang, amely őszinte érzés nélkül fuvolázik. És ma, a XX. században, szinte egyáltalában nem jelent hátrányt a gyenge hang. Minden valamirevaló teremben, a szabadtérről nem is szólva, ott várja már a szónokot a megafon, amit olyan erősre csavarhatnak fel, amilyenre akarják.

Helytelen, ha olyan halkan beszél a szónok, hogy csak az első sorokban hallják meg tisztán. A halk beszéd udvariatlanság a hátrább ülő közönséggel szemben, de pórul járhat a szónok maga is. A közönségnek az a része, amelyik önhibáján kívül nem hallhatja a beszédet, kikapcsolódik az előadásból és csak terhére válik a szónoknak. Nem is kell ehhez a hallgatók részéről rosszakarat. Ez érthető következménye a halk beszédnek. Ne bántsuk a közönséget! A közönségben rendesen megvan a jószándék belekapcsolódni a közös élménybe. Igen ám, de ha kirekesztik belőle? Mit tehet egyebet? Magára marad és unatkozik! És ha unatkozik, rosszban töri a fejét. Először csak csendben unatkozik, de azután ráun a csendes unalomra is és feltűnően unatkozik. Fészkelődni kezd a helyén, recsegteti a széket, súg valamit a szomszédjának. S ha látja, hogy ezt lehet, vérszemet kap és szégyenkezés nélkül társalog. S a példa ragad. A beszélgetésből eredő zajban az előbbre ülők sem hallanak majd, tehát ők is kintrekednek az előadás élvezéséből. Igy az érdeklődők fokozatosan kevesbednek, az unatkozók s rendzavarók pedig ugyanolyan mértékben szaporodnak. A szónok szava azután hovatovább menthetetlenül belevész az érdektelenség kátyujába. Belevész, de megérdemli! Mert nem méltatta a hátul levőket egy szóra sem.

Amilyen meggondolatlanság halk hangon mormolni el a mondanivalót, éppúgy felesleges a kelleténél erősebb hangot használni. A túl hangos beszéd kellemetlen a szónok közelében letelepedett közönségnek. S mivelhogy az előkelőbb osztály itt foglal helyet, nagyon meggondolandó, vajjon tetszik-e majd nekik a kiabálásszerű előadás. A hangoskodó szónok

mindig ellenszenves. A hangos szónak csak a halk hangok között lehet létjogosultsága, ha az indulat úgy kívánja, vagy ha a többi közül valamit ki akarunk emelni. Akkor is csak olyan mértékben, amennyire a terem nagysága megengedi. *Nagyon elhibázott dolog, ha a szónok végigkiabálja a beszédét.* Hangoskodással nem lehet az embereket, már a valamirevaló embereket, megnyerni, vagy megfélemlíteni! Inkább izzó, szenvedélyes legyen a hang, de ne kiabáló. Ilyenkor inkább fojtani kell a hangot, mert a halkabb hangot könnyebb megtölteni indulattal, mint az erőset. Ez világos! A kicsiny szobát is előbb be lehet fűteni, mint a nagy termet. És amilyen nevetséges, amikor egy kis emberen nagy kabát van, épp olyan visszatetsző, amikor a kicsiny érzést nagy hangba öltöztetjük. Az ilyen hang üres és hatástalan marad.

Énekesnél sem a hang nagysága a döntő jelleg, hanem, hogy mit tartalmaz. Két ember énekelte ugyanazt a dalt: egy világhírű operaénekes és egy jó, de csiszolatlan hangú falusi kántortanító. Az utóbbi győzött. A katolikusok Mária-énekét énekelte az operaénekes és nem fogott meg senkit. Fejlett volt a hangja, művészi az előadása s mégis hideg volt, mert nem áradt ki belőle az a valami, ami összeszorítja a szívet és rabul ejti a lelket. És akkor azt mondta magában a kántor: „Amikor a törökök az országot feldúlták, a lakosság bemenekült a hordák elől a templomokba. Magukrazárták az ajtókat s ott énekeltek és imádkoztak. Ugy várták az elkerülhetetlen vértanuhalált. Azt képzelem, én is ilyen templomban énekelem a Boldogasszony Anyánkat. Ez lesz életem utolsó sóhaja Istenhez. Ugy énekelem, hogy minden hitemet, alázatomat, a menekülés utáni vágyamat és halálfélelmemet beleviszem. Megmutatom, hogy akkor hogyan énekelték ezt az éneket." És úgy énekelte, ahogy még sohasem. Sírt az éneke, reszketett a hangja és lobogott a szenvedélye. Vele együtt sírtak odalent, a templom hajójában a hívek. Mert a lélek átveszi nyomban, ha a másik érez valamit...! És akkor olyan mellékes, hogy van-e nagy hang vagy sem...

Az erős és halk hangok — mint a külső eszközök valamennyien — a belső átélés rabszolgái. A szertecsapongó indulatok, vagy a békésen felszálló érzések egyszer erőteljesebb, máskor szelídebb hangokat nyergelnek meg. Engedje el magát a szónok. Ne állja útját a kedélyek forrongásának.

Hadd tombolják ki magukat szabadjára! Azonban e tekintetben sem bízhatja magát teljes mértékben a szeszélyesen kavargó hangulatra. Bármilyen nagy legyen az indulat, kéznél legyen a fék is, amely megzabolázza a hangot és csak elviselhető magasságra engedi megnőni. *Annyi józansága mindig maradjon a szónoknak, bármennyire elkapja is a szenvedély, hogy meg tudja ítélni, helyesen cselekszik-e? Megüti-e hangjával a kellő mértéket, avagy nem lépi-e túl? Nem tékozolja-e feleslegesen hangerejét? Gondoljon arra, hogy telik-e majd belőle, amikor igazán szükség lesz rá?*

Minden ember maga ismeri legjobban a hanganyagát. Maga tudja a legjobban, hogyan kell gazdálkodni vele, hogy a végére is maradjon. A világhírű csodafutóknak egyik legfőbb erényük éppen abban rejlik, hogy kitűnően értenek hozzá, hogyan kell az erejüket beosztani. A jól sikerült rajt még nem jelent semmit. Az a fontos, hogy ereje a cél előtt fel ne mondja a szolgálatot. A szónok is ügyeljen rá, milyen erőbeosztással mondja végig a beszédét.

Ilyen erőbeosztási terv pl. a következő:

A megszólítás legyen középerős, de határozott. A bátor (de nem kiabáló!) hang megnyugtatólag hat a közönségre és szónokra egyaránt. A közönség nem is meri feltételezni, hogy a bátorhangú szónok félhet. Saját magamra is jó hatást gyakorlok határozott hangommal. Amikor szólásra nyitom ki a számat, számolnom kell a saját elfogultságommal is, amely velejárója a szereplésnek. Ha hallom, hogy a hangom megbicsaklik, ha érzem, hogy nem figyelnek fel rám, végleg elveszthetem bátorságomat. De ha a megszólalás hangja megfogja a közönséget, egyszeriben nyeregben érzem magam. A félénkségem elmúlik és szárnyrakapok. A kezdő hang — azt lehet mondani — döntő jelentőségű az előadás kimenetelére.

A beszéd elején rendszerint csendesebb hangokra van szükség. Ezeket lassan, fokozatosan növelje a szónok. A felerősített hangok közé is kell természetesen olykor-olykor csendesebb hangokat vegyíteni, különösen leíró, elbeszélő részeknél, példabeszédeknél és meséknél. Az egész beszédnek a menete azonban, hangban és lendületben fokozatosan fölfelé törekedjék. Ugy képzeljük ezt el, mint egy folytonosan emel-

kedő hegyoldalt. Közben-közben jöhetnek lankás részek is, vagy bevágások, de az útvonal, alapjában véve mégis csak a csúcsfelé tart.

Erősebb hangok a beszéd végére kerüljenek. Figyelembevéve a retorikának azt a tanítását, hogy a szónoklatot lehetőleg valami jóhangzású mondással, csattanóval kell befejezni, pl.: „Éljen a haza!“ vagy: „Az Isten benneteket úgy segéljen!“ — a legerélyesebb hanggal ezt a csattanó-véget kell megnyomni.

Ez a fentebbi vázlat csak egy példa a sok közül. El tudom képzelni fordítva is. Érces hangon kezdi a szónok és lépésről-lépésre megy át a suttogó hangra. Vagy az is megfelel, ha a beszédnek az eleje és vége középerősségű és a beszéd közepére összpontosítja a színeket s erőváltozatokat.

Változatosságot és természetességet kérünk hangerősség tekintetében is. Az az igazi, ha egy szónoklatban a halk hangok és erősek egyaránt előfordulnak a fokozatosan erősödőkkel (crescendo) és fokozatosan elhalkulókkal (decrescendo) együtt. Sőt még az átmenetek se legyenek mindig egyformán megszerkesztettek. Egyszer legyen bennük lépcsős fokozat a lehelletszerűtől a legerősebb hangig, vagy visszafelé; máskor pedig minden átmenetnélküli robbanó — a halk beszédből az indulatos kitörésbe — úgy, ahogy ezt a belső izgalmak követelik.

A halk és erős hangok váltakoztatásában is a legfőbb cél: a figyelem állandó fogvatartása. A füleket szórakoztatnunk kell. Ha a csendes hang már fárasztó, rögtön elhagyni és helyébe léptetni az egy fokkal hangosabbat. S ha ez sem használ: két, három fokkal hatásosabb hangot használjunk, amennyi éppen hallgatóink felrázására nélkülözhetetlen. De az erős hangok keverése gyengébbel arra is szolgál, hogy ügyesen kihangsúlyozzuk velük az aláhuzandó részeket. A halk beszédből a legfontosabbat lehet hangosabban mondani. És ugyanez megy fordítva is. A halk hanggal épp úgy ki lehet emelni valamit a sok erős hangból, mint erős hanggal a szelídek közül.

Hatásos volt, amikor egyik kiváló protestáns egyházi szónokunk fokozatosan erősített hangokkal lefestette a ma-

gyar társadalom helyzetét. A hangok erejükben folyton növekedtek egészen a vésztjósló és mennydörgő hangokig, azután hirtelen megállt a szónok, szünetet tartott és csendesen így fejezte be: „S ezt a magyar társadalmat meg kell mentenünk az örvénytől!“

A határozott erős hangnak általában jótékony hatása lehet a beszéd végén, amikor a szónok az érzelmekre akar hatni és hallgatóit elhatározásra igyekszik bírni. De ez se legyen merev szabály. Épp úgy lehet beszéd közepén is alkalmazni az erős hangokat, vagy ha tetszik, a beszéd elején is, akár a megszólításnál! Mennél gyakrabban beszél a szónok ugyanazon közönség előtt, annál nagyobb a veszély, hogy megszokottá válik. (Pl. a pap, aki esetleg egész életén keresztül mindig ugyanazon hívek előtt prédikál). *Gondoskodnia kell tehát a szónoknak arról, hogy mind témában, mind előadási módban olyat adjon, ami az ujdonság erejével hat. E célból a megfelelő hangerőbeosztást is fel lehet használni, mint a beszéd változatossátételének egyik módját.*

d) A beszéd terjedelme.

Lényegtelennek tetsző kérdés ugyan, mégis döntő befolyást gyakorolhat az előadás kimenetelére: milyen terjedelmű lehet a beszéd? A mértéktartás nagyban hozzájárul a szónok népszerűségéhez, vagy ellenkezőleg a mértéktelenség a legkitűnőbb képességekkel rendelkező szónokot is népszerűtlenné teheti. *Az a szokás pedig, hogy a szónok sohasem tud röviden beszélni, végzetes lehet rája.*

Lépten-nyomon hallom azt a kijelentést: „Kérem, az én témámról nem lehet röviden beszélni!“ Ilyen nincs! Bármilyen előadást lehet rövidebbre fogni, vagy hosszabb lére ereszteni. Szent István koráról tarthatok félórás előadást, vagy rendezhetek heteken át húzódó sorozatot is belőle, viszont az egészet be lehet szorítani, ha kell, öt percnyi időbe is. Vérbeli szónok az adott helyzettől teszi függővé, hogy mennyit adhat elő abból az anyagból, amit előre elkészített.

Mégis mennyi ideig lehet általában beszélni?

Ez mindig az alkalomtól, a mondanivaló mennyiségétől és a közönség teherbírásától függ. Változatosságot kérünk a szónoktól ezen a téren is. Ne szokja meg, hogy minden alkalommal egyforma hosszú beszédet tartson. Csak sohasem sablónosan és megszokottan, még időtartam tekintetében sem! Ha több a mondanivaló: hosszabban, ha kevesebb: rövidebben beszéljen. *És ha választani lehet a kettő között: inkább rövidebben, mint hosszabban. A rövid előadás még sohasem tépázta meg egy szónoknak sem a hírnevét.*

Jaj annak a szónoknak, aki szószátyár vagy távbeszélőbajnok hírében áll. Ismerünk mindannyian személyeket, akik ha egyszer szóhoz juthatnak, nem lehet őket az emelvényről leszedni. Irgalom! Nem lehet egylélegzetre mindent beletömni a szegény közönségbe. *Ne kapjon el bennünket a siker láza.* Sőt, éppen az tegyen bennünket óvatossá. *A legszebben induló előadást is tönkre lehet tenni, ha elnyújtják.* Hányszor voltunk tanuja, hogy a közönség egy darabig feszült érdeklődéssel figyeli a szónokot, azután egyszerre csak esni kezd az érdeklődés, hogy a végén unalomba fulladjon. Pedig, ha.... ha idejében végződött volna, talán tomboló siker lett volna jutalma.

Helytelenül okoskodik az a háziasszony, aki felbuzdúlva vendégeinek jó étvágyán, jól megtömi őket. Ismerünk aranyos, kedves embereket, akikhez félünk elmenni, mert ha egyszer leülünk az asztalukhoz, addig nem nyugszanak, amíg betegre nem esszük magunkat. El kell találni a kellő mértéket. Ez is művészet. A cél nem az, hogy a vendég megcsömörődjék a főztünktől, hanem kellemes emlékekkel távozzék és legközelebb is szívesen felkeressen bennünket. Szónokok vigyázat, nem szabad megtömni a hallgatóságot!

Annyit beszéljünk, amennyi feltétlenül szükséges ahhoz, hogy magunkat megérttessük. A gazdasági életnek van egy törvénye, a „Lex minimi." Azt jelenti, hogy a legkisebb befektetéssel kell elérnünk a legnagyobb eredményt. Bizonyos mértéken túl a befektetés már nem gazdaságos és nem hozza meg a kívánt gyümölcsöt.

A föld megfizet azért a munkáért és anyagért, amit a gazda beléje öl. A termés gazdagabb lesz, ha jól megmunkálja

és elsőrendű magot vet a földbe. A kapálás, öntözés, trágyázás: befektetés, amelyet a föld meghálál, a bő terméssel. De csak egy bizonyos mértékig. Elérkezik a gazda ahhoz a határhoz, amikor már hiába áldoz időt és pénzt a termés fokozására, az semmivel sem lesz kiadósabb.

Szónoklásnál is a lehető legrövidebb úton igyekezzünk célhoz érni. Ha fölöslegesen elhúzzuk a beszédet, még azt is leronthatjuk, amit rövid beszéddel elértünk volna.

Babits Mihály ezt írja: „Minden felesleges szó egy lépés az unalom felé." Hogy hol kezdődik ez a felesleges szó, könnyű megtalálni, ha feltesszük magunkban, hogy kizárólag a lényeget fogjuk közölni hallgatóinkkal. Nem többet és nem kevesebbet! Ne rágjuk tehát a tollunkat feleslegesen és ne törjük a fejünket azon, hogy még mit is kellene belegyömöszölni a beszédbe. Ha van mondanivalónk, mondjuk el, de csak annyit, amennyi magától jön s amennyi szorosan a tárgyhoz tartozik. *Ne legyünk kíméletlenek hallgatóinkkal szemben, akik kitüntettek bennünket azzal, hogy megjelentek előadásunkon. A legnagyobb udvariatlanság visszaélni a helyzettel és fogvatartani a jóhiszemű embereket, akaratuk ellenére.*

Maradjunk meg szigorúan a tárgy mellett, ne kalandozzunk el, ne térjünk szüntelenül mellékvágányokra, mert ezzel is feleslegesen húzzuk az előadást. Ejtsük el a nem odavaló sallangokat, kerüljük az aprólékos részletezést. Ennek természetesen megint előfeltétele az, amit nem győzök eléggé hangsúlyozni, hogy a beszéd menetét előzetesen készítsük el. Ha rábízzuk magunkat a vak véletlenre és tervszerűség nélkül indulunk neki a beszédnek, előfordulhat, hogy nem jut eszünkbe semmi lényeges. Megtörténhetik viszont az is, ami szintén nem kivánatos, hogy egyszerre össze-vissza minden az agyunkba tódul.

Egyik tanítványomnak feladatul tűztem ki, hogy a következő órán méltassa 10 perces beszédben az újonnan épült Horthy Miklós-hídat. Nagy érdeklődés előzte meg az előadást, mert az előadó hatalmas táblákat rakott ki a falra, az összes pesti hidak vázlatával. S mi történt? Olyan hévvel fogott az előadáshoz, hogy a 10 perc eltelte után még mindig

csak a Margit-híd és a Lánc-híd méltatásánál időzött. Ekkor a hallgatók közül egy jóhumorú bácsi felkiáltott: „Az új hídról beszéljen, ne a régiekről!“ A szónok azonban feltalálta magát és nagy lelkinyugalommal válaszolt: „Addig nem értik meg az új hidat, amíg a régieket el nem magyaráztam!“ A sikertől vérszemet kapott és annyira belemerült a magyarázatba, hogy a 27. percben „karhatalommal“ kellett befejeztetnem, de még ekkor is csak a Ferenc József-hídnál tartott. Az egész előadás alatt egyetlen szó sem esett a tulajdonképpeni feladatról: az új hídról.

Ne nyújtsuk el a beszédet olyan kifejezésekkel sem, amelyek tisztán csak szószaporításnak minősíthetők. Hallottam szónokot, aki: „Nem kívánok arra kitérni, hogy . . .“ — kezdés után hosszasan felsorolt terjedelmes lajstromokat, negyed órán keresztül ismertetve, hogy mi-mindenre nem akar kitérni. Iskolapéldája volt annak, hogyan lehet a drága időt felesleges dolgokra pazarolni. Ne azt tárgyaljuk, amit nem akarunk elmondani, hanem azt adjuk elő röviden, amit közölni szeretnénk. És ha már úgyis kelleténél jobban elhúzta a szónok az előadást, amikor már titokban a pokolba kívánták, amikor azt lesik, hogy mikor ejti ki a várva-várt utolsó szót, a világért se kockáztasson meg ilyenfajta elszólást: „Erre az öt pontra majd később fogok rátérni!“ Ne is csodálkozzék rajta, ha ilyen kijelentés után a közönség felhördül, vagy megszökik.

A beszéd elnyújtása ellen két gyakorlati tanáccsal szolgálok, amelyeknek megtartása mindenkor előnyére válik a szónoknak.

a) *Minden körülmények között pontosan kezdjük el előadásunkat.* A közönséggel is jót teszünk, mert hozzászoktatjuk a rendhez. Azokat, akik időben megjelentek, ne várakoztassuk meg a későnjövők kedvéért.

b) *A zsebórát tegyük ki az asztalra.* Előre határozzuk meg, hogy hány percig fogunk beszélni s ettől a szándékunktól ne térjünk el! Ugy kell beosztani a szónoklatot, hogy a kitűzött időre készen legyünk vele. Akárhogy is elkap a láz, mindig maradjon annyi józanságunk, hogy szemmel tudjuk tartani az óramutató járását. Aki az időről megfeledkezik és visszaél hallgatóságának türelmével, pórul jár. Ha

észrevesszük beszéd közben, hogy a kitűzött idő veszedelmesen közeleg és félő, hogy nem leszünk készen, siettetni kell az előadást. *A lényegtelen részt elhagyni, a lényegeseket pedig sűríteni, de a kitűzött percre feltétlenül fejezzük be a beszédet.*

Legyünk tekintettel közönségünk felvevőképességére. *Nyugodjunk meg abban, hogy sokkal többet használunk, ha a kellő időpontban befejezzük beszédünket, mintha túllépjük a határt és meghosszabbítjuk az előadást. Kimagasló sikert úgy érhetünk el, ha akkor teszünk pontot beszédünk végére, amikor még a közönség is, meg mi is frissek vagyunk.* És ne feledkezzünk meg arról, hogy sokkal kedvezőbb az a bírálat, amelyik így szól: „Még szívesen elhallgattam volna, kár, hogy ilyen rövid volt!“ — mint amelyik azt mondja: „Szép volt, szép volt, csak bizony . . . egy kicsit hosszú volt!“

e) *A beszéd üteme.*

Könyvemet azzal a szigorú megállapítással vezettem be, hogy a *szöveget tudni kell!* Kifejtettem részletesen, hogy milyen előkészületek után lehet a szónoklathoz hozzáfogni. Főfeltételként jelöltem meg, hogy szövegtudás nélkül soha sem szabad felállani a szónoki emelvényre.

A következő mondatommal látszólag ellentmondásba kerülök magammal, mert itt meg azt írom: *a gondolatoknak ott kell születniök a helyszínen, a közönség előtt!*

„Az ideális beszéd az — írja Ravasz László — amelyik ott születik a szószéken, mert ennek megvan a közvetlensége. Ez az igazi tűz, amely ott lobban fel előttünk, a szemünk láttára; elharapódzva, hévvel az arcunkba csap és elemi erejével úrrá lesz felettünk. De ide vagy kivételes, istenáldotta géniusz kell, vagy fél emberöltőn át tartó kemény munka.“

Ki meri vállalni a kockázatot, hogy kiálljon a tömeg elé és ott elmélkedjék fenhangon, nem sejtve előre, hová fog kilyukadni? — Senki! Normális képességekkel bíró ember nem vállalkozhatik a bizonytalan kimenetelű játékra. Tehát hogyan segít magán? Egy kis művészi fogással: *előre felkészül a beszédre, de a helyszínen úgy tesz, — megjátsza — mintha mindent ott gondolna ki.*

Ez így érdekesebb! Ha egyszerűen elmeséli mindazt, amit már egyszer kigondolt, ez nem izgalmas. Az előadást nem szabad leckefelmondássá süllyeszteni. A szónokok között az egyetlen kivétel a tanuló, — hisz végeredményben ő is szónok — akit tisztán szövegtudásáért is megjutalmaznak. Nála teljesen kielégítő, ha a feladott leckét hiba nélkül ledarálja. Neki nem kell másról meggyőznie hallgatóját — a tanárát —, mert ebben az esetben a hallgató (a tanár) többet tud a tárgyról, mint a felmondó. De a szónok, bármily kitűnően tudja is mindanivalóját, nem fujhatja el, mint a jelesre vágyódó iskolás. Nem fujhatja el, mert színtelen lesz a beszéde, minden zamat nélkül.

A közönség nem elégszik meg a szöveg közlésével. Neki izgalom kell, lelki élmény, nem pedig kész eredmények. Az ő szeme előtt kell bemutatni, hogyan jutottunk el az eredményhez. Ő a harcot akarja átélni a legkisebb részletében is, amelyet én végigéltem. Boncolgatni, tépelődni, elcsüggedni, kételkedni, felvidulni akar, pont úgy, ahogy az bennem már egyszer átviharzott tegnap, vagy a múlt héten, avagy évekkel ezelőtt. El kell játszani előttük élményemet, ők is részesei akarnak lenni. Velem örülnek, sírnak, bosszankodnak, tépelődnek. Mert a hallgatónak is épp olyan kétségei vannak, mint amelyekre én már megtaláltam az orvosságot. Ő is rá akar jönni, hogyan kell azt a kétséget kétvállra fektetni.

Rádióban gyakran hallgatom a labdarúgómérkőzések közvetítését. Odaülök a készülék mellé és a pályán jelenlévőkkel együtt lesem, várom az eredmény kialakulását. Nem a végső eredményre vagyok kiváncsi, hisz azt majd megkérdezhetem bárkitől, hanem végig akarom élvezni, hogyan jutunk el odáig. Ez így nekem élmény, mert nem tudom még, hogy végződik. Jól vagy rosszul s ez a körülmény izgat. Megtörtént azonban, hogy a mérkőzés lezajlása után, amikor már értesültünk a végső eredményről, utólag viaszlemezről közvetíttették a mérkőzés lefolyását. Így már nem volt érdekes. Kikapcsolták belőle az izgalmat.

Színielőadásnál is éppen az az érdekes, hogy lépésről-lépésre leshetem, milyen fordulat következik. Színházi ujságokból előre megtudhatom, hogy Othelló megöli Desdemonát. De hogy ölte meg? Miért? Milyen lelkiállapot előzte meg ezt

az aktust? Hogyan szánta rá magát a hős a végső lépésre? Erre vagyok én kiváncsi, ezt akarom átélni, elejétől a végéig.

A közönség előtti újra átélt lelki és szellemi küzdelem sokkal értékesebb előadási menetet hoz létre, mint a tényeket közlő „leckefelmondás.“ A diák, mikor a leckét felmondja, az első betűtől az utolsóig egyforma ütemmel „darál“, legfeljebb akkor hoz tempóváltozást, amikor megakad. Ezért egyhangú az előadása. Ha még kellemesen közepes tempót talál el, szerencséje van. De a leckefelmondóhoz hasonló szónok rendszerint a két szélsőség rabja. Vagy nagyon gyorsan beszél, vagy elejétől végig túl lassan.

A gyors beszéd könnyen érthetetlenné válik. Megfeledkezik az ilyen előadó arról, hogy a figyelés megerőltető munka. A szónok még nem érheti be azzal, ha figyelnek rá, azt is el kell érnie, hogy megértsék. Aki hadar, nem enged időt a közönségnek a gondolatok átvételére. Szalad, mintha kívánná, hogy mentől hamarabb túl legyen a beszéden. Emlékszem jól, a boldogult némafilmek idejében, mennyire bosszankodtunk, amikor a magyarázó szöveget elkapkodták szemünk elől, mielőtt még elolvashattuk volna. A hadaró szónok ugyanezt a meddő játékot űzi. Még meg sem emészthették az egyik gondolatát, már kínálja a másikat. Hallgatóit nem hagyja lélegzethez jutni, szünet nélkül gyömöszöli beléjük az anyagot, nem törődve azzal, lenyelték-e már az előző falatot, vagy sem.

Éppen ilyen meggondolatlan az a szónok is, aki következetesen kitart az egyenletesen lassú beszéd mellett. A vontatott előadás valósággal az idegeire megy a hallgatóknak. Nincs ellenszenvesebb lény, mint a kényelmes szónok, aki visszaél közönségének türelmével. *Tehát mind az egyenletesen gyors, mind a következetesen lassú előadási menet rossz!*

Szeretem a szónoki előadást az étkezéshez hasonlítani. Az emberek olyan módon esznek, ahogy beszélnek. Természetesen kivétel itt is van. Általánosságban azonban megfigyeltem, hogy aki jóízűen tud enni, rendszerint élvezettel tud is beszélni.

Az evésnél az ételeket különféle gyorsasággal fogyasztjuk el. A levest például gyorsabban, mint a pecsenyét. A hú-

sok elköltésénél is más-más a tempó. A szárnyast nem lehet olyan ütemben enni, mint a csonttalan húst, vagy például a szálkás halat. A tésztát is más ütemben fogyasztjuk, mint a gyümölcsöt és a feketekávét. A rossz evőnek teljesen mindegy, hogy mit adnak eléje. Minden fogást élvezet nélkül költ el. Újságot olvas közben és azt sem tudja, mit eszik. Aki viszont szeret enni, az megnézi előbb a falatot. Levágja, villáratűzi, forgatja, a szájában is tovább tartja, s csak azután nyeli le.

A rossz szónok nem élvezi a beszédet, mindent egyformán gyorsan vagy lassan mond el. *A jó szónoknak egyik legjellemzőbb tulajdonsága: beszédjének tempó-változatossága.*

Nézzük csak, milyen változatos gyorsaságú lehet az előadásunk:

lassú	*pattogó*
gyors	*száguldó*
folyamatos	*hirtelen kiugró*
szaggatott	*lüktető*
lázas	*gördülékeny*
hadaró	*akadozó*
nehézkes	*altató*

Ime, hamarjában néhány ütem. Ezeknek még nagyon sok változata van. Vétek tehát, ha előadásunkban nem gondolunk a változatos tempóra.

Az ütemet a szónoklás alatt váltogatni kell! Megint alkalom arra, hogyan lehet életet, színt hozni az előadásba. A belső hármas: *a tudás, hit és akarat* adják meg az alapot a cserélgetésre. Mélyebbszántású gondolatok megérttetése lassúbb menetet kíván. A hit, a belső rajongás, — mint az emberi ütőér — hol hevesebben, hol bágyadtabban ver. Ennek megfelelően a nagy fellobanások hevesebb iramot követelnek, mint a szerényebb indulatú érzelmek. És beleszól a sebesség adagolásába az akarat is, amely az egész szereplésnek rúgója és a cél érdekében, hol a gyors, máskor meg a lassúbb gőzt alkalmazza. A győzelem utáni vágy pillanatról-pillanatra változtat a sebesség fokozatán. Ha ráeszmél, hogy tempótlan a beszéde és e miatt unalmas: gyorsítja a tempót, erősíti az iramot. A fokozottabb tempó jótékony hatást gyakorol az agy

működésére is. A vontatott beszéd kevesebb munkát ró az agyra, tehát nem forog eléggé. Lassú beszédnél lusta az agy is. Csak lendületes előadásnál rugaszkodik neki igazán. Az értékesebb gondolatok rendesen a nagyobb lendületből születnek meg.

Ha beszédközben olyan részhez érek, hol feltételezhető, hogy eszméim átvétele és gondolataim megértése nehezebben megy, természetes, hogy lassabban adagolok. Ahol pedig könnyebb fajsúlyú részleteket mondok el, vagy amikor kiolvasom hallgatóim tekintetéből, hogy nehézség nélkül megértik elmélkedésemet, ott vígabban haladok előre.

Minden beszéd, tárgyánál fogva is, más-más előadási menetet követel. Még a daloknak is, fajtájuk szerint, változik az alapütemük. A magyar Himnuszt például egészen másképpen kell előadni, mint a Szózatot, ezt megint más ütemmel, mint az olaszok Giovinezzáját. Persze minden dalban vannak részletek, amelyeket vidámabban, vagy komorabban kell énekelni, de csakis az alaptempó keretein belül.

A belső tűz és a józan ítélőképesség szabályozza, hogy mikor milyen irammal beszéljünk. De egytől tartózkodjunk: az egyforma ütemtől. Aki huzamosabb ideig ütemváltoztatás nélkül beszél, bármilyen nagyszabásúak is elgondolásai, képtelen lesz a közönség figyelmét lekötni, ami pedig a sikernek elengedhetetlen feltétele.

f) Szünetek a beszédben.

A szünet az előadás fűszere. A legpompásabb beszédízesítő szer a szünet, de tegyük mindjárt hozzá: kezelése fínom érzéket s óvatosságot igényel. *A szünet helyes alkalmazása, időbeli elnyújtása és váratlan beiktatása, a szónoklás magasiskolája.*

Figyeljük csak meg. Egyik-másik szónok hogy eldarálja a mondanivalóját! Igen, mert nincs meg a biztonságérzete ahhoz, hogy kellő nyugalommal és fölénnyel meg merjen állani! Megállani és nem beszélni! Farkasszemet nézni az emberekkel, mégis lekötni őket: kényes feladat. Megoldása a kiváltságosaké csupán.

Sokatszereplő fővárosi úrtól hallottam: „Én előadás közben sohasem állok meg, mert akkor a közönség azt gondolja, hogy belesültem." Téves felfogás. Hiszen nem azokról az elakadásokról van itt szó, amelyek véletlenül keletkeznek. Ezek kényszerszünetek, amelyek akkor állnak elő, ha a szónok elveszti a beszéd fonalát, nem jut eszébe valami, vagy valaki közbeszól.

Itt azokról a szünetekről beszélek, amelyeket a szónok szántszándékkal iktat közbe akkor, amikor nagyon is jól tudja, hogy mi következnék. Kétféle szünetnek van létjogosultsága: *az értelmi és hatástkeltő szüneteknek.*

Az *értelmi szünetet* írásjeleknél kell elhelyezni; pont, vessző, kettőspont, felkiáltójel és kérdőjel után. A gondolatok megemésztésére ugyanis időre van szüksége a hallgatóságnak. És pedig mennél több szellemi tevékenységet kíván meg egy gondolat megemésztése, annál több időt kell szentelni rá. Elvont tárgyú fejtegetéseknél, borotvaélű okoskodásoknál hosszabb szünetet kell adni.

A művészi szünetet a hatás felfokozására használjuk. Az ügyesen elhelyezett szünet ugyanis lényegesen emelheti egyes szavak, kifejezések vagy mondatok értékét. A művészi szünetet általában *vagy a kiemelendő rész előtt, vagy a kiemelendő rész után lehet alkalmazni.*

1. *Ha szünettel akarunk nyomatékossá tenni egy szót vagy kifejezést, könnyen elérhetjük, ha előtte hirtelen megállunk.* Hasonlít ez az eset a folytatólagos regényekhez. Ott is az üzleti érzékkel bíró vállalat mindig annál a mondatnál szakítja meg a szöveget, amikor a legérdekesebb rész következnék. Azért teszi ezt, hogy fokozottabb mértékben ingerelje a kíváncsiságunkat. Azt akarja, már előre türelmetlenkedjünk, hogy mi fog következni majd a következő számban. A szünet célja itt a várakoztatás és az ingerlés, meg egy kis üzleti számítás is, hogy a folytatást megvegyék.

A szünet ereje itt abban áll, hogy nem elégítjük ki rögtön a közönségünk kíváncsiságát. Sőt, a lehetőségig felfokozzuk. Ha mindjárt „odaadom a poent", — mint ahogy azt színészi körökben mondják, — a közönség nem értékeli eléggé. Például azt mondom: „A nemzeti újjászületésnek jönnie kell

és jönni is fog, ha mi is úgy akarjuk!" Ha ezt a mondatot egyfolytában, megállás nélkül mondjuk el, nem lesz olyan súlya, mintha megfelelő helyen egy pillanat szünetet tartunk. Szünettel a következőképpen fog hangzani: „A nemzeti újjászületésnek jönnie kell és jönni is fog, ha... mi is úgy akarjuk!"

Komikusoknál a nevettetésnek elengedhetetlen kelléke a szünet. Ez abból áll: belekezdek egy mondatba és amikor a mondat lényegéhez érnék — hirtelen elhallgatok. Erre a közönség önkéntelenül továbbfűzi magában a gondolatot. Kitalál hozzá valami befejezést. Erre jön a színész s egész más befejezést ad a mondatnak, mint ahogy várták. Ha szabad ezt a nem éppen szalón, de igen találó kifejezést használnom: a színész a szünettel beugratja a közönséget.

A közönség méltányolja, hogy rászedték, ezt mulatságosnak találja és nevet rajta.

Az egyik nagy sikert elért vígjátékban fiatal banktisztviselőt alakítottam. A darab szerint az elnök leánya tetszelegni akar előttem, a szegény tisztviselő előtt és nagy hozományt helyez kilátásba. Mire énnekem azt kellett felelnem: „Engem nem érdekel a hozomány, mert ha nekem valaki tetszik, lehet miattam akár egy milliója is." Én ezt a mondatot a próbákon humorosnak találtam és biztosra vettem, hogy a közönség is mulatni fog rajta. Nagy csalódásomra azonban, az első előadáson nem nevetett rajta senki. Gondolkodni kezdtem és rájöttem, hogy bennem van a hiba! Nem hoztam jól ki a „poent". Egyfolytában mondtam el a mondatot, nem iktattam be a művészi szünetet. A negyedik este megpróbáltam és a következőképpen mondtam el: „Engem nem érdekel a hozomány, mert ha nekem valaki tetszik, lehet miattam... akár egy milliója is!" Erre kitört a nevetés. A magyarázata egyszerű: amelyik este megállás nélkül mondtam el a szöveget, nem hagytam időt a közönségnek arra, hogy előbb ő egészítse ki a mondatomat. Amikor azonban a csattanó előtt hirtelen elnémultam, önkéntelenül is tovább szőtték gondolatomat. Az egyik talán arra gondolt: „lehet miattam olyan szegény is, mint a templom egere." A másik: „lehet miattam akár púpja is." — Én viszont elegánsan így fejeztem be: „akár egy milliója is!" Erre a befejezésre nem számítottak, tehát a vicc sikerült.

2. *A művészi szünet második elhelyezési lehetősége, ha a hangsúlyozandó szó vagy mondat után tesszük.* Amikor

valami igen fontosat mondtunk, utána nem mehetünk rögtön tovább a másik szóra vagy mondatra, hanem egy időre meg kell állnunk. A szünettel jelezzük az elhangzott gondolat nagy horderejét. Megvárjuk, amíg a közönség a súlyos szellemi táplálékot jól megemészti. Ha nyomban kezdem a következő mondatot, összetiprom az előzőt.

Kérdések után mindig szünetet kell tartani. Ezáltal kiharcoljuk, hogy a közönség figyelmét újra magunkhoz láncoljuk, mert alkalmat adunk neki arra, hogy a feltett kérdés megfejtésénél velünk gondolkozzék.

Például: „És azt hiszitek kedves testvéreim, hogy a kisebbség ügyét meg lehet így oldani? ... Nem!"

„S ezzel szemben mit látunk? ... Kik követték el a szabálytalanságok hosszú sorozatát? ... Azok, akik ..."

Még valamit kell itt elmondanom. Azt, hogy milyen hosszúra lehet nyújtani a szüneteket. Mert annál jobban sikerült a szünet, mennél tovább tart, de úgy, hogy a szónok közben nem válik érdektelenné. Olyan módon szabad elhelyezni és húzni a szünetet, hogy a nézősereg egy pillanatra se vehesse le szemét az elnémult ajkakról.

Hosszú szünetek tartására csak kiváló szónokok vállalkozhatnak. A szünet játékszer a szónok kezében. Kiengedi kezéből a gyeplőt, hogy utána annál szorosabbra fogja. Enged a feszültségből, de a másik pillanatban annál szorosabban húzza magához az érdeklődést.

A szünet hatását növelni lehet az alábbi pontok figyelembevételével:

a) *Közvetlen a szünet előtti részt fokozatosan emelkedettebb hangon és erősebb lendülettel hozzuk.* Ha ilyen emelkedés után hirtelen megállunk, az feltétlenül hatással lesz azokra is, akik figyelmükkel már másfelé kalandoztak. Tehát ki kell ugrani a hanggal és amikor senki sincs erre elkészülve, hirtelen meg kell állni.

b) *A szünet alatt ki kell cserélni a hangszínt és meg kell változtatni a beszéd gyorsaságát is.* Ha szünet előtt erős volt a hang és gyors a tempó, szünet után legyen csendes a hang és szaggatott az ütem. Ilyen változás feltétlenül tarkítja az előadást. A szünet éppen a legjobb alkalom a hang és a

tempó kicserélésére. Lényeges hangváltozást nem is hozhatunk létre másként a beszédben, mint szünettel. Kifejtettem, hogy a különféle hangok más-más hangulatból erednek. Új hangot csakis akkor tudunk bekapcsolni, ha kivártuk azt az időt, amikor a hangulatunkban is változás áll be.

c) *Tökéletesedik a szünet hatása akkor is, ha a néma pillanatot szemjátékkal és esetleg gesztussal is alátámasztjuk.* A beszéd megakad ugyan, de a kapcsolat nem szűnik meg, ha csatasorba áll a gesztus és a szem. Ugyanakkor, amikor a tempóval felszaladok a csúcsra és kilököm a hangot, mint egy rakétát, vele egyidejűleg bedobok egy gesztust is. A hang eláll, de a gesztus tovább él! És mialatt tartom a gesztust, végigjáratom szemem lassan az előttem álló tömegen. És csak azután, amikor a végére értem ennek a szemlegeltetésnek, engedem le a karomat és szólalok meg ismét — egészen más hangon és ütemben, mint a szünet előtt. Biztos vagyok benne, hogy az unatkozásra leghajlamosabbak is megtörnek és odatapadnak mozdulatlanul a szónokra.

Érdekesen írja le Mereskovszki Leonardo da Vinci című könyvében Savonarola, a XV. század világhírű dominikánus-szerzetes egyik prédikációját. A tömeg órák hosszat várt már a nagyhírű prédikátorra. Ilyen kiváló, istenáldotta szónok még azt is megengedheti magának, hogy hosszú várakoztatással, szünettel kezdje a beszédét. Mikor aztán végre a hosszas várakozás után megjelent a szószéken, akkor sem kezdett el azonnal beszélni, hanem, hatáskeltés végett, egy hosszantartó némajátékkal kezdte el szereplését. Balkezét rátette a szószék korlátjára és a feszületet tartó jobbját kinyújtotta. Azután lassan végigjártatta égő szemeit a tömegen. Azt írja Mereskovszki, hogy olyan nagy lett a csönd, hogy ki-ki a saját szívverését hallhatta. Úgy látszott: még csak kis idő kell és a tömeg nem bír tovább uralkodni magán és őrült kiáltásba fog kitörni.

„Meredt szemei égtek, mint a szén. Hallgatott és a várakozás tűrhetetlen lett.

A csönd azonban még nagyobb, még félőbb lett.

És ezt a csöndet hirtelen megtörte Savonarola borzasztó, szívettépő, szinte embertelen kiáltása: „Íme, vízözönt küldök a földre!" ... Nem prédikáció volt, hanem lázas álomkép, mely most ezreket megindított s magával ragadott ...

A szünettől tehát ne idegenkedjék a szónok! Még ha beállna is egy pillanatnyi szakadás közte és hallgatói között, a szünet utáni új hang majd kárpótol mindenért. *A szünetnek nem egyszer nagyobb jelentősége van, mint az elhangzott szónak.* Szünet alatt a lelkek hang nélkül olvadnak össze. Színházban is éppen a némajátékok alatt uralkodik a legnagyobb csend a nézőtéren.

A szónokokat a szerint értékelik, külsőségeiket illetőleg, hogy miképp bánnak a szünetekkel. Van-e bátorságuk hozzá és tudnak-e hatástkeltő szüneteket tartani? Mert a szünetek kihasználásában csúcsosodik ki minden technikai finomság. Ez a bizonyítéka a szónok tudásbeli fölényének, tárgyismeretének és mindannak, hogy a hanghordozást, gesztikulálást, szemjátékot ismeri és alkalmazni tudja. Azzal a jeligével zárjuk a fentebb mondottakat: „A szünet a szónoklás magasiskolája!"

g) Olvassuk vagy kívülről mondjuk a beszédet?

Erre egyetlen egy mondattal felelhetünk: *Igazi, vérbeli szónok sohasem olvassa fel a beszédét, hanem kívülről mondja el!*

Olvasással soha nem lehet olyan hatást kiváltani, mint a beszéddel. A felolvasó rendesen nehezen melegszik bele, nem tudja magát úgy beleélni, nem tud áttüzesedni, ennek következtében nehezen is tudja felmelegíteni és magával ragadni a közönségét. Energiájának nagy részét olvasásra, tehát másodrendű, mondjuk technikai munkára pazarolja, a helyett, hogy teljes rátermettségével, a minél érdekesebb és meggyőzőbb előadásra törekednék.

A felolvasott szónoklatban rendszerint nincsenek hangváltozatok, fokozatok és szünetek, amelyek élvezetessé teszik a hallgatást. Nincs alkalom hatásos gesztusokra, amelyek szemléltetik és élénkítik az előadást. És az ilyen szónok teljesen eldobja magától a legkipróbáltabb fegyvert: a szemjátékot is.

„A szemjáték" c. fejezetben meggyőződhetünk, hogy

milyen hivatás vár a szemre a szónoklás alkalmával. Ne áldozzuk fel e magasabbrendű képességeket olcsó munkák végzésére.

Bebizonyított igazság, hogy egy felolvasott beszéddel sohasem lehet olyan hatást elérni, mint egy kívülről elmondott szónoklattal.

Kormányelnökünk temetésének szertartását közvetítette a rádió. Szobámban hallgattam végig a gyászbeszédeket, amelyekről pontosan meg lehetett állapítani, melyik beszédet mondották el kívülről és melyiket olvasták fel. Másnap egyik szemtanutól megtudtam, hogy valóban eltaláltam. Amelyik beszéd előadásában érdekes és lebilincselő volt, amelyikben volt élet és melegség, voltak hangkilengések — a gyászesethez mérten — és amelyben voltak szünetek: azt szabadon adták elő. Amelyek pedig — íz és szín nélkül — végig egyforma ütemben hangzottak el, amelyekben a szónok többször akadozott, arról mindjárt tudtam, hogy felolvasás volt!

A szónoki beszéd felolvasásának mindamellett igen nagy tábora van. Ma valósággal divat lett a szónoklatot papirosról felolvasni. Tisztelet a kivételnek, de alig-alig találkozunk szónokkal vagy előadóval, aki e nélkül mer kiállani. Mindig elszomorodom, valahányszor azt látom, hogy a szónok szedi elő zsebéből a lapokat. „Megint egy unalmas előadás" búsulok előre.

A felolvasó-szónok már az indulásnál hátrányban van a szabadelőadóval szemben. A közönség bizalma megcsappan, amikor megpillantja az íráscsomót és annál nagyobb a rémület, minél terjedelmesebb íveket szorongat a szónok a kezében. Nem is beszélve arról, hogy a hallgatóság egy része, felolvasás alatt is azzal szórakozik, hogy milyen lassan fogynak az ívek és türelmetlenül számlálgatja, hogy mennyi van még hátra. Ezzel szemben a szabadelőadásnál a közönség nem sejti előre, mennyi ideig kell ott ülnie. Nem bosszankodik, nem mérgelődik, hanem nyugodtan átadja magát a szónoknak.

A felolvasó-szónokok három érvet hoznak fel mentségükre.

1. Szebb lesz a beszéd stílusa, ha azt otthon leírják és úgy olvassák fel. Megtalálják a helyes kifejezéseket, feiékesítik, szóvirágokkal díszítik a hétköznapi mondatokat, a hasonlatokat szép körmondatokba rakják.

2. Nem történhetik meg velük, hogy a szónoklás hevében fontos részeket kifelejtenek.

3. És ami betetézi az érvelésüket: nem sülhetnek bele! Azt hozzák fel: „Minek izgassam magam már napokkal előbb a szónoklás miatt. Éjszaka nem tudok aludni, ha arra gondolok, hogy holnapután beszélnem kell. Így meg szépen megírom a beszédet, felolvasom és nem történhetik velem semmi baj!"

Egyik védekezés sem állja meg a helyét!

A stílus kétségtelenül fontos kelléke az előadásnak. Adjon hálát a Teremtőnek, akiben megvan az érzék a szép stílus iránt. Az igazság az, hogy nem mindegy, milyen köntösbe öltöztetjük gondolatainkat. *Azonban, ha választanunk kell az eredményesség és a szép stílus között,* — a lényeg és a forma között — *akkor igenis, az elsőt: az eredményességre-törekvést kell előnyben részesítenünk. A stílus nem lehet döntő érv a felolvasás mellett. Százszor inkább a stílus szenvedjen csorbát, mint a siker.* Egy szépen beszélő ember kedvéért nem ülnek oda az emberek szónokot hallgatni. A stílus csak forma, amellyel én a célomra török, de nem maga a cél!

Ha temetésen búcsúztatnom kell valakit, nem lehet a célom, hogy cikornyás mondatokban megfogalmazott nagy felolvasást rendezzek. A beszédet azért mondom el, hogy a szívem remegésével belemarkoljak a körülöttem állók lelkébe. Beszéljek azért, hogy az elhúnyt érdemeit bevéssem a szívek márványába, hogy tiszteletet parancsoljak az emlékének, de semmi esetre sem azért, hogy hideg szóvirágokban kiéljem magam s egyhangú szavaim hatástalanul hulljanak az örök enyészetbe.

Mit ér egy olyan kép, ahol a keret gyönyörűen faragott műremek, de maga a festmény értéktelen mázolás?

Mit jelent az éhes embernek olyan étel, amelyet meisseni porcellánon tálalnak és nehéz ezüst evőeszközöket adnak melléje, az étel azonban ízetlen és élvezhetetlen? Ha a háziasszony elvész a külsőségek halmazában: díszíti az asztalt, cicomázza a terítéket, de a lényeg, amit az asztalra ad, fabatkát sem ér, akkor a háziasszony súlyos hibában szenved: összetévesztette a célt az eszközzel. Sokkal helyesebben teszi, ha előbb főztjének kifogástalanságára igyekeznék, s csak azután gondolna a tálalásra. Persze a legszerencsésebb, ha a díszítés is kiváló, meg a rajtavaló is kifogástalan.

Az iskolában a stilisztika és retorika órákon jól megtanultuk, hogyan kell a beszédet szépen megszerkeszteni. Azt azonban már nem olyan tökéletesen, hogy hogyan kell tulajdonképpen a beszédet hatásosan előadni? Innen van, hogy tanult emberek is, amikor az életben úgy adódik, hogy valahol beszédet kell kivágniok, minden törekvésük abban merül ki, hogy szép stílusban szerkesszék meg a beszédet és utána felolvassák. Összeszednek olyan cifra kifejezéseket, amelyeket a köznapi életben sohasem használnak. Formás mondatokba öntik gondolataikat, amelyek talán tetszetősek, de súlyuk nincsen. Pedig sokkal inkább egyszerűség legyen a stílusban, de annál több meggyőző erő az előadásban!

Nem állja meg a helyét az a védekezés sem, hogy a szabadelőadásnál esetleg kimaradnak a jó gondolatok. Lehet, hogy kimaradnak, lehet, hogy elkallódnak. Nem baj! *Bebizonyosodott számtalanszor, hogy a legkitűnőbb gondolatok éppen a beszéd hevében születnek.* Nem akkor, amikor a szónok az íróasztalánál hideg fejjel szerkeszti a szöveget, hanem éppen ott a porondon, amikor a közönség hatása alatt felbátorodik, mikor a siker érzete önbizalmat önt beléje. Ott az izzó légkörben, amikor a rászegzett szempárok izgatottan lesik minden szavát, ott az agy is meg akarja mutatni, mit tud. És ilyenkor röpíti magából a sziporkázó eszméket.

A szabadelőadások egyik felbecsülhetetlen előnye az, hogy a szónok nem köti le magát mereven az előre megfogalmazott szöveghez. Nem fogad örök hűséget a soroknak, nem tart ki mellette az utolsó írásjelig, hanem elválik tőle, mikor úgy érzi, hogy a fogalmazványnál jelenleg jobbat tud mondani. Könnyen lehetséges, hogy az előzetes tervek nem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket. Ez csak a küzdőtéren, az ütközet hevében derül ki, hogy tulajdonképpen mire van szüksége a szónoknak s mire nincsen. Már pedig rövidíteni

vagy elmélyíteni a beszédet, kizárólag szabadelőadásnál lehet igazán.

Marad az utolsó érv a felolvasás mellett: a belesülés. Ez látszólag a legsúlyosabb érv, amely miatt a szónokok a biztosabb kimenetelű felolvasáshoz menekülnek. De ez sem lehet döntő jelentőségű a szabadelőadás mellőzésére. *A szabadelőadást meg lehet szokni és tökéletesen meg lehet tanulni.* Ez tisztán gyakorlat kérdése. Állítom, hogy aki egyszer megízlelte a szabadszónoklás élvezetét, többé nem vesz papirost a kezébe.

Belesülés soha nem fordulhat elő, ha a) *a beszédre lelkiismeretesen készülünk* „A szövegtudás" című fejezetben kifejtett módszerek alapján; b) *az előre megírt teljes szöveget szónoklás közben nem tartjuk kézben, vagy nem tesszük magunk elé az asztalra* és végül c) *az úgynevezett vezérjegyzéket gondosan elkészítettük.*

A szónokemberek túlnyomó része meg van győződve, hogy a kézben tartott szöveg segítséget nyújt. És nem jöttek még rá arra, hogy éppen ellenkezőleg: ez a legbiztosabb eszköz az akadozásra és belesülésre! A szónoklásban igenis megengedhető minden, ami a siker kimenetelét szolgálja. Ez azonban kimondottan veszedelmes szokás, s éppen ezért feltétlenül kerülendő! Azért akadozik folyton-folyvást a szónok, mert előtte van a szöveg. Amint egyetlen szó nem jut hirtelen eszébe, úgy, ahogy azt odahaza megírta, rögtön belenéz az előtte fekvő szövegbe. Az még jó eset, ha azonnal meg is találja a keresett szót. Rendesen azonban az izgalomban nem találja rögtön, hol az a hely, ahol a beszéd fonala megszakadt. Minden ilyen keresgélés kínos hatást tesz a hallgatókra, de főképpen a szónokra.

A szövegben állandóan böngésző szónok valamit elfelejt: azt, hogy a közönség úgysem tudja, mit írt le ő magának a papirosra. Senki nem kéri számon azt, ami a beszédből véletlenül kimarad. Tehát semmi ok nincs a kétségbeesésre, ha egy szót vagy akár egy teljes mondatot vagy gondolatcsoportot kihagy az előzetesen elgondolt beszédből. Fontos, hogy ne árulja el, hogy valamit másként tesz, mint ahogyan eredetileg szándékában volt. S főleg ne rágja a szájaszélét ilyenkor, ne torzítsa el az arcát és ne tördelje a kezét. Mert a

napnál világosabban is látják hívei, hogy elakadt a szónokuk. Ilyenkor az egyetlen megoldás, hogy más szavakkal, de fölényes szavakkal fejezze be a megkezdett mondatot. Nincs olyan szó, és nincs olyan mondat, amelyet ne lehetne mással pótolni a helyszínen, vagy ami helyett ne lehetne még sokkal különbet rögtönözni. A nyugalom és lélekjelenlét átsegít minden akadályon. S ha a kezdő szónokot zavarba hozhatja az, hogy a leírt beszéd nincs vele, rendben van, vigye magával, csak ne szorongassa a kezében és ne tegye maga elé az asztalra. Inkább hagyja szépen a táskájában, vagy süllyessze jó mélyen a zsebébe.

Amilyen könnyelműség a teljes szöveget magunk elé kitenni szónoklás közben, épp annyira szükséges a beszéd vázlatát kezünk ügyében tartani. A teljes szöveg rendkívül káros, a beszéd vázlata végtelenül hasznos.

A színházi súgó nem azért ül ott a színészek előtt, hogy szóról-szóra feladja a szöveget. Valamirevaló színész úgyis tudja a szöveget kifogástalanul. A súgó csak a szereplő megnyugtatására ül előtte. A súgó olyan, mint a hajón a mentőöv. Ha Isten ments, valami szerencsétlenség történik, akkor elő lehet venni a mentőövet. Az a tudat, hogy a mentőöv ott lóg a hajón, megnyugtatja az utast. A súgó ugyanígy biztonságérzetet kölcsönöz a színésznek. Eszébe sem jut félni, bármi adja is elő magát, hisz ott a súgó, majd kisegíti. Viszont, ha akár ötvenedszer megy is a darab s a színész nem látja maga előtt a súgót, ha még oly folyékonyan fújja is szerepét, egy-kettőre belesülhet. Miért? Mert abban a pillanatban, amikor azzal foglalkozik, hogy jaj, hátha ma bele fogok sülni, már elterelődik figyelme egy pillanatra a szerepről s a következő percben már bele is sül.

Tanulságos eset volt az egyik színházunkban. A „Velencei kalmár"-t játszották. A súgó is ember. Aznap este otthon felejtette a színházi könyvszekrény kulcsát s a darabot nem tudta elővenni. Ha ezt véletlenül közli a színészekkel, feltétlenül pánik tört volna ki közöttük, pedig kétség sem fért ahhoz, hogy nagyszerűen tudták a szerepüket. A súgó azonban csak a kulcsot vesztette el, a fejét nem. Kezébe vett egy könyvet, véletlenül egy magyar bohózatot és mintha mi sem történt volna, beült a súgólyukba. Bele-beletekintett a könyvbe, időnkint lapozgatott benne s a száját is úgy mozgatta, mintha súgna. Az előadás simán, zökkenő nélkül ért véget. A színészek csak utólag értesültek róla, hogy milyen veszedelem

fenyegette őket és csak akkor rémültek meg, hogy mi minden történhetett volna.... Így azonban nem történt semmi baj, mert egyiknek sem jutott eszébe, hogy az előadástól félniök kellene.

A beszéd vázlatát úgy készítjük el, hogy amikor már az előadás teljes szövegével tisztában vagyunk, — akár szórólszóra megírtuk, akár elméletben jól begyakoroltuk — utolsó nap csináljunk belőle egy rövid jegyzéket. Erre kizárólag a vezérszavakat (Schlagwort) soroljuk fel. Ez a kis jegyzék mutatja meg a beszéd menetét. Ha rátekintek, első pillantásra látnom kell, hogy mik azok a lényeges fejezetek, amelyeket ismertetnem kell s végül hová kell kilyukadnom. Annál tökéletesebb a vezérjegyzék, minél kevesebbet írunk rája. Azokat a szavakat kell itt rögzíteni, amelyekről egyszeriben eszünkbe jut egy egész gondolatcsoport. Feljegyezhetjük tehát a fejezetek címét, egyes jelszavakat, keltezéseket, számokat, statisztikai adatokat, idézeteket, fejben nehezen tartható idegen szavakat, de ezek közül is főleg azokat, amelyek — ha netalán kimaradnak — hiányossá teszik előadásunk értelmét.

Tegyük fel például, hogy elnök vagyok egy sportegyesületben s ennek ötvenéves fennállása évfordulóján nekem kell elmondanom az ünnepi beszédet. Idejében megszerkesztem beszédemet, ha tetszik, leírom az egészet, betűről-betűre. Ezt a szöveget azonban nem viszem magammal, hanem mielőtt elindulnék a szónoklásra, elkészítem a vezérjegyzéket, amelyet majd kezemben tarthatok a beszéd alkalmával. Jelen esetben ezeket jegyezhetném fel magamnak, mint ünnepi beszédem vázlatát:

A vendégek köszöntése.
Az egyesület története.
Megemlékezés az alapítókról: Fekete István,
Károlyi Nándor,
Tepliczky József.
Jelmondat: Sic itur ad astra!
Legkiválóbb eredmények: Diszkosz: Nagy Péter 48.60
Két bajnokság labdarugásban
Egy világbajnokság úszásban.
További célok.
Buzdítás.

Ugyanezt a jegyzetet megcsinálhatjuk még tömörebben:

1. Köszöntés
2. Történet
3. Fekete, Károlyi, Tepliczky
4. Jelmondat
5. Eredmények: diszkosz, labdarúgás, úszás
6. Céljaink
7. Buzdítás.

*

A gégeorvos, aki az orrbetegségekről óhajt népszerű előadást tartani, az alábbi formájú vezérjegyzéket készítheti:

Az előadás célja
Az orr anatómiája
élettana.
Hurutok: Heveny
Idült
Sorvadásos.
Fertőzők: Gümőkór
Bujakór
Lupus
Scleroma
Diphteria.
Orrsövényelferdülés (Kilian, Adams-juras)
Vérzések
Védekezés
Megelőzés
Tisztaság
Szakorvoshoz menni.

*

Az őszibaracktermelő, aki ismertető előadást szándékozik tartani falun, ilyenfajta jegyzékkel mehet el:

Bevezetés: Miért termeljünk őszibarackot?
Tárgyalás: 1. *A fa ültetése:* gödrök ásása
gödrök távolsága
ültetés időpontja
csemeték előkészítése az ültetéshez.

2. *Kezelés:* oltványok
trágyázás
öntözés
permetezés: téli, nyári
Bordóilé
Mészkénlé
Nikotin
Neodendrin
metszés: tavaszi, nyári
ifjítás

3. *Fajták:* Mayflower
Alexander
Carman
Ford.

4. *Értékesítés:* Szedés
Csomagolás
Szállítás.

Befejezés: Vállalkozási kedv felkeltése!
Szép mesterség.
Jó üzlet!
Lelkesítés!!

*

Kizárt dolog, hogy valaki, akinek van némi mondanivalója, aki felkészült a beszédre és akinek kezeügyében van ez a kis jegyzék, hogyha meg is akad egy pillanatra, ne tudja folytatni előadását. Akármennyire elveszti a talajt lába alól, akármilyen zavarba is kerül, végső esetben egy-egy mondatot

feltétlenül tud mondani mindegyik vezérpontról. Ennyi lélekjelenléte minden embernek kell hogy legyen, aki szereplésre vállalkozik. Ilyen esetben ne is akarjon sokat mondani! Csak éppen annyit, amennyi könnyen eszébe jut a jegyzék megtekintése után. De azt a keveset viszont olyan természetes felsőbbséggel mondja el, mintha eredetileg is csak ennyire tervezte volna előadását.

A vezérjegyzék használati módja egyszerű és nem kelt feltűnést. Amikor az egyik pontról kifogyott a szónok mondanivalója, hidegvérrel, a legnagyobb lelkinyugalommal felveszi a cédulát az asztalról, beletekint és megnézi, hogy mi következik és szépen áttér a következő pontra.

Például a fentebbi esetben, ha az egyesület történetéről nincs már mondanivalója, vagy hirtelen nem jut eszébe semmi, akkor — a jegyzék szerint — nyugodtan hozzákezdhet az alapítók érdemeinek a méltatásához.

A beletekintés nyugodt legyen és fölényes. Ez szerves kiegészítő része az előadásnak, nem belesülés! Tehát nem idegesen kapkodva, hanem egyszerű, természetes módon vegyük fel az asztalról a jegyzéket és nézzük meg arról, hogy mi következik. Minden egyes beletekintésnél emeljük fel szemünkhöz a jegyzéket, ne pedig mi görnyedjünk meg, hogy lehajolva, az asztalról olvassuk el a következő pontot.

Az ilyen jegyzék óriási segítség az elibénk tett teljes szöveggel szemben. Nagy előnye, hogy nem kell gondolkodnom beszéd közben, mi következik, hiszen gondoskodik rólam a jegyzék és én nyugodt vagyok.

A felolvasó szónokot tehát nem menti semmi! Nincs olyan érv, amely igaza mellett szólna. A felolvasáshoz csak a legvégső esetben szabad fordulni. Ha valaki annyira rosszul érzi magát, vagy annyira fél, hogy semmiképpen nem mer a szabadelőadásra vállalkozni, vagy idegen nyelven kellene beszélnie s nem járatos abban eléggé, akkor valóban jobb egy folyamatos felolvasás, mint egy zökkenőkkel tarkított szabadelőadás. De ez csak a legvégső eset, mert *a szabadelőadás legalább tízszer annyi lehetőséget kínál a sikerre, mint a felolvasott szónoklat!*

h) Magyarosság a beszédben.

Nem célom e helyen a magyar nyelvről tudományos értekezést írni. Kijelentettem bevezetésemben is, hogy az iskolai nyelvtan, stilisztika, retorika mesgyéjére nem lépek. Ezekről úgy is írtak eleget és mindenki megtalálhatja az ezekről szóló könyvekben azt a részt, amelynél kétségei vannak.

A magyarosságot tárgyaló jelen fejezet azonban kivétel. Erről szólnom kell! Szólnom kell azért, mert soha olyan magyartalanul nem beszéltek, mint ma. Az ember elkeseredik, amikor azt hallja, hogyan törik kerékbe az édes anyanyelvét. Mintha az emberek kéjjel borítanák fel a magyar nyelv törvényeit.

Aki mások előtt szónokol, felelős minden szaváért. Felelős azért, amit mond és felelős azért is, ahogy mondja. A nép azoktól tanul, akik előtte szerepelnek. Hallgatja az értelmet, de közben megragad benne a szó is, amit hallott. És való igaz, amit az emberiség bölcse, Shakespeare írt: „A rossz, mit ember tesz, túléli őt; a jó gyakorta sírba száll vele." A jó szóért, a nemes célért harcolni kell, vértanuhalált halni. A rosszért nem kell küzdeni. Gombamódra terjed az magától. Egy hibásan képezett szó, egy magyartalan kifejezés, egy helytelen hangsúly, biztos, hogy az talál először is termőtalajra.

Szónokok és előadók, szavalók és felolvasók! Miránk e tekintetben is kötelezettség vár. Aki belép egy egyesületbe, kötelezi magát az alapszabályok elfogadására. Aki nyilvánosság előtt beszél, kötelezi magát arra, hogy kifogástalan magyarsággal beszéljen. Jaj annak, aki züllePszti a nyelvet! Jaj annak, aki konkolyt hint tudatlanul vagy készakarva a hiszékenyek közé.

Sajnos, a letünt korszak, amely nem tisztelt semmit, ami szent, nem tisztelte a nyelvet sem. A mi édes anyanyelvünk beteg. Súlyos sebekből vérzik. A liberális felfogás megengedett mindent. Szabad volt úgy beszélni, ki ahogyan akart. Itt az eredmény!

A mentési munkálat megindult. Tudósaink, magyarosító könyveikkel versenyrekelnek, hogy belevilágítsanak a zűrzavarba, ami most a nyelv körül uralkodik. Hála és köszönet

nekik. De fokozottabb mértékben vár ránk a feladat, akik az élőszónak vagyunk művelői. Mindenki minket figyel. Mindenki tőlünk tanul.

Az első, amit mindnyájunknak meg kell szívlelni:

Kerüljük el az idegen szavak felesleges használatát. „Nyelvünk rendkívül gazdag szavakban — írja Pintér Jenő. A magyar szavak száma százötvenezerre tehető, viszont a legműveltebb ember sem használ többet nyolcezer szónál."

Olvasom egy kimutatásban, hogy Shakespeare után, akinek huszonötezer szava volt, rögtön Arany János következik tizenhétezer szavával.

Miért kell nekünk unos-untalan idegen szavak és kifejezések után szaladni? Csak azért, hogy fitogtassuk nyelvtudásunkat? Találóan írja Rákosi Jenő: „Művelt ember Magyarországon az, aki jól tud és jól ír magyarul. Aki tíz más nyelvet tud és nem tud szabatosan magyarul, az Magyarország számára hiányos műveltségű ember."

Szónokok, előadók, felolvasók könyvtárából nem hiányozhatnak azok a művek, amelyeket nyelvészeink állítottak össze. Nem is a könyvtárban, hanem állandóan az íróasztalon kell lenniök, hogy ha beszédre készülnek, segítséget nyujtsanak.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában, Pintér Jenő és Putnoky Imre szerkesztésében megjelenő „Magyarosan" c. folyóirat kitűnő szolgálatot tesz ezen a téren.

Ugyancsak Pintér Jenő szerkesztésében jelent meg a „Magyar Nyelvvédő Könyv", amely a legdivatosabb idegen szavak helyett használható magyar szavakat sorolja fel.

Ilyen terjedelmes munka Szécsi Ferencnek: „Idegen Szavak Nagyszótára" c. munkája.

A mód tehát a magyar nyelv tisztítására mindenki számára megvan. Csak élnünk kell vele.

Rá kell mutatnom a magyartalan beszéd terjedésének egyik okozójára. Már a gyermeknevelésnél követnek el gyakran nagy hibát a szülők. Hegedüs Gyula írja, hogy a gyermeket 10 éves kora előtt nem szabad idegen nyelvre fogni, mert magyarul hibásan fog beszélni egész életében. Ezek a gyermekek, — tapasztalatom szerint — a magyar nyelvnek sohase

lesznek apostolai. Bátor fellépésre nehezen tesznek szert. Szüleik megtiltják, hogy magyarul beszéljenek. Csak franciául, angolul vagy németül beszélhetnek társaságban is. A gyermek, ha szólnak hozzá magyarul, nem válaszol — mert megtiltották neki. Lassankint kikapcsolódik a magyar nyelvből s egyúttal a társaságból is. Kis vadóc lesz, az anyanyelvét soha sem fogja tiszteletben tartani és rajongásig szeretni. Az ilyenek felnőtt korukban elvesznek a magyar nyelv számára. Immelámmal beszélnek magyarul és lenéznek lassan mindent, ami magyar, mert szüleik elidegenítették a magyartól, ahelyett, hogy minden igyekezetükkel beléoltották volna a magyarság iránti szeretetet. Pedig való igaz, amit a költő mond: „Idegen nyelveket tudni szép, a hazait tehetségig művelni: kötelesség!" Rossz hazafiakat nevelnek az ilyen szülők. Utódaik fitymálódva gondolnak majd később is mindenre, ami magyar. A gyermekkor érzései örökre nyomot hagynak és mindig éreztetik hatásukat, egész a sírig! 10 éves kortól felfelé még bőven marad idő idegen nyelvek tanulására.

Mindnyájunkat szívenütött Kodály Zoltánnak szózata: „Egyetlen nyelv van itt, amelynek kiejtését nem gondozza senki: a magyar. Vagy azt hiszik: úgy is tudja mindenki, vagy azt, hogy mindegy: akár jól, akár rosszul ejtjük, csak megértjük egymást. A gondozás hiánya meg is látszik: aki nyitott füllel jár a magyar életben, tudja, mennyire megromlott a magyar kiejtés az utóbbi két évtized alatt. A kiejtés romlása csak kísérő tünete az általános nyelvromlásnak. A magyart is tanulnia kell, még született magyarnak is. Ha nem csiszolja, újítja folytonosan, berozsdásodik."

Most pedig megemlítek néhány kirívó hibát, amellyel szónokok és előadók leggyakrabban vétkeznek a magyar nyelv ellen.

1. *A hangsúly* ismerete nem lehet közömbös azoknál, akik közönség előtt szerepelnek. Magyar ember mindig megdöbbenéssel hallja — a magukat pedig ősmagyaroknak vallók ajkáról — az idegenízű, helytelen hangsúlyozású beszédet. Aki szónoklásra, előadásra, vagy felolvasásra vállalkozik, ne felejtse el, hogy a jó előadásnak egyik alapkövetelménye a helyes hangsúlyozás is. Mert a hallgatóság nemcsak arra ügyel, hogy

mit mond az előadó, de azt is figyeli, hogyan mondja. A szöveg nyelvtani szempontból lehet teljesen kifogástalan, de ahogyan elmondja, mégis sértheti a magyar ember fülét. A hangsúly csak füllel érzékelhető sajátsága a nyelvnek. Helyes alkalmazásához főképpen szív kell, magyar szív. Az ősi rögtől még el nem szakadt magyar paraszt soha nem vét a helyes hangsúlyozás ellen.

Nyelvünk sajátos hangsúlya általában nagyon egyszerű. Törvény, hogy a *szóhangsúly mindig* az első szótagon van. Tehát: **Bu**dapest, **or**szág, **ma**gyar, **mér**hetetlen, **ke**reskedelem stb. Összetett szavakban is az első szótagot ejtjük nagyobb nyomatékkal: **köny**vkereskedő, **köny**vügynök, **köny**vkiadó; azonban itt már a *főhangsúlyos* „könyv" szón kívül gyengébb *mellékhangsúlyt* is érzünk a „kereskedő", „ügynök" és a „kiadó" szavak első szótagján.

Magyar beszédben az idegen szavakat is magyarosan kell hangsúlyozni. Tehát nem Mussoli**ni**, Dala**dier**, Mila**no**, Ber**lin**, hanem: **Mu**ssolini, **Da**ladier, **Mi**lano, **Ber**lin.

Gyakran érezhetünk idegen hatást különösen a kérdések hangsúlyozásában. Sérti a magyar fület az ilyen hangsúly: Megyünk **színházba?** Vol**tááál** Pes**teen?** Mikor megy a vo**naat?** A magyar ember így mondja: **Me**gyünk színházba? **Vol**tál **Pes**ten? **Mi**kor megy a vonat?

Mondatokban a főhangsúly általában az állítmányon van. Így: a katona **har**col, a nép **nyo**morog. Ha azonban egy szót ki akarunk emelni, akkor azt az állítmány elé tesszük s ezen lesz a mondat főhangsúlya. Pl.: A katona **hő**siesen harcol, a nép **na**gyon nyomorog. Vagy: **Ma**gyar vagyok, **ma**gyarnak születtem. De a főhangsúly az alany előtti szóra is kerülhet. A **ma**gyar katona hősiesen harcol. Ebben a mondatban a főhangsúly a „magyar" szón, a mellékhangsúly pedig „hősiesen" szón van. A „katona" és a „harcol" szavak hangsúlytalanok. Ügyeljünk azonban arra, hogy a hangsúlytalan szavakat is érthetően, tisztán ejtsük ki, hogy el ne vesszenek, el ne mósodjanak.

Kérdő mondatokban általában a kérdőszócskát ejtjük a legnagyobb nyomatékkal: **Ki** cselekedte ezt? **Mi**ért tetted? **Ho**vá mész? **Mit** tettél? **Hány** óra van? **Hogy** vagy? (Nem:

Hogy vaaagy?) Ha pedig egy szót külön ki akarunk emelni, akkor ezt az állítmány elé tesszük: **Velem** tetted ezt? **Nekem** mondod? **Vele** mész? **Levelet** írsz? (Értelmi hangsúly).

Felszólító mondatokban az értelem szerint változhat a hangsúly és egyben a szórend. Pl.: **Előre magyarok!** Magyarok! — **előre! Teljesítsétek hazafiúi kötelességeiteket!** Hazafiúi **kötelességeiteket teljesítsétek.**

A vershangsúly a verses forma, a ritmus és a dallamosság éreztetése céljából néha eltér az értelmi hangsúlytól. Pl.:

> **Ez** a világ **amilyen** nagy,
> **Te** galambom **oly** kicsi vagy.

Vagy:

> **Nem** loptam én **életemben**,
> **Csak** egy csikót **Debrecenben**.

Bár a szavalónak éreztetnie kell a verses formát, mégsem szabad az értelmi hangsúlyozást mellőznie. Nem szavalhat tehát így:

> *Talpra* magyar, *hí* a haza!
> *Itt* az idő, *most* vagy soha!

hanem:

> **Talpra** m a g y a r, **hí a h a z a!**
> **Itt** az i d ő, **m o s t** vagy **s o h a!**

A bemutatott néhány példán a magyar nyelv hangsúlyozásának csak legfontosabb szabályait ismertettük. A teljességre való törekvés nem is lehet ennek a könyvnek a célja. E kérdés kimerítő tárgyalása nyelvészek feladata. A mi szempontunkból teljesen elegendő, ha a hangsúlyozás törvényeit a gyakorlatban, a beszédben helyesen alkalmazzuk.

2. *„Nem-e?"* Helytelen az „e" kérdőszócskának a „nem" szóhoz vagy igekötőkhöz kapcsolása. Az „e" hangzót kérdésekben mindig az állítmányhoz kell illeszteni. Egyszerű szabály, mégis annyian vétkeznek ellene. Tehát nem így mondjuk: „Nem tudom el-e ment már. Félek, hogy nem-e lesz már késő. Na, Pista meg-e etted már az ebédet? Kérdem, ki-e akarsz jönni velünk?" Helyesen: Nem tudom, elment-e már? Félek,

hogy nem lesz-e már késő? Na, Pista, megetted-e már az ebédet? Kérdem, ki akarsz-e jönni velünk?

3. A *„le"* igekötő divatja. Csodálatos, hogy ezt az igekötőt mennyire felkapták. Egyesek egészen belebetegedtek már ennek az igekötőnek szerfölötti alkalmazásába. Mintha szerelmesek lennének bele. Ilyen kifejezéseket hallottam: „lecsöngeti a villamost", „a bankár lelevelezi a kérdést", „leadminisztrálom az ügyet", „a sugó lesugja a darabot".

Mindnek a koronája azonban az alábbi párbeszéd, amelyet a saját fülemmel hallottam:

Kisasszony: Mama, elmegyünk a kabaréba?

Mama: Nem hiszem, fiam. Most 8 óra, mire levacsorázunk, fél 9.

Ehhez nem kell külön megjegyzés.

4. *„Kivánok."* Ma a szónokoknak nincsen kedvesebb szavuk a „kívánok"-nál. Dédelgetik, babusgatják. Ha nagyon finomkodók akarnak lenni, akkor mindjárt „kívánnak" valamit. A legelőkelőbb helyen ilyeneket hallottam szónokoktól és vitázóktól: „rá kivánok mutatni", „erre kívánok néhány szóban válaszolni", „le kívánom szögezni!"

A „kívánni" helyett sokkal magyarosabb az „akarom", vagy feltételes módban a „szeretném "szó használata. A „kívánok" lényegénél fogva különböző az „akarom"-tól. Az előbbi független az én elhatározásomtól. „Kívánni" lehet valami ételt és italt, ha éhes vagy szomjas az ember. Kívánni lehet a jó levegőt, kívánni lehet egy üdítő fürdőt, vagy végül kívánni lehet a szomszédnak „jónap"-ot, de rámutatni, válaszolni, leszögezni kívánni nem lehet.

Sokkal helyesebb, magyarosabb és férfiasabb: „szeretném rámutatni", „erre szeretnék, vagy akarok néhány szóban válaszolni", „azt szeretném, vagy akarom megállapítani".

5. *„Legyen szabad!"* Udvariaskodó szónokok, társaságbeli vitatkozók szavajárása. Ez a még rosszabb „szabadjon" szónak javított kiadása. Lehet, hogy a magyar nyelv szabályai szerint helyesen használható a „legyen szabad", mégis bántja a fülünket, amikor lépten-nyomon ezt halljuk. Tessék helyette ezt mondani: „Méltóztassék megengedni!" vagy egyszerűen: „Engedjék meg, Hölgyeim . . ."

6. Utoljára hagytam a beteges kinövések királyát: a „-*va*, -*ve*" végződésű igenevek alkalmazásának hóbortját. Ezeket az igeneveket összekapcsolják a „lesz", „lett", „van", „volt" igékkel. Ez az összetétel rendkívül kényelmes, de szerfölött idegen a magyar fülnek.

Ez a betegség nem járvány, hanem mételv a magyar nyelv testén. Nem túlzok, amikor azt mondom, hogy alig akad ember, akit még nem fertőzött meg ez a kór. Ezért valósággal üdítően hat, amikor olyan szónokot hallunk kivételesen, aki egyszer sem használja ezt a förtelmes összetételt. Pestiek és vidékiek, sajnos még a tartózkodó falusiak is, művelt emberek és tanulatlanok rabjai egyaránt ennek a gyászszerkezetnek.

Ezt a szerkezetet személytelenül lehet használni. Kényelmes és kevésbbé felelősségteljes, mintha a személyt is pontosan kitesszük. Pl. az alábbi kifejezéseket:

azt mondtad
azt mondta
azt mondtátok
azt mondták
azt tetszett mondani
azt méltóztatott mondani
azt méltóztattak mondani stb.

mind pótolni akarja ez a szörnyű kifejezés: „az lett mondva!"

Itt adom gyűjteményemnek néhány kirívó példányát, amely egy sem koholmány. Vöröscédulára szeretném nyomtatni ezeket, elrettentő példák gyanánt. Fertőzött szavak ezek, messze el kell kerülni őket.

Öltöztető szabómtól kérdeztem: Szellőztetett itt maga?" Mire ő: „Nem kérem. Nem értem rá: el voltam szaladva."

Gyerekek megdobáltak falun egy gépkocsit. A tulajdonos kiugrott a kocsiból s a gyermekek anyjának többek között ezeket kiáltotta: „Ha a gyerekre nem lesz rápirítva, soha nem tanul rendet!"

A rikkancs így árulta ujságját: „Szenzációs kiadás! Le van mondva a kormány!"

A szobalány jelentette: „A nagyságos asszonyék le vannak ülve a díványon."

Sajnos, vezető színész mondta az alábbiakat néhány év előtt, egy közgyűlésen: „A vidéki társulatok nagyrésze ma le van állva." Mire egy hölgy, ugyancsak művésznő, közbeszólt: „Azt hiszem, ebben az ügyben már fel lett szólalva."

Légigyakorlat alkalmával így kiáltott fel egy vidéki nő: „Jaj, ez a repülőgép mindjárt a fejünkre lesz esve!"

Üzletből kifeléjövő hölgy megelégedetten mosolygott az ura felé és így szólt: „Na, most már be vagyunk vásárolva!"

S egy bús hazafi pedig emigy sóhajtott búbánatosan: „Megint ki lettünk kukoricázva!"

Aki ilyen kifejezéseket használ, lehet nagy tudós, lehet kedves ember, lehet jó szónok is, de magyar ember soha! Aki magyartalanul beszél, nem szereti fajtáját sem.

A nyelv az a kapocs, amely a nemzet fiait összetartja. Mennél inkább egynyelvet beszél a nemzet minden fia, annál inkább együvétartoznak.

Mi az ismertetőjel, amiről felismerhetem, hogy ez vagy az az ember az én testvérem? Az, hogy magyarul beszél! És még hozzá: szépen beszél magyarul. Aki nem becsüli az anyanyelvét, aki nemtörődömségével vagy szántszándékkal rontja az összekötő kapcsot, az pusztítja a nyelvet és gyengíti a nemzet erejét. Az ilyen ember nekem nem testvérem! Ellenség a javából!

Szeresd a nyelvet, mert akkor szereted a nemzeted és szereted a hazádat is.

„Vedd el a nemzet nyelvét s a nemzet megszűnt az lenni, ami volt; nyom nélkül elenyészik, beleolvad, belehal az őt környező népek tengerébe." (Tolnai Vilmos).

„Nyelvünknek az ereje tartá fenn eddig létünket s az a nagy csuda, melyen oly sokan bámulnak, hogy a magyar annyi viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb, mint legtermészetesebb következése nyelve erejének, melyet idegen halandó elgázolni nem képes." (Széchenyi I.).

i) *Beszédgyakorlatok.*

Hogy hangunkat a különféle hangulatok tolmácsolására érzékennyé tehessük, keressünk kifejezéseket, melyeket sokféleképpen lehet előadni. Vegyük sorra az alábbi példákat és mondjuk el olyan módon, ahogy a példa alatti utasítás előírja.

Előrebocsátom, hogy ez a gyakorlat-sorozat nem egy órai munkát jelent, nem is egy napot. Azzal számoljunk le, hogy a változatos, művészi beszédhez a jártasságot nem lehet órák alatt elsajátítani. Nem megy ez olyan gyorsan, mint az automatagép működése, amelybe bedobunk egy 20 fillérest, s ennek ellenértékéül máris megkapjuk a művészi hangkezelés tudományát. Idő kell hozzá, amíg az megérik. Nem is szabad siettetni az érési folyamatot. Inkább lassúbb beosztásban vegyük a gyakorlatokat, de alaposan végezzük el a napi adagot. Naponta 8—10 percet szenteljünk a gyakorlatra. S ez a pár perc elegendő egy-egy feladat kidolgozására.

Tizenkét egyszerű példa áll rendelkezésre. Mindegyiket 5—6 féleképpen tanuljuk kiejteni, ahogy az alattuk álló utasítás mondja. Ez tizenkét napi munkát jelent. A tizenharmadik napon vegyük elő ismét az első mondatot és most már a többi mondatnál található utasítás szerint ejtsük ki. Tehát: „Várjon meg a kapuban!" gyakoroljuk be suttogva, elrémülve, kedélyesen, könyörögve stb.

Az utána következő napokon a többi feladatot gyakoroljuk be a különböző mondatok utasításai szerint. Amikor így másodszor is sorba vettük a mondatokat, áttérhetünk az összetett példákra. Az összetett példáknál már egyazon mondatban kétféle változatú és erősségű hangot kell egymás mellé rakni. A mondat első részét az alatta levő utasítások szerint, a második részt pedig ez utóbbi alatt álló jelzéseknek megfelelően. Az egyik hangváltozatot ki kell kapcsolni és behozni a másikat. Ahhoz azonban, hogy ez a csere kifogástalanul sikerüljön, közben szünetet kell tartani. Tehát át kell tanulmányoznunk a „Szünetek a beszédben" c. fejezetet, s főleg azt a részt, hogy a szünetek beiktatásánál mi a módja a hang és a tempó változtatásának.

Aki a gyakorlatokat kedvvel végzi el, hamarosan örömét is fogja lelni benne. Napról-napra fokozódik az önbizalma, ha tapasztalja, hogy beszédjében hányféle hangulatot tud kifejezni, s ennek alapján rájön, miképpen lehet másfajta érzéseket is, — amelyeknek végtelen sok változatát a könyvben felsorolni lehetetlenség, — belevinni a beszédbe.

Vessünk le minden szégyenkezést, keressünk magunknak olyan helyet és időt, ahol és amikor a gyakorlatokat zavartalanul hangosan végezhetjük. Közben soha se tépelődjünk azon, hogy lehet-e ezt majd így a hallgatóság előtt is megcsinálni. Most kapcsoljuk ki képzeletünkből teljesen a hallgatóságot. Magunknak gyakoroljunk. Saját tetszésünkre és mulatságunkra.

Ne féljünk a feladatoktól. És ne képzeljük el magunkban, hogy nem tudjuk végrehajtani. Nem szabad egy pillanatig sem gondolkozni rajtuk. A tétovázás ugyanis csökkenti az elhatározást és nem tudjuk a kijelölt hangulatba beleélni magunkat. Amint elolvastuk az utasítást, habozás nélkül mondjuk ki a mondatot. Aztán ismételjük annyiszor, amíg csak a hangulatot tökéletesen ki nem fejezzük a beszédünkben.

Így lesz ez a gyakorlás hasznos és eredményes!

Egyszerű példák:

1. Várjon meg a kapuban!

halkan
halkabban
suttogva
hangosan
hangosabban
kiabálva

2. Kicsoda maga?

suttogva
ordítva
elrémülve
örömmel
csodálkozással
gyűlölettel

3. Te gyilkoltad meg a trafikost?

szótagolva
gyorsan
hirtelen kitöréssel
kétségbeesve
reszketve a borzalomtól
gyanakodva

4. Azonnal menjen innen ki!

türelmetlenül
parancsolva
szelíden
kacagva
könyörögve
rimánkodva

5. Én még ilyet nem hallottam!

kedélyesen
felháborodva
megdöbbenéssel suttogva
megdöbbenéssel kifakadva
elképedve

6. Nem akarok még meghalni!

szomorúan
nyugtalankodva
halálfélelemmel
eszelősen
nyöszörögve

7. Hagyjon nekem békét!

idegesen
gőgösen
vidáman
kérlelve
utálattal

8. Veled megyek a világ végére!

szerelmesen
boldogan
leheletszerűen
bánatosan
sírva

9. Na maga híres ember!

hidegen
gúnyosan
megvetéssel
jóságosan
feddőleg

10. Istenem, segíts meg!

sóhajtással
áhítattal
felsikoltva
bűnbánóan
mindentelsöprő hittel

11. Ezért meg fogtok bűnhődni!

fenyegetőzve
felbőszülten
harsogva
megbántódva, csendesen
reménytelenül

12. Éljen a magyar szabadság!

boldogan
lelkesülten
örömmámorban
elmerengve
titkolózva

Összetett példák:

1. Jaj, —

félelemmel és halkan
halkabban
suttogva
leheletszerűen
félelemmel és hangosan
kiáltva
ordítozva

jön a gáztámadás.

rémülten és hangosan
hangosabban
kitöréssel
kétségbeesett ordítással
rémülten és halkan
egész halkan
hangtalanul

2. Bajtársaim — tanuljatok meg hinni és dolgozni!

halkan
hangosan
kérlelve halkan
parancsolóan hangosan
suttogó rimánkodással

hangosan
halkan
parancsolóan hangosan
kérlelve halkan
felbőszülten ordítva

3. Most már ebből elég volt! — Tetteket követelünk!

visszafojtva a hangot
teljes hanggal
visszafojtva szótagolva
hanggal és hirtelen
könnyedén, vidáman
nevetve

teljes hanggal
visszafojtva
robbanásszerűen hirtelenül
szótagolva, halkan, indulatosan
hirtelen haraggal
mint a villám, gyorsan és követelve.

Ha ezeket a feladatokat már mind átvettük, tanulmányozzuk át a gesztus és szemjáték elméletét is, s azután próbáljuk meg gesztussal és szemjátékkal kisérni az egyes gyakorlatokat. A némajáték elsajátítására igen alkalmas az a módszer, hogy a szöveget először nem fenhangon, hanem csak magunkban mondjuk el, de ugyanakkor gesztikulálunk is. Tehát főleg gesztussal és némajátékkal igyekezzünk kifejezni a mondat értelmét és hangulatát. Ezeket a gyakorlatokat tükör előtt is csinálhatjuk. A régi némafilmek mintájára kell a különféle érzéseket mozdulattal és tekintettel kifejezésre juttatni.

A szórakozás kedvéért, meg hangszínkészletünk gyarapítására is játszuk el a fentebbi mondatokat tájszólásokkal és közismert módokon: arisztokratikusan, parasztosan, cigányosan, zsidósan, pöszén, raccsolva, hadarva, dunántúliasan, erdélyiesen stb.

Vidám szónoklatoknál, de még komoly tárgyuaknál is, alkalomadtán felhasználhatjuk ezeket is. Ha valakit idézünk, vagy utánozunk, esetleg nevetségessé akarunk tenni, közbe lehet iktatni egy-egy mondatocskát ezekből a hangszínekből is.

2. Mozdulatok.

A mozdulatok nem olyan tökéletes kifejezői gondolatainknak, mint a beszéd, de korántsem lebecsülendő kifejező eszközök.

A táncművész mozdulataival sokkal tökéletesebben tudja tolmácsolni lelki és érzelmi világát, mint szavaival. Annyi színt, árnyalatot, ritmust, tartalmat nem is tud beszédébe vinni, mint mozdulataiba. És a közönség a mozdulatokból olvassa ki, amit a táncművész vele közölni akar.

A szónoknak természetesen nem kell oly művészien tolmácsolnia mozdulatainak kifejező erejét, mint a táncművésznek. De figyelmen kívül sem lehet hagyni az ebben rejlő lehetőségeket.

A mozdulatok tárgyalásánál különösen két dolog érdekel bennünket: a *testtartás* és a *kézmozdulatok (gesztus).*

A fejmozdulatokról bővebben nem értekezem. Annyit jegyezzünk meg, hogy fejtartásunk ne legyen merev. A belső átélés, fellobbanó szenvedélyek megjelennek az arcon is és maguktól irányítják a fej mozgását. „A szemjáték"-nál meghatározzuk, miképpen kell szemünket a szónoki siker szolgálatába állítani. A fej is a szem után igazodik.

a) Testtartás.

A szónok nem is gondol arra, hogy langyos fogadtatásban részesülő előadásának sokszor egyetlen oka a helytelen testtartás. Mert *a testtartás ráüti bélyegét az egész előadásra.*

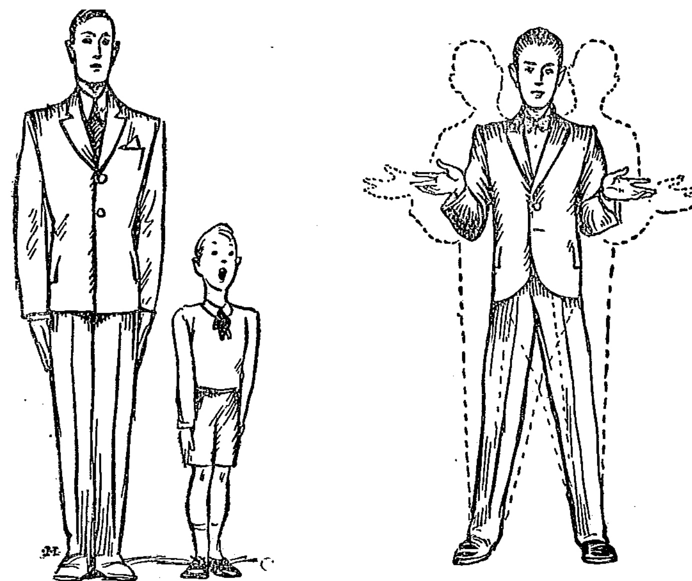
Összegyűjtöttem és az alábbiakban közlöm azokat a testtartásokat, amelyek feltűnően hátrányára vannak az előadás eredményességének.

Helytelen, ha a szónok:

1. *„vigyázzban" áll.* Megfeszített lábait lecövekeli és így marad a megszólalástól kezdve az utolsó mondatig. Ilyenformán nem tud megmozdulni, könnyedén jobbra-balra fordulni.

Mi ennek a következménye? Előadása is merev lesz, minden fínomságot, kedvességet és humort nélkülöz;

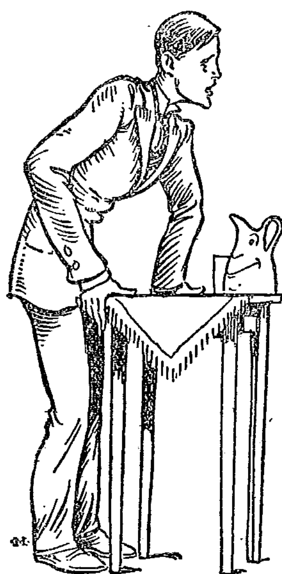
2. *terpeszállást vesz fel.* Az előbbinek még csúnyább kiadása. Esztétikailag is visszatetsző, ha a szónok szétvetett lábai között keresztül lehet látni. De rossz is, mert az előadás épp olyan nehézkes lesz, mint a fentebbi esetben;

Ne álljunk vigyázzban, mint a kis iskolás. — *Ingó mozgás: egyhangú, érdektelen előadás.*

3. *dül.* Előre vagy oldalt szoktak dülni. A félszeg ember modorossága ez és mindenekelőtt lekicsinylést vált ki hallgatóiból, ami egyáltalán nem kívánatos az érdeklődés felkeltéséhez;

4. *támaszkodik.* A legrosszabb valamennyi hibás testtartás között. Az az előadó, aki tenyerével rátámaszkodik az asztalra, rendesen úgy marad a beszéd végéig. *El sem lehet gondolni, hogy ilyen ember lendületbe jöjjön. Sohasem tudja magával ragadni hallgatóit. Odatapad az asztalhoz, nem lesz ereje fölemelkedni. Előadása hideg és vontatott lesz. Nélkülözi a hangkilengéseket és a hatásos gesztusokat.*

Ne támaszkodj, beszéded nem lesz lendületes!

Ugyanez a veszély forog fenn, ha a szónok hátával támaszkodik a falnak vagy valamilyen bútornak (pl. pap az oltárnak, tanár a táblának). *A támaszkodás veszélyes és kerülni kell. Kényelmessé teszi a szónokot, ahelyett, hogy mozgékony lenne. Lassú beszéde azt a látszatot kelti, mintha ő is únná. Pedig akkor vége van! A közönség is szíve mélyéből únja és méltán;*

5. *himbálja magát.* Szétvetett lábakkal megáll és szabályos ütemben előre-hátra, vagy jobbra-balra hintázik. A felsőtest a szónoklás alatt úgy jár, mint az óra ingája. Eléggé el nem ítélhető szokás! Mintha szánt-szándékkal el akarná terelni a figyelmet gondolataitól. Idegesíti a hallgatókat. Ami pedig a leghátrányosabb, elpocsékolja a magában felhalmozott indulatokat. Bár engedné felszínre törni azokat! *Ingó-lengő testtartás mellett a beszéd is egyforma ütemű lesz, sem hangcserékről, sem tempóváltoztatásról, főleg művészi szünetekről szó sem lehet.* Határozottan altató hatást áraszt magából az ilyen szónok s jaj az éberekneк, mert pár perc mulva ők is ásítanak;

6. *izeg-mozog.* Egy pillanatra sem tud nyugodtan megállni. Állandóan váltogatja a lábát, hol a jobblábára, hol a balra támaszkodik. Félperc mulva már megint cseréli azokat. De nem észrevétlenül, hanem jó feltűnően zökken egyik lábról a másikra. Nyugtalansága átragad a közönségre is;

7. *taktust üt.* Igen szorgalmas tanítványom volt, aki — tanulság végett érdemes feljegyezni — szónoklata közben folyton ütötte lábával a taktust. Pontosan úgy, mint a hegedűtanár. Képzeljék el az én kedves tanítványomat, amikor harmincötperces beszédet tartott s történetesen aznap új cipő volt a lábán, amely vészesen csikorgott. Ékesszólása lenyűgöző volt, illetve lett volna! Ha nem rontott volna el mindent a lábával. Iskolapéldája volt annak, hogy meggondolatlan testtartással hogyan lehet tönkretenni a jó előadást;

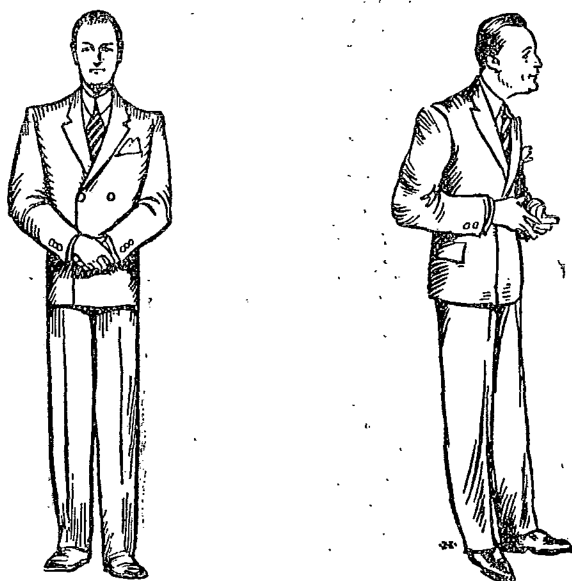
8. *elsétál a helyéről.* Ilyenfajta szónok is van. Nem is egy! Annyira elragadja a hév beszéd közben, hogy észre sem veszi, elkalandozik arról a helyről, hol hozzáfogott a beszédhez. Meg nem okolható és komolytalan valami! Önfegyelem hiánya.

Kérdés, milyen testtartás tehát az, amelyik előnyös az előadásnál?

A testtartás legyen imponáló, de ne kihívó; fesztelen, de nem esetlen; katonás, szinte hadvezérhez illő. Pillanatra se keltse azt a látszatot a szónok, hogy fél. Nem remegő lábakat és tördelő kezeket akar látni a közönség. Ha előlegezi a bizalmat és kíváncsi a szónokra, elvárja azt is, hogy az férfi legyen a talpán. A kiállás kétségbevonhatatlanul elárulja, hogy lámpalázas-e a szónok vagy sem.

A helyes testtartásnak két követelménye van: 1. *a lábat,* 2. *a mellkast illetően.*

Álljunk meg rendesen a lábunkon. Az egész test a lábon nyugszik, tehát az alapépítmény legyen szilárd. Nem azt jelenti ez, hogy a lábakat katonásan egymáshoz kell szorítani. Nem! Legfeljebb akkor merevítem meg a lábamat, ha pillanatnyira gyöngének érzem magam, szédülés vagy rosszullét fog el. Akkor azért is megkeményítem magam, nehogy idő előtt kidőljek. Egyébként azonban biztosan, könnyedén kell állni. *A katona „pihenj" állása a legcélszerűbb a szónokláshoz.*

Helyes lábtartás és kézlekötés; egyik láb valamivel előbb, mint a másik.

A testsúlyt időnkint észrevétlenül át lehet helyezni egyik lábról a másikra. Ez a testtartás lehetővé teszi azt is, hogy valamennyi hallgatónkkal foglalkozzunk, mert a felsőtesttel bármerre könnyedén fordulhatunk. Tilos a felesleges mozgás, himbálódzás és táncolás!

Azt azonban nem állítom, hogy a szónoknak állandóan egy helyben kell álldogálnia. Ha jól esik, pl. nyugodtan kijöhet az asztal mögül. Nincs szabály, amely megtilthatná a szónoknak a szabad mozgást, ha ő jónak érzi.

A sétálásnak is megvan azonban a maga módja. Először is *nem lehet bármely helyen és bármely alkalommal sétálni.* Csak ott, ahol a helyzet ezt megengedi. Természetesen nem lehet járkálni a szószéken, vagy egy kisméretű dobogón. Ünnepi köszöntőnél, gyászbeszédnél, lendületes, izzó szónokláshoz nem való a séta. Ellenben *megengedhető* például *tanteremben,* sőt itt egyenesen hozzátartozik az előadáshoz, mert magyarázat közben a katedrától a tábláig kell menni, onnan vissza az asztalhoz. *Helyénvaló a séta kedélyes, nyugodt, főleg humoros tárgyú előadásnál is.*

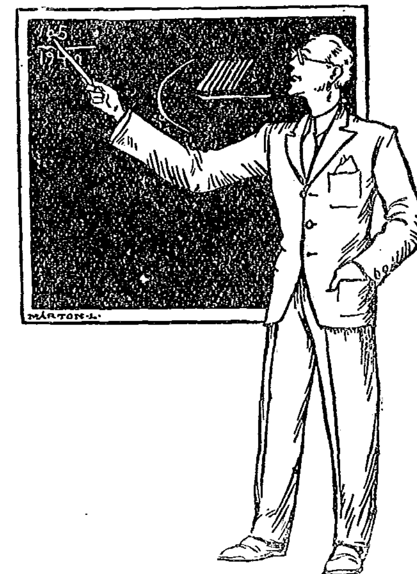
A sétálás ne abból álljon, hogy egy lépést teszünk jobbra, egyet balra. Ebből tipegés lesz, amely a félszegség jele. Itt csak arról lehet szó, ha az előadónak ez jólesik, elmehet, mialatt beszél, az asztal egyik végétől a másikig. Vagy pedig kisétálhat az asztal elé. Közben azonban épp úgy kell beszélni s szembefordulni a közönséggel, mintha egy helyben állnánk. Az asztal túlsó sarkán megállhatunk egy darabig, ott folytathatjuk előadásunkat. Azután pedig, ha úgy tetszik, elsétálhatunk egy másik helyre.

Van egy nagy előnye az ilyen sétának: közvetlenné teszi az előadást. Csak ne vigyük túlzásba! Egy előadás alatt kétszer-háromszor lehet cserélni a helyet, de többször nem. Bár nemrégiben hallottam egy közszeretetben álló papképviselőt beszélni ifjúmunkások előtt; ötnegyedórás beszéde alatt jóformán meg sem állt, állandóan a széksorok előtt járt fel s alá és nem volt kellemetlen. Kivétel erősíti a szabályt!

Még egyet: ha arra kerül a sor, járásunk legyen könnyed, de határozott. Sohasem tétova vagy bátortalan. Ha előadásközben táblára, térképre kell mutogatnunk, ne álljunk háttal a közönségnek, hanem oldalt és kifelé beszéljünk.

Helytelen testtartás, ráfekszik a táblára, a közönség semmit sem lát.

Helyes, elegáns testtartás, jól megfigyelhető, amit mutat.

A helyes testtartás kialakításánál a másik döntő szerep a mellkasé. Jelszó: „Ki a mellkast!" A görnyedten álló ember inkább szánalmat kelt, mint rokonszenvet. A közönségre nem tesz megnyerő hatást. De ami még ennél is hátrányosabb: magára a szónokra sem. Csodálatos varázsa van a mellkasnak: önbizalmat ad. Ha pedig az önbizalom megvan, már félig nyert ügyünk is van. ..Jó kiállású ember!" — gondolják és várakozásteljesen tekintenek rá.

Ha sötétben, elhagyott úton megyünk és ismeretlen ember közeledik felénk, önkénytelenül is kihúzzuk magunkat, kifeszítjük mellkasunkat. Többnek érezzük magunkat. Ugyanez az eset a közönséggel találkozáskor is. Érzem a mellkasomat, érzem az erőmet és elmúlik a félelem.

Természetesen nem szabad a másik végletbe esni. Aki túlságosan kidomborítja a mellkasát, kómikussá válik és nevetnek rajta. Itt is el kell találni a helyes középutat.

A fent elmondottakban foglaltam össze a testtartás szabályait. Hiszem, hogy ezeknek megtartása előnyére válik a szónoknak. Különben itt, ennél a kérdésnél is változatlan jelige: *éljük át szívvel-lélekkel mondanivalónkat és akarjuk életre-halálra a sikert! Akkor testtartásunk is önkénytelenül olyan lesz, ami elősegíti a győzelem kivívását!*

b) Kézmozdulatok (gesztus).

A testtartás mellett főleg az érdekel bennünket, hogy előadáskor mit csináljunk a kezünkkel? Mire szolgál a kézmozdulat, mikor kell megmozdulni a kezünkkel és hogyan?

Bevezetőben ismerkedjünk meg egy szóval, amellyel e fejezetben többször is találkozunk s ez a gesztus.

A magyarban kétféle jelentése is van a gesztusnak. Tágabb értelemben az összes testmozdulatot értik alatta. Innen a „taglejtés" elnevezés. Szűkebb értelemben csupán a kar mozdulatait jelölik vele. A szónoklásban a kar (felső- és alsókar) és a kéz együttes mozgását jelenti a gesztus. Minthogy a magyar nyelvben olyan találó szó, amely a kar és kéz együttes mozgását kifejezően jellemezné, nincsen, jobb híján magam is kénytelen vagyok a gesztus elnevezést használni.

A régi görög és római rétoroknál más volt a gesztus fogalmának a jelentése, mint ma. Ez természetes is, mert a szónoklás egész beállítottsága is más volt, mint napjainkban. Abban az időben az emberek ráértek órákig álldogálni a fórumon. A szónokokat sem siettette semmi. Művészien megszerkesztett, szóvirágokkal ékes körmondatokban beszéltek. Sokszor félnapokon keresztül. A stílus legalább is olyan jelentőségű volt, mint maga a tartalom, ha nem több. Innen az „ékesszólás" elnevezés. A gesztusnál is sokat számított a külsőség. A mozdulatoknál a kecsesség volt a főkövetelmény. Előkelő tartásokban pihentették kezüket, ha pedig gesztikuláltak, hullám- és kígyóvonalakban mozgatták azokat. Rendszerint csak a középső ujjakat használták, a szélsőket könnyedén behajlították. Ilyen módon díszítették mozdulataikkal is a beszédet.

A mai lüktető élet mást kíván. Ma az embereknek nincs türelmük hosszú szónoklatot hallgatni. Rövidrefogott beszéddel lehet csak a szónoki emelvényhez csalogatni őket. Ma láz és izgalom kell és ehhez illő, határozott gesztusok. Nem annyira a szép, mint inkább a hatástkereső gesztusok léptek előtérbe.

A gesztus a szónoklásban hangsúlyozó eszköz. Arra szolgál, hogy gondolataink közül a legfontosabbakra külön kézmozdulatokkal is felhívjuk a hallgatóság figyelmét. Ismétlem: gondolataink közül a legfontosabbakra! Ebből az következik, hogy helytelenül cselekszik az a szónok, aki állandóan dolgozik a kezével. Ilyenformán a gesztus teljesen elveszíti értékét. Amellett, hogy az állandó gesztikulálás zavarja a közönséget a beszéd élvezésében, egyúttal lerombolja a gesztus jelentőségét is.

Takarékoskodjunk a gesztussal! Úgy használjuk, mint az ünneplő ruhát. Aki egész héten az ünneplőjében jár, ne várja, hogy majd vasárnap megbámulják rajta. A gesztusnak is az a hivatása, hogy a figyelmet felkeltse. Tehát akkor alkalmazzuk a gesztust, amikor különösképpen érdeklődést akarunk kelteni gondolataink iránt.

P. Sertillanges írja „L'orateur chrétien" c. könyvében: „A mozdulatlanság jobb, mint a rossz gesztus!" Ez igaz, de

a jó gesztus még jobb, mint a mozdulatlanság. *A gesztus, ha csínján bánunk vele, a legkitűnőbb hatásfokozó eszköz. Kikapcsolni teljesen az előadásból, annyi, mint eldobni azt a fegyvert, amely biztosan beváltja a hozzáfűzött reményeket.* Mindenesetre jól kell tudni alkalmazni. Tehát nincs más megoldás, ismerkedjünk meg vele; annál is inkább, mert használata nem boszorkányság.

Két esetben mellőzhetjük egészen a gesztust: 1. magasrangú személyiségek köszöntésekor, 2. gyászbeszédeknél. Ilyenkor a mozdulatlanság a tiszteletadás megnyilvánulása.

c) A kezek lekötése.

Kezdő szónoknak, műkedvelő színésznek nem egyszer okoz nagy gondot, mit kezdjen a kezével? „Kérem, — szokták feladni a kérdést kétségbeesetten, — mit csináljak a kezemmel? Mindig utamban van. Bosszant, hogy folyton folyvást csak a kezemet látom beszédközben, akárhová is nézek!"

Aggodalomra semmi ok nincsen, mert a kérdés megoldása egyszerű. Két mód is kínálkozik erre. Az egyik lelki gyógyszer, a másik gyakorlati megoldás.

A lelki szer, — amit annyiszor ismételtem: hinni kell abban, amit mondunk és akarnunk kell a sikert! Önfeledten hinni és testestől-lelkestől akarni! Ha ez megvan, akkor nyert ügyünk van. Mert aki hisz a mondanivalójában és akarja a sikerét, az megfeledkezik közben a kezéről. *Csak az olyan embernek lóg útjában a keze, szónoki emelvényen és színpadon, aki nem tud belemelegedni, aki mindig hideg és józan marad. Ez a bűnhődése, hogy nem tud szabadulni a kezétől...*

A második orvosság: régen kijegecesedett színpadi fogás. Így szól: *le kell kötni a kezeket!* Ez köznyelven annyit jelent: adjunk valami elfoglaltságot a kéznek, hogy ne lógjon mindig az útunkban.

Színésznek is nem egyszer okoz fejtörést, milyen elfoglaltságot adjon a kezének a színpadon. A leggyakoribb módok a következők: Ha irodában játszódik le a jelenet: irattáskát, iratot, ceruzát, könyvet vesz a kezébe. Ha utcáról jön

a színpadra, kezében hozza kalapját és botját. Amikor szabadban folyik a játék, sétapálca, esőernyő tesz kitűnő szolgálatot. Tiborc, a nagy jelenetében, mialatt kiönti keservét Bánk bánnak, folyton gyűri és forgatja kalapját a kezében. Mit is csinálna a hosszú párbeszéd alatt? A színésznők — köszönjék a mai divatnak, — hátrányos helyzetben vannak férfikollégáikkal szemben. A színésznek, ha már egyáltalában nem tud semmit sem tenni a kezével, még mindig van egy utolsó menedéke: szépen zsebreteszi. Ez ugyan nem valami tetszetős, a színésznél sem vall valami nagy leleményességre, ha minduntalan a zsebéhez folyamodik, dehát mégis csak megoldás! Hölgyeink ruhájáról azonban száműzte a divat a zsebeket és szegények még ezt a menedéket sem aknázhatják ki kezük elfoglalására. A női leleményesség azonban megmérkőzik a divat szeszélyével is. A színpadra kis keszkenőt, selyemkendőt, sálat, retikült visznek be magukkal. Ez divatos is, mert egyezik a ruha anyagával és jó szolgálatot tesz, mert a jelenet alatt ügyesen lehet vele játszadozni. Egyes művésznők tökéletesen ki tudják használni a kezükben levő fátyolt vagy keszkenőt kézmozdulatok gyártására. Láttam pl. amikor a hős „igen"-ért ostromolta szíve választottját, az felelet helyett, igen elmésen, fejére borította fátyolát és azon keresztül hunyorgatott igenlőleg türelmetlen hódolója felé. Ez a mozdulat minden este nyiltszíni tapsot kapott.

Számtalan lehetőség kínálkozik a szónoklásban is a kezek elfoglalására. Mindenekelőtt *kézbe veheti a szónok azt a jegyzéket,* amelyre a beszéd menetét vázolta fel. Vagy *a másik jegyzetet, amelyen az idézetek vannak elkészítve. Felvehet könyvet, ceruzát,* vagy ami az asztalon éppen kezeügyébe akad. Láttam ügyvédet, aki a törvényszéken, beszéd közben, *szemüvegét* tartotta kezében. És láttam egyetemi tanársegédet, aki magyarázat alkalmával *kulcscsomóval* kötötte le kezét. Tábla előtt a *kréta* vagy *mutatópálca* kitűnő alkalom a kezek elfoglalására. Szabadban a *kalap, bot, esőernyő, kesztyű,* mindmegannyi kitűnő eszköz. *A legegyszerűbb azonban: fogjuk szépen össze magunk előtt a kezünket.* Ha meguntuk így, kulcsoljuk össze lejebb vagy feljebb kezeinket, *tegyük karba, vagy hátul fogjuk össze őket.* A szónoknál is utolsó szalmaszál legyen, ha zsebreteszi a kezét. Itt még inkább meg kell fontolni ezt, mint a színpadon. A kényesebbigényű közönség könnyen zokonveszi, ha a szónok zsebretett kézzel beszél előtte. Csakis velünk egyenrangú vagy nálunknál alacsonyabb-

rendű emberek előtt engedjük meg magunknak a kezek zsebredugását. Azt sem találom szépnek, ha a szónok csípőre teszi a kezét. Ne feledjük el, hogy még a kézlekötés is ronthat, ha meggondolatlanul járunk el vele.

Nem merem ajánlani azt az igen elterjedt módszert sem, hogy a szónok rátámaszkodjék az asztalra. A „Testtartás" című fejezetben részletesen kifejtettem ennek hátrányait. *A támaszkodó szónok sohasem tud igazán belelendülni a beszédbe, ennek következtében hallgatóit sem tudja feltüzelni.*

Egyébként a kézlekötés természetes és változatos legyen. Ne szokja meg a szónok, hogy amint kiáll a közönség elé, mindjárt összekulcsolja a kezét, vagy azonnal hátrateszi. Válogasson a lehetőségek közül és ügyeljen arra, hogy még ebben a tekintetben se váljék megszokottá.

A további kérdés: mikor szabadítsuk ki kezünket a lekötöttségből?

Felelet: amikor vagy hangsúlyozandó részhez érünk, vagy pedig a belső indulat követeli a kar megmozdítását. Az egyik az értelem, amely — súlyt akarván adni az előadás folyamán valamely szónak vagy gondolatnak — szétszedi a kezeket nyugalmi helyzetükből. A másik a harci lendület, amely nem tűri el a kezek tétlen semmittevését. Amíg a lélek szendereg, a kezek is nyugodtan alhatnak. De ha a lélek háborogni kezd, a kezek is feléélednek tetszhalálukból. S ha jön a szenvedély, egyszeriben szétrobbantja a kezeket s indulattal telíti meg őket. Innen magyarázható, hogy a kezek lekötése csak a szónoklás csendesebb szakaszainál megokolt. Lüktetőbb iram már kívánja, a viharos kitörések pedig követelik a gesztust.

Akár értelem, akár az indulat szólítja életre a gesztust, a szónok arra ügyeljen, hogy félénkségével meg ne akadályozza a gesztus megszületését. Ha a gesztusnak jönnie kell, mert elérkezett az ideje, hadd jöjjön! Ilyenkor nincs helye a tétovázásnak, félénkségnek. Lélekjelenléttel segítsük életrekelteni a gesztust. A repülniakaró karokat nem szabad pályájukon lefogni, mert az eredmény korcs-gesztus lesz. *Márpedig a szónoki siker elérésében csak a határozott gesztusok számítanak.*

d) A gesztus hármasszabálya.

A gesztus tudományáról külön könyvet lehetne írni. A világ szónokainak egyes hatástkeltő kézmozdulatait összegyűjteni lexikonba az utánunk következő szónoknemzedék részére: kecsegtető feladat lenne. Szabályokba foglalni a kézmozdulatait nem könnyű dolog. Mert gesztus legalább annyiféle van, ahány szónok és ahány szónoklás. Az egyik ember így gesztikulál, a másik amúgy. Sokszor homlokegyenest más formában és mégis mindkettőnek sikere van. Hol itt a döntő igazság? Nincs döntő igazság! A gesztikulálás egyéni dolog. Sőt az is bebizonyosodott, hogy amelyik gesztus az egyik szónoknak jól áll — a másiknál nem mutat. Rideg szabályokat előírni tehát nem lehet.

Mindazonáltal az összes jó gesztusban három közös tulajdonságot fedezhetünk fel. Aki ezt a három követelményt a gesztus alkalmazásánál figyelembeveszi, bizonyos, hogy gesztusával megállja a helyét.

A hármasszabály a következő tételeket mondja ki:

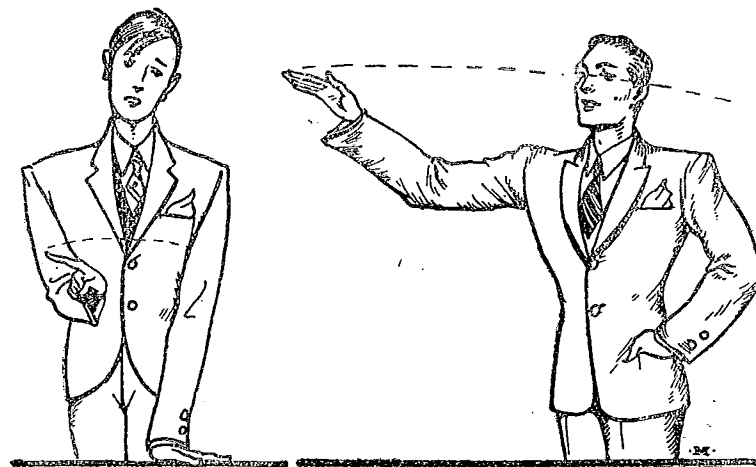
1. *Minden gesztusnál a könyököt el kell vinni a törzstől.*
2. *A gesztust legalább vállmagasságban kell csinálni.*
3. *A gesztust egyideig tartani kell.*

Az első követelmény a könyökre vonatkozik. A gyáva emberről azt tartja a közmondás: „Inába szállt a bátorsága!" *A félénk szónoknál* ez úgy módosul, hogy *könyökébe száll a bátorsága.* Aki fél, képtelen elmozdítani a könyökét testétől. Mint valami hatalmas kolonc, megingathatatlanul csüng a könyök a törzsön. Igen, mert ahhoz már bizonyos felszabadultság kell, hogy valaki a könyökét előadás közben mozgatni tudja. A merev könyök következtében a gesztus az alsókar mozgatására szorítkozik. Van még egy fokkal rosszabb eset is, ha az ijedtség következtében az alsókar is megmerevedik s ilyenkor a gesztus kizárólag a csukló és az ujjak mozgatásából áll. Az ilyen gesztusok, ha egyáltalán még annak lehet nevezni őket, kifejezéstelenek és szánalmasan ügyefogyott mozdulatok. Tehát abban a pillanatban, amint megmozdulunk a kezünkfejével, akár előre, akár felfelé vagy

oldalvást, nyomban el kell indulnunk a könyökkel is a testünk mellől.

Hogy mi a különbség a felszabadult és a testhezragadt könyökkel végzett gesztus között, annak igazolására az alábbi képekkel szolgálok.

Valamelyik tanítványom a spanyol forradalomról tartott előadást, közben ezt a kifejezést: „Spanyolországon végig...“ a következőképpen mutatta:

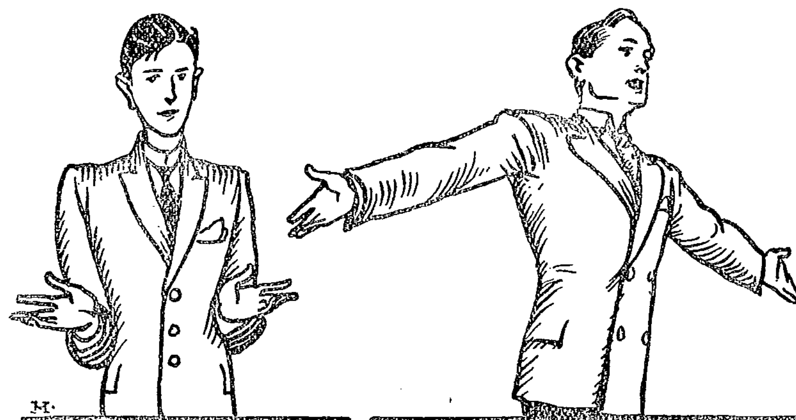

Rossz gesztus: leragadt könyök, alacsony gesztus.

Jó gesztus: felszabadított könyök, magas gesztus.

A második szabály, hogy *a gesztust legalább vállmagasságban kell csinálni.* Ez a kívánság a gesztus céljából következik. A gesztusnak ugyanis az a rendeltetése, hogy valamire nyomatékosan felhívja a közönség figyelmét. Figyelmeztető tábla a gesztus, amelyet úgy kell elhelyezni, hogy észre is vegyék! Ennélfogva nem jó az a gesztus, amelyet alacsonyan végzünk. Gyakran láthatjuk, hogy a szónok lebocsájtott kezei mintha megmozdulnának: lent a mélyben. Érzi a szónok, hogy most szükség lenne valami jó gesztusra, de nincs mersze felemelni kezét a magasba. Pedig csak a vállmagasságban, vagy ha a szükség úgy hozza magával, még magasabban elhelyezett gesztusok az értékesek.

Szöveg: „Kedves magyar testvéreim, jöjjetek ide mindnyájan!“

Rossz gesztus: leragadt könyök és alacsony gesztus.

Jó gesztus: felszabadított könyök és magas gesztus.

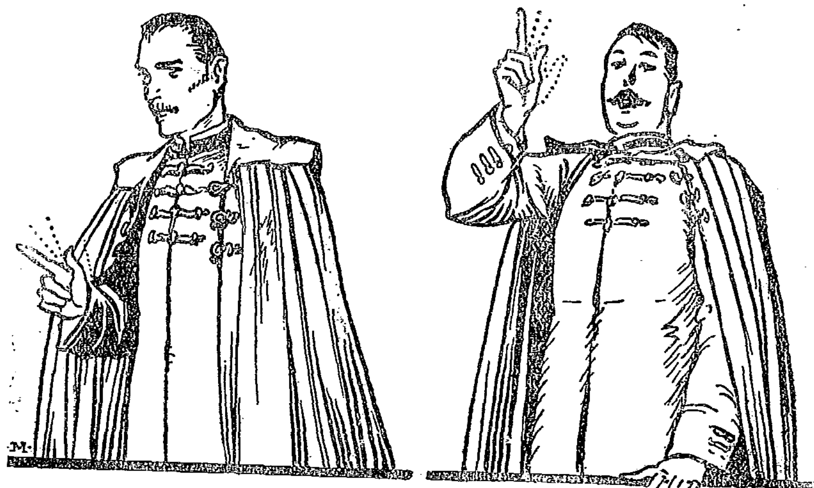
Szöveg: „Ott fenn lakik az Isten!“

Rossz gesztus: leragadt könyök és alacsony gesztus.

Jó gesztus: felszabadított könyök és magas gesztus.

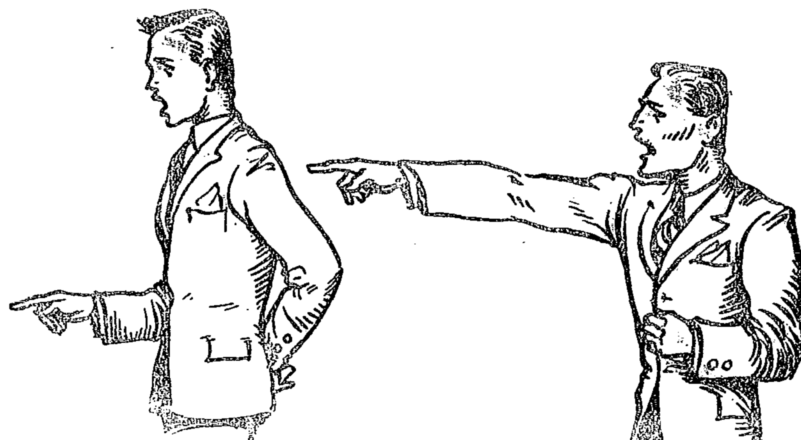
Szöveg: „Résen legyetek, mert történelmi időket élünk!“

Rossz gesztus: leragadt könyök és alacsony gesztus.

Jó gesztus: törzstől távoltartott könyök és magas gesztus.

Szöveg: „Ti vagytok hátráltatói a magyar feltámadásnak!“

Rossz gesztus: leragadt könyök és alacsony gesztus.

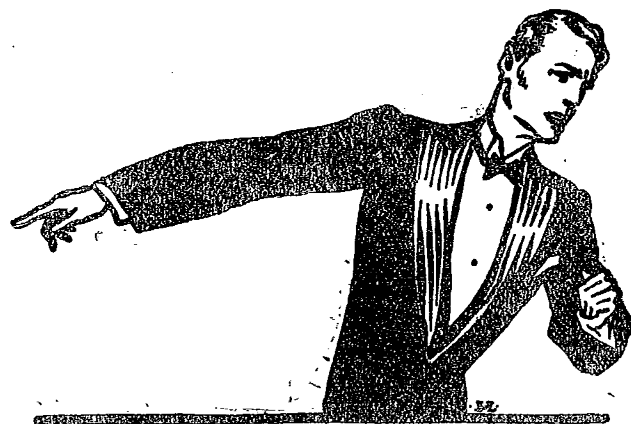
Jó gesztus: felszabadított könyök és magas gesztus.

A harmadik követelmény: *egy ideig tartani kell a gesztust!* Valamelyes időnek ugyanis el kell telnie, míg a gesztus érezteti hatását. A gesztust előbb észre kell venni és azután ki kell olvasni belőle értelmét. Bizonyos, hogy ehhez idő kell. Hatástalanul gesztikulál, aki visszarántja a kezét, még mielőtt a gesztus hatását kifejtené. *Nem szabad tehát szétrombolni a gesztust, mihelyt az megszületett.* A gesztust meglepetésszerűen kell megtenni, de a kezeket csak bizonyos időzés után szabad leengedni. A leengedés rendszerint lassúbb módon történik, mint a gesztus létrehozása. Ne higgye senki. hogy a hosszúéletű gesztusok talán megtörik az előadás gyorsabb menetét. Legfeljebb a beszéd menetét szakítják meg. De nem egyszersmind az előadás menetét is. A beszéd megszakadhat, a gondolatközlés azonban zavartalanul folyik tovább. *Amit a szó elkezdett, azt a szemjáték és a gesztus fejezi be és tökéletesíti. Mert mentől tovább él a gesztus, nyomában annál inkább szerephez jut a másik hatástkeltő eszköz is: a szemjáték.*

Szöveg: „És kik tették ezt? Az istentagadók!“

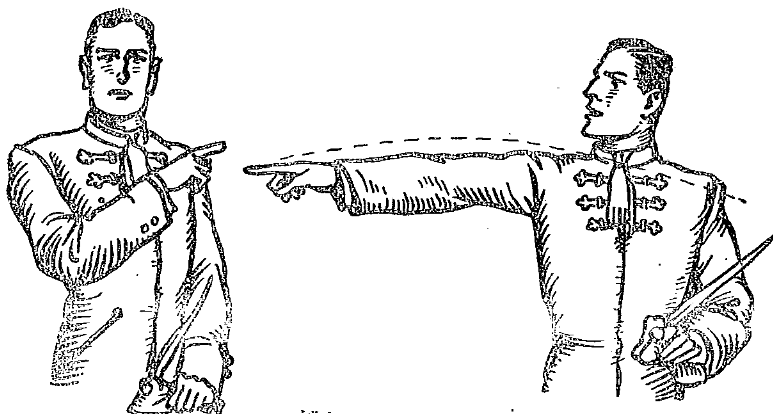
„És kik tették ezt? . . .

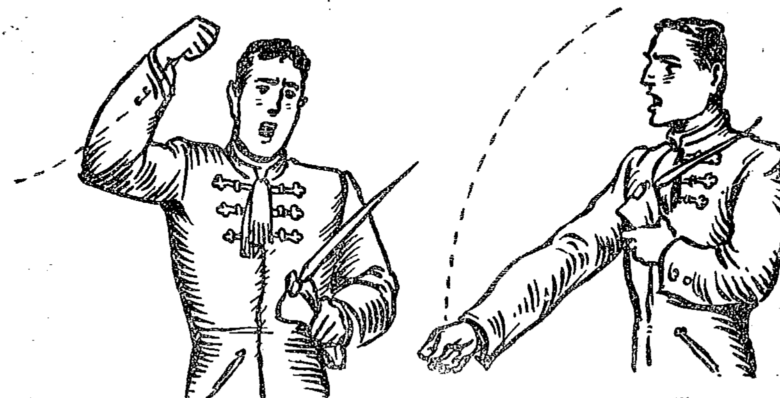
Az Istentagadók! . . .“

Az alábbi példákban bemutatom az összetett gesztust. Megesik ugyanis, hogy egy mondatban két részt is ki kell emelnünk egy-egy gesztussal. Elengedhetetlenül szükséges, hogy ilyenkor minden gesztus után jókora szünetet tartsunk. Másképp a gesztusok hatástalanul összefolynak. A szünet nagysága a beszéd lendületétől függ. Lendületesebb beszéd hosszabb szünetet, élettelenebb beszéd rövidebb szünetet bír el. A szünet alatt először kicseréljük a hangot — a fojtottól az erősödőn keresztül a harsogóig — másodszor váltakozva fordítjuk a tekintetet a nézőtér jobb- és balszárnya felé.

Szöveg: „És itt írás nem használ, szép szó nem használ, itt csak egy használ: a fegyver!“

„És itt írás nem használ . . . *. . . szép szó nem használ . . .*

. . . itt csak egy használ, . . . *. . . a fegyver!“*

A gesztussal mindig ezt a kifejezést hangsúlyozzuk: „nem használ“, valamint az utolsó mondatban: „a fegyver.“

A hármasszabály az alapvető feltételeket tartalmazza a jó gesztus megvalósításához. Ez azonban még nem minden. Ügyeljünk arra is, hogy mozdulataink tetszetősek legyenek. Egészséges, kerek gesztusokra van szükség, mert semmi sem árulja el a szónok ügyefogyottságát jobban, mint a félszeg gesztus. Életet kell lehelni a gesztusba. Hiába viszi el könyökét a szónok, hiába emeli kezét a magasba és hiába hagyja ott közszemlére kitéve gesztusát, ha az puha és élettelen.

A jó gesztus nemcsak a közönségre tesz jó hatást, hanem magára a szónokra is. A határozott, jól felépített gesztus önbizalmat ad. *Az elfogultság lerázására nincs biztosabb orvosság, mint a bátor gesztus. Vajjon ki merné feltételezni, hogy fél, az olyan szónokról, aki magasbalendített karral gesztikulál?* Viszont azt a szónokot, akinél karkilengés helyett leragadt könyököt és kiskörben mozgó lendületeket látunk, joggal gyanusíthatjuk lámpalázzal. A lendületes gesztusok még a hangra is jótékony hatást gyakorolnak. Az elfogult ember hangja félénk és erőtlen. Az erőteli gesztus meghozza a hang ércességét is. Könnyű ezt megérteni. Az az erő, amelyik belefut a karba, átmegy a hangba is. (Gyengehangú emberek erősebb hangra tehetnek szert, ha magasbalendített karral végzik napi olvasási gyakorlataikat.)

Ne gesztikuláljunk állandóan mind a két kézzel. Ugyan erre is akad alkalom. De szüntelenül, jobb- és balkézzel párhuzamosan gesztikulálni, nem vall nagy leleményességre. Felváltva, egyszer az egyik kezet használjuk, azután a másikat. És végül, ne gesztikuláljunk összekulcsolt kezekkel sem.

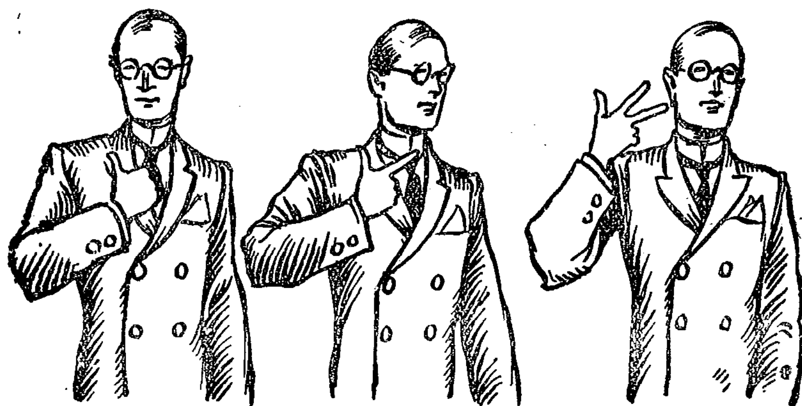
e) A gesztus fajai.

A gesztusokat természetük szerint két csoportba oszthatjuk. Az egyik csoportba tartoznak a magyarázó (csendes), a másikba a hatástkeltő (drámai) gesztusok. Az előbbiek inkább az értelem, az utóbbiak az indulat szolgálatában állanak. Az első csoportba tartozók jellemzője a fínomság, a másodikba sorozhatóknak a lendület. Az értelmi gesztusok igazi tere a tudományos vagy ismeretterjesztő előadás, a hatástkeltő gesztusok pedig a szónoklásban (pontosabban a feltüzelő szónoklásban) kapnak szerepet. Egyébként mindkét fajta gesztusra vonatkozik a már tárgyalt hármasszabály .

A magyarázó vagy csendes gesztusokból hiányzik az indulat. Könnyedek, fesztelenek. Céljuk: nem az érzelemre hatást gyakorolni, hanem valamit szemléltetőbbé tenni.

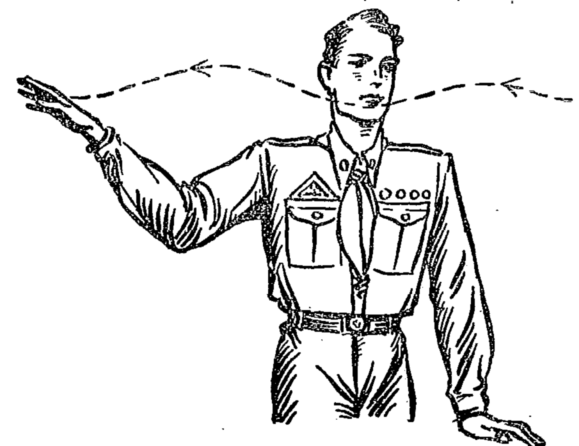
Néhány ilyenfajta gesztust alább mutatok be:

Szöveg: „Először .... másodszor ... harmadszor ....“

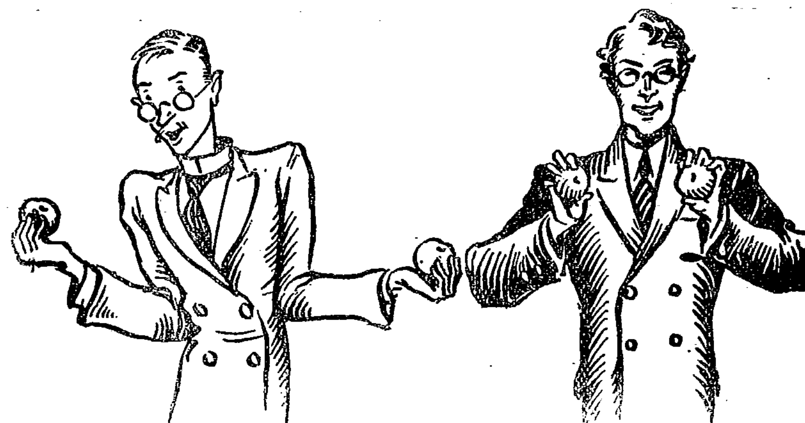
Jó gesztusok, felszabadított könyök és magas gesztus.

Szöveg: „S ha végignézek ezeken a gyönyörű budai hegyeken ...“

Jó gesztus: bátor, szemléltető.

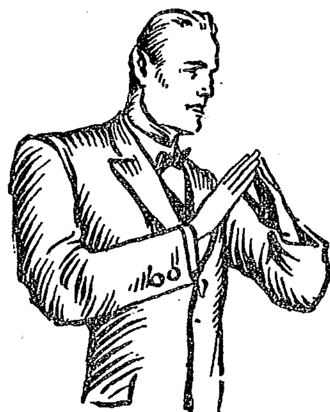
Szöveg: „Itt ez a két alma.“

Rossz gesztus: esetlen, mert odaragadt a könyök.

Jó gesztus: felszabadult könyök, könnyed.

„Ezen a ponton a két út ilyen szögben találkozik egymással."

Helyes, jól szemléltető gesztus.

A hatástkeltő gesztusok létrejövetelük módjában különböznek a magyarázó gesztusoktól. Ezeknek megszületéséhez egy mozdulattal több szükséges, mint a magyarázó gesztusokéhoz. A hatástkeltő gesztusok jellemző sajátossága: a lendület. Ez a magyarázó gesztusokból hiányzik. A lendületfelvételhez szükséges egy segédmozdulat. Ugyanis nyugalmi állapotban nem lehet beleönteni a kézbe a lendületet. Sőt, még úgysem, ha a kéz lekötöttségéből a legrövidebb úton éri el a gesztus színhelyét. A rövid út nem elegendő a lendület bekapcsolására. A lekötöttségből vargabetűvel kell a célponthoz elérni, csak azért, hogy a meghosszabbított úton a lendületet fel lehessen venni. E szerint minden lendületes gesztus két mozdulatból áll: *egy csendesebb előjátékból és a tulajdonképpeni gesztusból.*

Gondoljunk itt a favágóra, hány mozdulatot végez egy fejszecsapásnál. Ahelyett, hogy fejszéjével egyenesen rácsapna a tuskóra, előbb felkapja karját, illetőleg a fejszét a

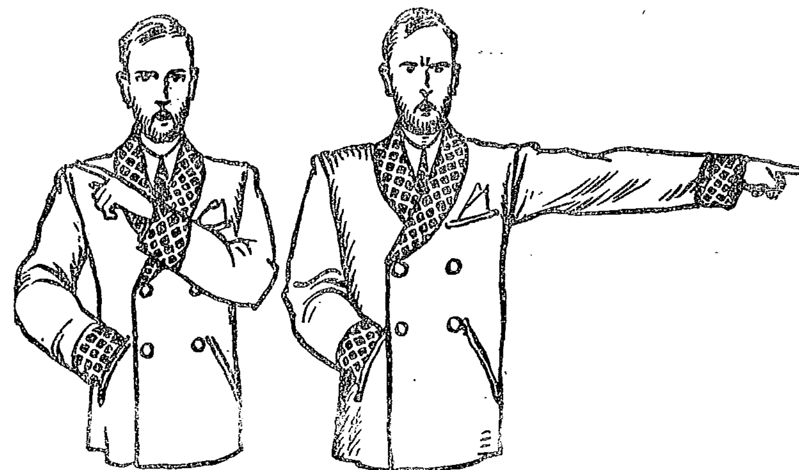
magasba. Másképpen nem tudna erőt adni a csapásba. Tehát az ütés két mozdulatból áll: a fejsze fellendítése a magasba és a lecsapás a tuskóra.

Ugyanilyen mozdulatot tesz a tenniszjátékos is, aki a labdát adogatja (szervál). Mielőtt a labdába beleütne, az ütőt jól a feje mögé viszi, ott egy szempillantásra még meg is áll, felveszi a lendületet s hatalmas erővel lódítja előre. Sőt, ha megfigyeljük, nem elégszik meg a karlendülettel sem, még testének egy félfordulatával is növeli a lendületet, hogy annál erősebb ütést mérjen a labdára.

A lendületből ki-ki annyit ad a gesztusba, amennyire adott helyzetben éppen szükség van. Mennél nagyobb kerülővel megyünk a tulajdonképpeni gesztusnak, mennél tovább időzünk a csendes mozdulat elvégzése után a lendület felvételénél és végül mennél többet juttatunk testünk erejéből a karunkba, annál lendületesebb, ennélfogva annál hatásosabb is lesz a gesztus.

Néhány példán bemutatom, hogy a hatástkeltő gesztusok milyen mozdulatokból állnak elő:

Szöveg: „Azonnal menjen innen ..... ki!"

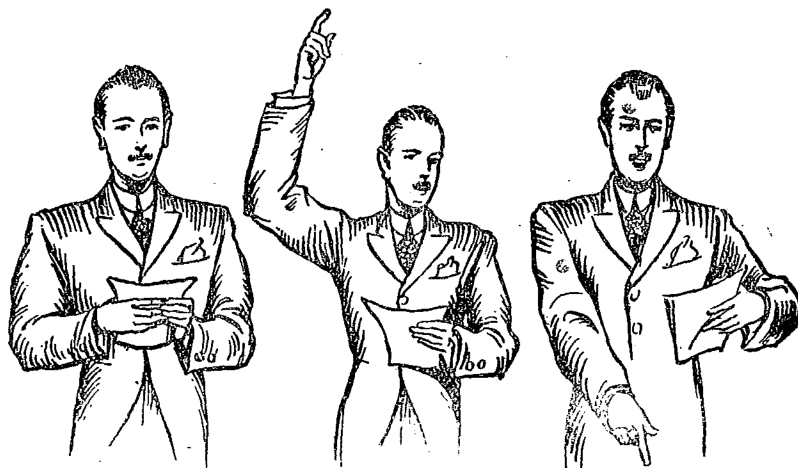
Lendületfelvétel. *gesztus.*

Szöveg: „Nohát,.. én még ilyet... nem hallottam!"

Nyugalmi helyzet, *lendületfelvétel,* *gesztus.*

Szöveg: „Tisztelt barátaim,... most már ebből... elég volt!"

Nyugalmi helyzet, *lendületfelvétel,* *gesztus.*

Nem mulaszthatom el, hogy meg ne emlékezzem ezen a helyen Shakespeare tanításáról. Az emberiségnek ez az örök büszkesége még a gesztusoktatás terén is maradandót alkotott. Azt írja ugyanis a „Hamlet"-ban, a színészkirály szavaival: „Illeszd a szót a gesztushoz és a gesztust a szóhoz!" A gesztusnak úgy lesz igazán hatása, ha pontosan ahhoz a szóhoz kerül, amelyiket a többi közül ki akar emelni. A fentebbi példában a „ki" szócskát akarjuk a gesztussal aláhúzni. Tehát a tulajdonképpeni, már lendülettel telített mozdulatot ehhez a szócskához kell illeszteni.

A fentiekben ismertettem a gesztus fogalmát, célját, fajait és kiviteli módjait. Ismételjük a tanulságot. Felesleges mozgásokat a kezünkkel ne végezzünk, mert zavarjuk a saját előadásunkat. Helyette kössük le kezünket. Ha az értelemnek vagy indulatnak gesztusra van szüksége, ne álljunk útjába. Engedjük szabadon lendülni kezeinket. De ügyeljünk a könyökre, a gesztus magasságára és tartamára. Ha a gesztussal fokozottabb hatást akarunk kiváltani, lendületet is kell beleadnunk. Végül: *minden gesztus jó, amely segíti a szónokot sikere elérésében.*

3. A szemjáték.

Kevés szónok gondol arra, hogy a szónoklás eredményessége érdekében kihasználja a szemét is. Pedig a szemben nagy lehetőségek kínálkoznak a siker növelésére.

Két nagy feladat vár a szemre. Mint kifejező eszköz, tolmácsolja a szónok lelkében végbemenő hangulatokat és mint ellenőrző szerv, állandóan vizsgálja az előadás hatását a hallgatóságon. Isten egyik legcsodálatosabb alkotása az emberi szem, mely pontosan vetíti kifelé mindazt, ami a lélek mélyén történik. A szemmel nem lehet csalni. A hanggal, gesztussal mesterségesen is lehet hangulatot kelteni. Sok ember meghatott hangon tud beszélni, bár egyáltalán nem érez semmi meghatottságot. Vagy kifejezésteljes gesztusokat használ, pedig az átélés nem is teszi megokolttá. A szemmel nem lehet ugyanezt megjátszani. Mindig azt mutatja, ami odabenn, a lélekben végbemegy. Sem többet, sem kevesebbet.

Greguss Ágost mondja: „A szem a lélek tükre." S hogy ez valóban így van, azt a színész igazolhatja leginkább. Csodálatosan fínom műszer a szem, amely tökéletesen mutatja a színész hangulatában beálló indulatokat és gerjedelmeket. Ha a színész keserűséget érez, a szeme is kesereg. Ha a lelke kacag, a szem is kacag vele. Már most előfordulhat, hogy a színpadon haldoklót-játszó művész fülébe valamelyik pályatársa valami huncutságot súg. Megesik, hogy egyik cimbora borsot tör a másik orra alá. Megnevettetni nagy jelenetében a partnert — ez mindig örömet jelent ingerkedő kollégáknak. Az áldozat erőt vesz magán, hangjával, mozdulataival kitűnően leplezi, hogy lelkében egy kis vídámság támadt. De a szemen átsuhan a mosoly árnyalata. A szem azonnal megérzi és kifelé tükrözi a legfínomabb lelki megrezdülést is. Mi következik ebből?Ha a szem ilyen hű csatlósa a léleknek és szinte szolgai módon elárul minden titkot, ami odabenn történik, helytelenül cselekszik a szónok, ha ezt a fegyvert kihasználatlanul hagyja a szónoki ütközetben.

A szemjáték nem jelent különös feladatot a szónoklásnál. Ezt nem kell külön tanulni. Nincsen technikája, nincsenek szabályai. Nem kell meresztgetni a szemet, hogy a belső hangulat fokozottabb mértékben érvényre juthasson. A szemjátékot nem lehet tetszés szerint beállítani vagy kívülről irányítani. *A szemmel egyszerűen csak nézni kell! Semmi mást, csak természetesen nézni.* A többi már nem a mi gondunk. Elvégzi a szem magától. A szónok feladata csak ennyi: belenézni az emberek szemébe! Ez az egész, amit meg kell tennie, de hozzáteszem, hogy helyrehozhatatlan mulasztás terheli, magával szemben is azt a szónokat, aki erről a csekélységről megfeledkezik.

Nagy hibát követ el a szónok, amikor előadása alatt állandóan mereven, egy helyre szegezi a tekintetét, vagy pedig szemét a földre süti. Szavaival ostromolnia kell a füleket s ugyanakkor szemével a szemeket. Ezáltal két helyen gyakorolhat hatást hallgatóira, tehát fokozottabban le tudja kötni a figyelmüket. Keresse a szemével a tekinteteket. Felváltva, sorban, mindegyikbe kapaszkodjék bele és ne engedje ki a hatása alól. Mert akár lelkesedik, akár haragszik, akár bánata vagy öröme van, megérzik az a szónok hangján, de megcsillan a szemében is. *Adjon rá lehetőséget, hogy ki-ki saját szemével olvassa ki azt, ami az ő szeméből kisugárzik.*

Az olyan szónoknál természetesen nincs értéke a szemjátéknak, aki belül kong az ürességtől. Aki fásultan és közönnyel beszél, annak a szeme nem fejez ki semmit. Nincs feladata az ilyen szemnek, végtelenül unatkozik és árasztja magából a hallgatók felé is az unalmat. A szemnél nincs protekció, könyörtelenül az igazat vallja. A szem a jó szónoknak hű barátja. rossz szónoknak árulója!

Legyen tehát gondunk rá! Nincs az az író, aki szabatosabban tudná magát kifejezni, mint a beszédes szem. Nincs az a stílusművész, aki ragyogóbban fogalmazna, mint ez a kis optikai műszer. A szem többet ér, mint tíz mondat, tökéletesebben tolmácsol, mint a legtalálóbb hangszín, százszor inkább megfog, mint a legerőteljesebb gesztus. Előadásunknak első szavától kezdve az utolsóig szemünkkel is foglalkoztassuk a közönséget. Szemmel kell tartani mindenkit, nem csak egy helyre beszélni. Időnkint jobbra és balra kell fordulni — legalább a felsőtesttel, hogy a szemünk révén is keressük hallgatóinkkal az összeköttetést.

A szemre — a hangulatkeltésen kívül — még egy nagy hivatás vár: az ellenőrzés. Az előadás alatt kutatnunk kell, hogy milyen hatást gyakorolunk a közönségre. Van-e egyáltalán sikere beszédünknek? Figyelnek-e vagy unatkoznak? Bámészkodnak, sugdolóznak vagy társalognak? Van-e egyáltalában hallgatónk még, nem szöktek-e meg közben? Ez a feladat kizárólag a szemre hárul. A szem vizsgálódva járja végig az arcokat, belenéz a szemekbe, az elől ülőknél épp úgy, mint a terem végén állóknál. Azután, miként az előőrs a háborúban, szállítja hátra a híreket a szónoknak: „Gyengül a hatás, baj van . . . . gyorsan új fejezetet kérünk, mert odakint halálosan unatkoznak, . . . tempót változtatni, erősebb hangot hozni!" Vagy azt jelenti a szem gazdájának: „Jól megy minden, brávó, brávó... ez a rész nagyon tetszik, csak így tovább, előre!" A szem azt is észreveszi, ha a hallgatóság már megelégelte a szónokot s akkor sürgeti: „Befejezni, befejezni!"

A színészek előadás előtt szeretnek a függönyön lévő kémlelőlyukon kikukucskálni. Jó érzés, titokban meglesni a közönséget, hogyan készülődik az előadásra. Még nagyobb élvezet az előadás alatt lopva figyelni a nézőteret. Akinek éppen nincs dolga a színpadon, az a kulisszák résein keresztül nézi, mi történik odakünn. A színésznek éppen olyan színház, ha titokban a közönségben gyönyörködik, mint amilyen élvezet a közönségnek, ha a színészek játékában elmerül. A színész számára nagy élmény, ha látja, hogyan nevetnek vagy hogyan törlik a szemüket, mikor elérzékenyednek. Elég egy tekintet a nézők felé, azok magatartásából egy pillanat alatt meg lehet állapítani, hogy milyen sikere van az előadásnak. A szónoknak ugyan így kell figyelnie hallgatóit, azzal a különbséggel, hogy itt nem titokban, hanem szemtől-szembe, nyiltan lehet figyelemmel kísérni.

A közönség tükörképe az előadásnak. A szónok a tekintetekből pontosan kiolvashatja, hogy milyen szónok. Ha a közönség feszülten figyel rá, még akkor is jó szónoknak tarthatja magát, ha irigyei a háta mögött úgy nyilatkoznak, hogy nem tud beszélni. Ha azonban képtelen magához láncolni a figyelmet, akkor biztos, hogy nem jól szónokol. Hiába halmozzák el „szívből jövő szerencsekívánatokkal", hiába szorongatják a kezét, a tükörkép nem csal! A szemekből ki lehet mindig olvasni az igazságos bírálatot.

Ha szónokot, előadót vagy felolvasót hallgatunk, vessünk lopva egy pillantást a közönség felé is. Mindjárt meglátjuk, hogy mit ér az előadás. Hallgatni a szónok szavait és ugyanakkor figyelni a visszhangot a közönségben, érdekesebb mulatság akárhány filmnél is.

Bármennyire ragadjon is el bennünket a hév beszédközben, annyi önkritikánk mindig maradjon, hogy ellenőrizni tudjuk közönségünket. És amint észrevesszük, hogy valami nincs rendjén odakünn, ébredjünk annak tudatára, hogy nem értük el a kívánt hatást. Ne keressük az okot senkiben sem, nyugodjunk bele abba, hogy rossz az előadásunk. Kövessünk el mindent, hogy a hibát kiküszöbölve, az előadást fellendítve, sikerrel hagyjuk el a küzdőteret.

Színiakadémista koromban tapasztaltam, hogy mennyire fontos a közönséget időnkint figyelni. Vizsgaelőadásra készültünk s az akkori Uránia-színházban tartottuk a házi főpróbát. Mialatt a színpadon lázas izgalommal mondtam szerepemet, észrevettem, hogy a színfalakon kívül egy asztalon díszletmunkás hasal és újságot olvas. Köztudomású, hogy ezeket a színházi munkásokat legnehezebb kihozni a közönyükből. Évtizedek óta állanak a színház szolgálatában s ők a legnagyobb kritikusok. Játék közben egyszer csak látom, hogy az én emberem abbahagyja az olvasást és rámfigyel. A legnagyobb megtiszteltetés, ha egy megcsontosodott díszletmunkás odaadással hallgatja a színészt, hát még ha az csak növendék. Én is éreztem, hogy kitüntetésben részesülök. De nem tartott soká az öröm. A másik jelenetnél már ismét nyugodtan olvasott tovább. Igy ment ez az egész próba alatt. Hol újságot olvasott, hol meg felfigyelt. És ebből kiolvashattam az osztályzatomat. Ahol az én emberem, ez a vén színházi róka figyelemre méltatta a játékomat, valószínű, hogy jó voltam a szerepben. Amikor azonban ő, mit sem törődve velem, beletemetkezett az újságba, bizonyos volt, hogy nem lehettem olyan érdekes, mint az az újság.

Ellenőrizzük tudatosan és folytonosan a tükörképet! Szörnyű hiba, ha a szónok belemerül a beszédbe és megfeledkezik a közönségről. Megfeledkezik a beszéd céljáról. Azért szónokol, mert valamit el akar náluk érni. A közönségnél! Tehát nem lehet őket figyelmen kívül hagyni!

Műtét közben a sebész szüntelen figyeli betegét. Sőt ott áll az egyik orvos, akinek nincs is más megbízatása, kizárólag a beteget figyeli. Kémleli pillanatról-pillanatra, milyen a szívverése, lélegzetvétele, érverése? Hogyan viselkedik a pupillája és hogy egyáltalán van-e még élet benne? Mit ér, ha a műtét kitűnően sikerül, de a beteg belehal!

Szónoknál is mit ér, ha elmondta végig beszédét, de a közönség nem bírta ki. Rajta álljon a szónok szeme a közönségen, hogy a gyászos vég be ne következzék!

Összefoglalva ebben a fejezetrészben elmondottakat, ne feledkezzünk meg a szem kettős feladatáról: sugároznia kell a hangulatot és ellenőriznie a hatást.

Ha most összehasonlítjuk a szem szerepét a beszéddel és gesztikulálással, megállapíthatjuk, hogy méltán sorakozik melléjük harmadiknak a szemjáték is. Mind a hármat egyöntetűen és egyszerre a belső átélés igazolja és a siker elérésére irányuló akarat hajtja. Éppen ezért összhangban kell működniök egymással. *Hatástalan marad a jó gesztus, ha ugyanakkor bátortalan a hang. És meddő lesz az a kísérlet is, amikor a hangunkkal próbálunk hatást kiváltani, de ugyanakkor a szemünk kifejezéstelen marad. Mind a háromnak kölcsönösen, egymást kiegészítve kell harcolnia a győzelmi pálmáért!*

Nem terjeszkedtem ki a fentiekben az olyan értelemben vett szemjátékra, ami a szemek mozgatásában jut kifejezésre, mint pl. csodálkozásnál a szemek tágranyitása, haragnál a szemöldökök összeráncolása, fájdalom vagy meghatottság érzékeltetésénél a szempillák lezárása stb. Egyrészt azért nem, mert ezeknek a művészi alkalmazása inkább a színművészet körébe tartozik, másrészt bizonyos mértékben a szónoknál is önmaguktól, önként jelentkeznek, ha a szónok belső meggyőződését igazi lelkülettel, híven adja elő. Éppen így mellőzhettem az ú. n. *arcjáték* (mimika) gyakorlati jelentőségének fejtegetését is, mert ennek sincs különösebb szerepe a szónoklásnál. Ami mégis van, az a belső átélés hű kifejezéseképpen, hasonlóan a szemek mozgásához, amúgy is önként megjelenik az arcon.

III. FEJEZET.

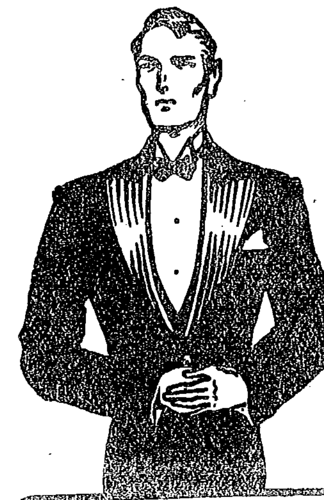
GYAKORLATI TUDNIVALÓK.

1. A szónok megjelenése.

Kicsinyességnek látszik, talán még mosolyra is fakaszt sokakat, ha a siker kialakulását befolyásoló körülmények közé belevesszük a szónok megjelenését is. Igaz, a jólszabott ruha magában véve nem elég a közönség meghódításához. Ezzel csatát nyerni nem lehet, de az ellenkezőjével azt elveszteni — igen! Az elhanyagolt külső olyan visszatetszést szülhet, hogy egészen kiábrándíthatja a közönséget a szónokból. Beszélhet az ilyen ember, amit akar, semmire sem méltatják. „Mit akar

Így nem szabad a közönség elé állni.

Tetszetős megjelenés, felkelti a rokonszenvet.

ez a jámbor tőlünk? — kérdik magukban jogosan. Mert nincs szánalmasabb látvány, mint az a szónok, aki gyűrött ruhában, félrecsúszott nyakkendővel és zilált hajjal áll ki a közönség elé. Mint a hideg zuhany, úgy hat a hallgatókra az első kiábrándulás. Már pedig az első benyomás jelentősen érezteti hatását a szónoklás további folyamán is. Kár a hanyag nemtörődömséggel elhidegülést gerjeszteni magunk ellen, amikor olyan kevés elővigyázattal el lehet azt kerülni.

Elvül szolgáljon: ha nem tudunk előnyt kicsikarni a szónoki siker előmozdítására, legalább küszöböljük ki mindazt, ami az eredményesség rovására mehet. Vizsgáljuk meg az alábbiakban tüzetesen, hogy megjelenésünkkel miképpen növelhetjük a hatást és mit kell elhagynunk, ami a sikert csökkentheti.

Abban a harcban, amelyet a szónok hallgatóinak meggyőzésére indít, a ruhakérdés kis ütközet csupán, azonban mégis rendkívül fontos, mert az első valamennyi között. Tetszetős ruhával máris felkeltheti a szónok közönségének rokonszenvét.

Szónokok és előadók fordítsanak gondot ruházatukra és a szerepléshez öltözködjenek rendesen! A következő három ok teszi ezt szükségessé:

1. *A közönség tiszteletet érdemel!* Ne tévesszük szem elől, hogy *a szónoknak van szüksége a közönségre, nem pedig fordítva.* Még a tanár is eredményt akar elérni a hallgatóinál; a rossz diákot is meg akarja tanítani valamire. Tehát nála sem lehet közömbös, hogyan jelenik meg a katedrán. Hány tanárember válik nevetségessé a növendékek előtt félszeg magatartása és rossz öltözködése miatt. Még fokozottabb mértékben vonatkozik ez a többi szónokra, akinek hallgatósága felnőttekből kerül ki. Illő, hogy a közönség elé úgy álljunk, mintha ünnepélyen volnánk.

2. A *szónok érdeke is megkívánja a kifogástalan öltözéket.* Mert ha abban a legkisebb kifogásolnivaló van, természetes, hogy ez a közönség figyelmét nem kerüli el. Azonnal bírálni kezdik hanyagságát. Először magukban ítélik el egy sajnálkozó gondolattal, azután a szomszéddal együtt szapulják. Jó alkalom arra, hogy az oly nehezen összpontosítható figyelem elterelődjék a tulajdonképpeni előadástól. *A szónok ne zökkentse ki gondatlan külsejével hallgatóságát a figyelés nehéz munkájából.*

Tanuja voltam olyan előadásnak, amely csúfos kudarcba fulladt, az előadón lehetetlenül álló frakk miatt. Egyik népszerű tudós, aki ma már országos hírnévre tett szert, tíz egynehány évvel ezelőtt még csak kísérletezett. Amikor jelen voltam az egyik nemesszándékú szárnypróbálgatáson, az illető nem is elhanyagolt, de bohózatba illő öltözékben jelent meg a függöny előtt. A frakkról az első pillanatban látszott, hogy nem rászabták. Lötyögött rajta, alig látszott ki belőle. A nyakkendő hervadtan kókadt lefelé, a gallér legalább négy számmal nagyobb volt, mint kellett volna. A cipőzsínór nem volt összekötve, úgy húzta maga után, hogy minden pillanatban attól lehetett tartani, hogy a dobogón elvágódik. Mindezt

Akármilyen nagytudású, nem veszik komolyan.

betetőzte, hogy nagy csomó, össze-visszagyűrt, plakátnak is beillő jegyzeteket tartott a kezében. A közönség először meglepett mosollyal fogadta az emelvényen megjelent urat, az előadás folyamán pedig ez a mosoly folytonosan nagyobb ne-

vetési ingerbe csapott át. Az illető a papírosívekről szándékozott felolvasni előadását, de sehogy sem sikerült megtalálnia, hogyan következnek egymásután a lapok. Az egyiket leejtette, a másikat felvette, forgatta, keresgélte, de pillanatról pillanatra kómikusabb hatást keltett a komoly előadás után vágyakozó közönség között. A nevetési láz, mint a rossz iskolásgyerekeknél, futótűzként terjedt tovább s az estélyiruhás hölgyek és urak a széktámlák mögé hajolva, zsebkendőiket szájukba tömködve igyekeztek a nevetést elfojtani. Az előadó pedig mindebből mit sem sejtve, a legkomolyabban feszegette irodalmi problémáit. Hogy ezek értékesek voltak, azt mindennél világosabban bizonyítja mai népszerűsége. De azon az estén megbukott az előadásával, mert elfelejtette, hogy nem csak az ige a fontos, amit hirdet, hanem a mód is, ahogyan feltálalja.

3. *A jó ruhában kellemes a szónok közérzete. Többnek érzi magát olyan öltözetben, amelyről tudja, hogy az jól áll rajta. Az ilyen ruha fokozza a szónok hangulatát és önbizalmát.*

Járt iskolámba az egyik politikai vezető párt tagja. Igen ügyesen sajátította el a tudnivalókat, mindamellett az előadása még sem váltott ki megfelelő hatást. Jó volt, jó volt, de mégis mintha valami hiányzott volna belőle. Véletlen folytán kiderült, hogy mindennek a rosszulszabott ruha volt az oka. Egyik esti órára kifogástalan fekete zakóban jött el, minthogy utána vacsorára volt hivatalos. És ekkor olyan sikere volt, olyan meggyőzően, hatásosan és kitűnő gesztusokkal beszélt, hogy hallgatóim meglepetten tapasztalták a váratlan előnyös változást. Csak akkor jött rá maga is, hogy előhaladásában ezt a kedvező fordulatot a jó ruha hozta meg. Idáig elszabott, szűk ruhában jött az előadásokra. Attól kezdve gondosan ügyelt ruházkodására.

Mire ügyeljen tehát a szónok öltözködésében?

A ruházat, a helyzethez mérten, komoly és időszerű legyen. Temetésen ne szónokoljunk szürke vagy színes ruhában. Ha fekete ruhában kell szerepelnünk, ne vegyünk hozzá — juj! — barna cipőt. *Inkább egy fokkal előkelőbbek legyünk, mint egy félfokkal hanyagabbak.* Aki nincs teljesen tisztában, hogy milyen alkalomra mit vegyen fel, kérdezzen meg olyan embereket, akik az öltözködés terén jártasak. Nem szégyen ez, de még ha az is volna, a siker érdekében ezt is el kell viselni.

És ne mondjuk azt — amit lépten-nyomon hallok, — hogy „nem a ruha teszi az embert!" Igenis, a ruha is teszi! *Jómódú emberek is gyakran ötödrangú kérdésnek tartják az öltözködést.* Akik utazásra, italra, könyvekre nem sajnálnak annyi pénzt kiszórni, ha ruhacsináltatásról van szó, felkeresik a legolcsóbb szabót. Boldogok, ha pár pengőt „megtakarítanak" a szabószámlán. Nincs igazuk.

Még ha szegényebbsorsú néposztály előtt szerepelünk is, gondunk legyen a kiállásunkra. Nem kell kiöltözni, de nem szabad egészen selejtes ruhában sem megjelenni. A nincstelen ember is vár valamit a szónokától. Nem tartja sokra, ha az, aki fűt-fát igér neki, éppen olyan igénytelen, mint ő maga. Nincs előtte hitele.

Többször felléptem nyomortelepen. A színész számára, aki szereti hivatását, teljesen mindegy, hogy hol szerepel. Sőt! Még százszor szívesebben megyek oda, ahol vigasztalni kell. Jóleső érzés, megnevettetni a szomorkodókat. Derűt lopni a szívekbe, mosolyt csalni a bánkódó arcokra. Nos, a nyomorgók is elvárják, hogy tiszta gallérral és vasalt nadrággal menjek ki hozzájuk. Nagyobb élményt jelent nekik, ha látják, hogy rendes ember, komoly férfi kereste fel őket.

A ruhát vasaltassuk ki! A buggyant nadrág és pecsétes kabát nem jó ajánlólevél. Ne ámítsuk magunkat azzal, hogy úgysem veszik észre. Dehogyis nem! *A szónok ott áll a fényszórók vakító fényében, ezer kíváncsi szempár pergőtűzében, s mialatt beszél, végignéznek rajta mindent, a nyakkendőtől a cipőig.*

Tisztaságot az egész vonalon! Ing, gallér, kézelő ragyogjanak. Akinek haja van, ne hagyja százfelé lógni, a szemébe csapzottan. Semmi sem olyan visszataszító, mint a kócos fej. Borostás arccal nem illik ünneplőbe öltözött emberek előtt megszólalni.

Szereplés előtt még egy utolsó pillantást vessünk magunkra. A hajat lesimítani, nyakkendőt megigazítani, gombokat begombolni, zsebfüleket kiegyenesíteni, cérnaszálakat levenni, cipőt leporolni.

Egyik ügyvéd hallgatóm, akit a szónoki tanfolyam során sikerült megrögzött hanyagságából kigyógyítanom, ujságolta,

hogy ma már nemcsak a törvényszéki tárgyalások előtt fordít különös gondot magára, hanem akkor is, amikor valamilyen hivatalos helyiségbe lép. Kint az előszobában végignéz magán, ruháját rendbeszedi és csak úgy lép be a hivatalba. Az az érzése, hogy ilyenkor az ügy érdekében is szerencsésebben tud eljárni, s úgy találta, hogy mindjárt komolyabb fogadtatásban is részesült.

E fejezetet Hevesi Sándor szavaival zárom, aki a Színművészeti Akadémián tanárom volt. Ő magyarázta egyik órán, hogy még az intrikus színész is „kellemes" legyen. Akármilyen durva, megrögzött lelkű apagyilkost játszik is, gonoszságában elviselhető legyen, nehogy a gyöngéd idegzetű nők a nézőtéren az ijedtségtől elájuljanak. Már pedig tudvalévő, hogy az intrikus cselszövényeivel hátráltatja a cselekmény gyors kifejlődését. Mennyivel inkább vonatkozik ez az igazság a szónokra, aki *az első perctől fogva az utolsóig megnyerni igyekszik hallgatóinak tetszését és sietteti a siker elérését.*

2. Nincsen száraz téma.

„Az én témámról nem lehet érdekesen beszélni!" — szokták mentségül felhozni unalomgerjesztő előadások után.

Dehogynem lehet!

Nincsen rossz téma, de van rossz előadó és van jó előadó! Nem a tárgytól függ a siker, hanem az előadótól!

Hallottam a légoltalomról halálosan unalmas előadást. Pedig ez csak hálás feladat ma, amikor nem tudjuk, melyik pillanatban sujt le ránk a veszedelem. Ez a téma mindenkit érdekel, mert a bőrünkről van szó. És mégis szánalmas egyhangúsággal kattogtak az előadó szavai. Döcögött az előadás, mint egy beteg turbina.

És rá, alig egy héttel, tanuja voltam egy másik előadásnak. Ez a levéltetvekről szólt. „Mit lehet a levéltetvekről beszélni?" — kérdezheti bárki. És ez az előadás felülmulta izgalomban a legérdekesebb bűnügyi dráma tárgyalását. Az a 60 főnyi közönség, amely ott ült az egyetemi tanterem emeletes padjaiban, megbűvölten figyelte a rovartan tanárának minden szavát és mozdulatát. Szöget ütött a fejekbe: csakugyan olyan veszedelmes ellensége ez a pöttömnyi kis állat az embereknek? „Ezek a tetvek olyan kárt okozhatnak

a termésben, hogy a gazda esténkint e szavakkal térjen nyugovóra: képeddel alszom el!" — mondta pirosra hevülten a szónok.

Az előbbi előadó Európa egész légihaderejét nem tudta olyan borzalmasra festeni, mint a másik előadó a szabadszemmel alig látható lényeket.

Minden téma jó, mindenről lehet érdekesen beszélni. Nagy drámai művésznőnkről terjedt el az a vélemény, hogy ő még a telefonkönyvet is lebilincselően tudná felolvasni.

Mit tegyen az előadó, ha a tárgya száraz, elvont, vagy nagyon is tudományos?

Először is válogasson. Szedje ki az anyagból azokat a részeket, amelyekről feltehető, hogy érdeklődésre tarthatnak számot. Nem lehet kizárólag olyan formában előadni az anyagot, amelyet csak szakemberek élvezhetnek. A közönség nemcsak szakemberekből áll. Sőt, szakember tulajdonképpen csak egy van az előadáson: maga az előadó. A többiek jártasak ugyan benne, — értenek is valamelyest hozzá, — de arról az oldaláról megvilágítva, olyan aprólékosan felboncolva, valószínűleg mégis csak az előadó ismeri a tételt. Éppen azért jönnek el az előadásra, mert valami újat akarnak hallani, illetőleg eddigi ismereteiket így akarják bővíteni. Az előadó legyen olyan rátarti, hogy amiről előad, abban szakembernek tartsa magát.

Ha az előadó ezzel eleve számol, természetes, hogy nem viheti anyagát a nyilvánosság elé abban az eredeti állapotban, mint amikor csupán ő maga foglalkozik vele. Aminthogy színpadra sem lehet vinni mindent úgy, ahogy az életben történik. Azt hangoztatják: ez az élet! Helyes, de a nézőt nem érdekli minden, ami az életben történik. Ha áldozatot hoz a színházért, elvárja, hogy olyan valamit adjanak, ami neki tetszik.

Előadók is szedjék elő tudásuk tárházából azt, amiről feltételezhető, hogy a szakmában jártas és avatatlan közönségnek egyaránt megnyeri a tetszését. Hagyják el a sallangokat, a fárasztó okoskodásokat, a nagy fejtörést igénylő fejtegetéseket. Miként a gyümölcsárus is azt az almát mutogatja, amelyik szép és hibátlan. A többit benthagyja a kosárban.

Kiválasztani a témából, ami a legértékesebb és legérdekesebb, — a többit könyörtelenül kihagyni!

Színházban a darab sorsa nem egyszer a rendező piros ceruzájának köszönheti diadalmas útját. Az író féltékeny minden mondatra és haragszik, ha egy szótagot kihúznak a darabjából. A rendező ösztöne azonban megsúgja, hogy mi fog tetszeni és mi nem. Ha benne hagyja a gyenge részeket, esetleg megöli vele az értékeket is. Veszi tehát a ceruzát és kihúzza azt, amit nem talál jónak. Vagy amiről úgy véli, hogy már sok. Ha a közönségnek mindig hosszú perceket kell átkinlódnia, amíg valami csemegéhez jut, akkor a csemege sem fog ízleni. De ha a csattanók szakadatlan soron követik egymást, akkor a közönség folytonosan csak élvezetest kap: tehát jól fogja magát érezni.

Legyen az előadóban is annyi ítélőképesség, hogy megérezze előre, mi mehet és mi nem tartozik a hallgatóságra.

Amikor készen áll a témából kiválasztott anyag, még mindig nem alkalmas a feltálalásra. Mennyit ér magábanvéve egy szelet hús? Kényesízlésű embernek nem sokat!... Egy adag uborka már emeli a hús értékét. Mártással, körítéssel, fűszerekkel, salátával és egy pohár borral már legalább száz százalékkal igér nagyobb élvezetet! Ezt a körítést kívánja az előadás száraz anyaga is.

Adjunk hozzá minden mást, ami az élvezésre alkalmasabbá teszi az előadást. Még azt is, ami nem tartozik szorosan a tárgyhoz, csak arra szolgál, hogy élénkítse. Szőjünk bele olyan meséket, megtörtént vagy meg nem történt eseményeket, útleírásokat, véletlen eseteket, hasonlatokat, humoros epizódokat, amelyek célszerűek arra, hogy az egyhangú szavakba változatosságot, hangulatot vigyenek. Ezekre felfigyel még az is, aki a szakkérdéseknél esetleg unatkozik. Ha pedig a könnyebb fajsúlyú részeknél felfigyelnek, akkor remény van rá, hogy apránkint a lényeggel is megbarátkoznak.

Tudós emberek lealacsonyítva érzik magukat, ha egy fokkal lejjebb szállnak a polcról, ahová hírnevük emelte őket. Borsódzik a hátuk a gondolattól, hogy a tárgyba, amely a szemükben magasztos: belevigyenek egy szemernyi kedélyt is. Pedig nem lesznek kisebbek ezáltal! Sőt! Igazán értékes ember csak az, aki nemcsak sokat tud, de aki ismeri az útját-

módját annak is, hogyan kedveltesse meg és adja át kincsét másoknak is.

Nekem még abban a szerencsében volt részem, hogy hallhattam a nagy szónokot, Ottokár püspököt többször beszélni. Csodálatos, felejthetetlen előadások voltak azok, amelyben mi, egyetemi hallgatók részesülhettünk. Nem beszélek a korszakalkotó elmefuttatásokról, amelyek — hála Istennek — betűkbe öntve örökre fenmaradtak, dicsőségére az emberi lángésznek. Az élettől duzzadó, perzselő, lüktető előadások jutnak most eszembe. Azok a minden felesleges póztól mentes, de mégis hallatlanul színes előadások. Micsoda súlyos gondolatok, milyen hatalmas meglátások voltak ezek és mégis milyen könnyű volt a figyelés. Pillanatról-pillanatra változott ez az előadás. Soha nem volt olyan, mint előző napon. Mindig új, egészen új és váratlan. Bár idegenes kiejtéssel beszélt, de ez csak az első percben volt szokatlan a fülnek. Ezer és ezer változatban szólalt meg ez a hang. Végigszaladt kiszámíthatatlanul csapongva a hangskála minden futamán, és mégis természetes volt. Belülről a mélyből fakadt, telve volt érzéssel, fűtve hittel, átitatva jósággal. Soha, egy pillanatig sem lehetett kiszabadulni Prohászka Ottokár igéző köréből. Pedig, ha valaki nehéz tételeket feszegetett, az ő volt. És az Egyetemi templomot zsúfolásig megtöltő ifjúság le nem vette szemét a szószékről. Moccanás nélkül, áhitatos csendben figyelte az ősz püspök viaskodását az emberiség kínzó kérdéseivel. Ha belefáradtunk a kimerítő elmefuttatásba, akkor kaptunk tőle mindig egy kis szellemfrissítőt. Kis példákat, megtörtént eseményeket mesélt el életéből, utazásaiból. Ez mindig jól hatott, mindenki érdeklődéssel hallgatta. És amikor ismét felüdültünk, tovább vezetett bennünket az ő nagy kincsesbányájának nehéz útjain.

Amikor készenáll az előadáshoz a sallangoktól megtisztított és körítéssel ellátott anyag, még mindig van egy mód a tetszés fokozására: az előadás. *Mennél inkább silányabbnak látszik az anyag, annál inkább kell iparkodnunk jó előadással elfogadhatóbbá tenni.* Hiszen éppen ez az egyik előnye a szabadelőadásnak, hogy rokonszenves fellépéssel, az élőszó erejével, a gesztusokkal, a szemjátékkal még külön hangulatot lehet teremteni a téma mellett. Az előadó olyan lelkiállapotba hozhatja előadásának megbűvölő erejével a közönséget, hogy az élvezetesnek találja még az olyan anyagot is, amely magábanvéve nem érhetne el sikert. Hány színdarab

kizárólag a jó előadásnak köszönheti a telt házakat. De ha a gyenge témához még száraz előadás is járul: a bukás elkerülhetetlen.

Minden személyes jótulajdonságra szükség van a téma elfogadtatásához. Emberi gyarlóság, vagy ha tetszik: erény, hogy a rokonszenves egyéniségtől szívesen elfogadjuk azt is, amit a másiktól nem. A helyett, hogy gőggel, vagy fölényeskedve állunk a hallgatóink elé, inkább magábabízóan, de határtalan tisztelettel és szeretettel járuljunk eléjük. *A közönséget szeretni kell!* A sors ránk bízta, hogy irányítsuk őket s ezt szeretettel kell tenni!

Elengedhetetlen kellék az előadásnál az udvariasság is. A kimért embert, aki „három lépésre áll" a közönségtől, nem zárják szívükbe, ha mégoly korszakalkotó eszméket önt is ki magából. Hátha még ráadásul tudálékos az előadása, elvont a témája és vontatott a beszéde!...

A kedély az a fűszer, amelyik megízesíti a legszárazabb témát is. A humorról azt mondják: Isten adománya. Pedig ki lehet fejleszteni azt is. Rá kell jönni az ízére. Ne féljünk a kedélyes részektől. Az ember életében a legnagyobb öröm az, ha másoknak kellemes pillanatokat tud szerezni. Ha halljuk előadásunk nyomán felcsendülni a szívből jövő kacajt, magunktól rájövünk, hogy másokat megnevettetni oly jó és oly kellemes.

Mennél inkább magas színvonalon mozog egy előadás, annál nagyobb esélye van az előadásnak, hogy egyszerű eszközökkel is derűt fakaszthat hallgatói lelkében. A cirkuszi bohóc vaskos humorral képes csak kicsikarni a nevetést. A komikus szinész már jó viccel is hatást ér el. A komoly tudós, akit nagy tisztelet vesz körül, fínom szójátékkal is kacajt fakaszthat. Jólesik a köztiszteletben álló tudós férfiútól, akit mindenki tisztel, egy kedves szót hallani. Felenged a feszültség, elszáll az unalom, a hallgatók megkönnyebbülnek és hálásan köszönik meg a tudományos fejczetek között elejtett néhány emberi szót.

Legyen a szónokban bátorság. Merni! Merni! Merni! *A szónoklásban és az előadásban mindent lehet, ami az úri ízlés határán belül megengedhető.* E könyvben hosszan ismertettem szabályokat, tapasztalatokat, amelyek a szónoklásnál jól beváltak. De kimeríteni minden tapasztalatot, egy könyv keretén belül, lehetetlen. Ha van bátorsága az előadónak, ő maga is rájön sok mindenre, amivel előadása elfogadhatóbb és tetszetősebb lehet.

És legyen benne higgadtság, hogy ha valami zökkenő beáll, ne veszítse el a lélekjelenlétét. Legyen benne taktikai érzék, hogy szempillantás alatt meg tudja itélni, mi kell a közönségnek és mi nem. Legyen benne gúny, hogy — ha kell — az ellenérveket nevetségessé tudja tenni.

Végül pedig szeresse nagyon azt a témát, amit elmond. Szeresse, becézze, áhitattal és örömmel beszéljen róla. Keltse fel mindenáron a hallgatóknak is az érdeklődését a tárgya iránt és ugyanakkor igyekezzék külsőségeiben is megnyerni hallgatóinak a tetszését.

Ha mindezt megteszi, ha jól kiválasztja az anyagot, ha az ízesítőszereket hozzáadja, ha felvonultat a siker érdekében minden benne szunnyadó képességet, akkor mindenesetre nagyobb lehet reménye a sikerhez, mint ezek nélkül.

A siker kiszámíthatatlan valami. De éppen ezért kell teljes vértezetben harcolni érte!

3. Közvetlenség.

Szavakkal nehéz kifejteni, hogy tulajdonképpen mi az a közvetlenség? Magyarázták sokan, írtak róla sokan és mégis hiányzik a szabatos meghatározása. Nem lehet nevén nevezni, inkább csak sejttetni lehet mibenlétét.

Talán úgy érttethetem meg valamelyest, ha rávilágítok előbb az ellentétére. A közvetlenség ellenlábasa a szavalásszerű előadás (deklamálás). Akkor mondják szavalónak a szónokat, amikor távolról sem társalkodva beszél, hanem pátoszával megremegteti az ablakokat és megreszketteti hangjával még a mennyezetet vagy az eget is.

A közvetlenségnek igen érdekes példaképe a kabaréműsorban szereplő konferanszié. Kiáll a függöny elé és cseveg; kérdéseket intéz a hallgatókhoz. Ha válaszolnak, jó, ha

senki sem válaszol, maga adja meg a feleletet. Ez az előadási mód az, amit leginkább lehet a „közvetlen“ jelzővel illetni.

Tehát akkor mondjuk közvetlennek a szónokat, amikor a közönségével barátkozik. A nagy tömeg előtt is úgy szónokol, mintha négyszemközt, vagy kis asztaltársaságban beszélgetne, csak felerősített hangon. Előadása a társalgás határán mozog, magától értetődően természetes és amellett mégis lebilincselő. A közvetlen szónok ügyesen bekapcsolja hallgatóit a fejtegetéseibe. Szoros a kapcsolat előadó és hallgató között: együtt gondolkoznak, együtt sírnak, együtt nevetnek, szóval tökéletesen összeforrnak. Leomlanak a nagy gesztusok, elmaradnak a nagy hangkitörések, feloldódik a merevség és minden színpadiasság nélkül egymásba ölelkezik hallgató és előadó.

A közvetlenség olyan talizmán, amely megrövidíti az utat a szónok és a hallgató között. *A közvetlen szónok félannyi erőfeszítéssel éri el a célját.* A közvetlen szónok egyszerűen bent tanyázik hallgatóinak szívében s onnan formálja őket kénye-kedve szerint. A nem közvetlen előadó kilométernyire kint áll a közönség szívétől s onnan iparkodik bevenni a várat.

Gőgös, beképzelt ember előtt ismeretlen képesség a közvetlenség. A kedves, jókedélyű embernek a lényege sugározza a közvetlenséget.

Vigyázat! A közvetlenség becses erény, de csak akkor, ha egyúttal nem jelenti az előadás ellaposodását is. *Vagyis a közvetlenség akkor értékes igazán, ha ugyanakkor az előadás érdekes és színes is.*

Egyik jólismert szónokunk büszkélkedett azzal, hogy ha más jótulajdonsága nincs is, de annyi bizonyos, hogy nagyon közvetlen. Megkért, hogy hallgassam végig. Mikor aztán meghallgattam, kisült, hogy közvetlen ugyan, de unalmas is egyben. Igaz, hogy nem hasogatta nagyhangon a kulisszát, de az is tény, hogy egyhangon morzsolta le a szövegét.

Nagyhírű rendezőnktől hallottam a próbán, amikor felszólt a színpadra a színésznek: „Ön a közvetlenség ürügye alatt lent van!“ Akkor mondják színészre vagy az előadásra, hogy lent van, amikor élettelen és unalmas. Sokan vannak, akik azt hiszik magukról, hogy közvetlenek, pedig fásultak és egyhangúak.

Ne higgyük egy pillanatig sem, hogy akinél nem veleszületett tulajdonság a közvetlenség, ne lehetne azt elsajátítani. Nézzük csak, mi biztosítja a szónok számára a közvetlen előadást.

1. *Az előadás nyelvezete ne legyen mesterkélt.* Ne hurcoljunk bele olyan szavakat, amelyek a köznapi beszédben nem fordulnak elő. A szónoklásban is igyekezzünk olyan nyelvezeten beszélni, mint ahogy az életben szoktuk. Persze nem azt kívánom, hogy a pongyolastílust helyezzük előtérbe, de a műszavakat, szóvirágokat, mesterkélt kifejezéseket, felvágós idegen kiszólásokat kerüljük. Legyen a nyelvezet úri hangon tartott és mégis egyszerű. Beszéljünk úgy, ahogy a tanult, jóízű magyarember beszél.

2. *Egyszerűséget a hangba!* Talán a legfontosabb eszközök egyike, hogy a hangunkkal is szálljunk le a mindennapi társalgás színtjére. *Olyan természetesen beszéljünk, mint odahaza, csak a hallgatóság tömegéhez mérten erősebben.* Ha az egyszerű társalgás hangját eltaláltuk előadásunkban is, akkor már könnyedén lehet azt színezni és felerősíteni úgy, ahogy azt a helyzet kívánja. De mindehhez feltétlenül szükséges, hogy elsősorban a társalgás hangján tudjunk beszélni. Az erős kitörésekre vigyázni kell, mert ezek közelebb állnak a deklamáláshoz, mint a közvetlenséghez. A szónoklásban szükség van ezekre, a legjobban bevált hatástkeltő eszközök közé tartoznak. Ennélfogva mellőzésük oktalanság lenne. Igenis használni kell őket a maguk helyén, de a legerősebb kitörések után is vegyük fel újra a közvetlen kapcsolatot egyszerű társalgási beszéddel.

El tudom képzelni, hogy a szószéken a pap dörgő hangon beszél. Szavai, mint a villámcsapás suhannak végig a hallgatóságon, hangja fokozatosan dübörög, hogy megfélemlítse hallgatóit, mikor ezeket mondja: „És ezért űzte ki Isten Ádámot, a bűnös Ádámot, a paradicsomból!“ Utána pillanatnyi szünet, lassan rátámaszkodik a szószékre és kedvesen mosolyogva, végigtekintve hallgatóin, halkan kérdezheti: „Kedves jó híveim, mi ebből a tanulság?“

3. *Kedves megszólításokkal férkőzzünk közelebb hallgatóink szívéhez.* Beszédünk kezdetén soha ne mulasszuk el a megszólítást! Szíves fogadtatásra talál, ha valaki udvarias megszólítással köszönti híveit. De beszéd közben is közvetlenebbé lehet tenni az előadást a mértékletesen alkalmazott kedves megszólításokkal. Pl. „Hát kedves, jó barátaim . . . . ." „Mert higgyétek el testvéreim."

4. *Ne „önözzük" nagyképüen hallgatóinkat ott, ahol szívesebben veszik a tegezést.* A képviselő, aki vidéken beszámolót tart, sokkal közvetlenebb, ha választóival úgy beszél, hogy: „Magyar testvéreim! Ti, akik...", mintha azt mondja nekik: „Mélyen tisztelt Uraim! Önök, akik..." Ridegnek és önteltnek látszik az a szónok, aki önözi azokat a hallgatóit, akik szívesebben figyelnek a „te" megszólításra.

5. *Bevált eszköz kérdéseket intézni a közönséghez,* esetleg úgy, hogy arra választ is kapjunk. Ha a válaszadást ki tudjuk csiholni, bizonyos, hogy együtt haladunk: hallgatóim és én. Pl. „Mondjátok meg egész őszintén, van-e köztetek valaki, aki nem hiszi Krisztusnak igéit?" Vagy: „És mit látunk ebből barátaim?"

6. *Ha valaki közbeszól, igen jó alkalom arra, hogy a száraz szónokias hangokat elhagyva, természetes hangon válaszoljunk neki.* A felelet önkéntelenül jön, tehát kibillenti a szónokot az előre betanultságból és a velejáró megszokott előadási formából. Tudok szónokról, aki akkor talál igazán magára, ha a hallgatóságból valaki közbeszól. Akkor találja meg a természetes előadási formát.

Mennél elvontabb egy előadásnak az anyaga, annál üdítőbben hat a közbevetett és rögtönzött társalgás. Csak ügyeljünk arra, hogy el ne feledkezzünk előadásunk tulajdonképpeni anyagáról, ne időzzünk hosszadalmas vitatkozásoknál, ha még oly hasznosak is a közvetlenség szempontjából.

7. *Megtörtént események, példák, anekdóták elmesélése fokozza a közvetlenséget. Ezeknek beiktatását nem győzöm eléggé hangoztatni.* Más fejezetekben már egyéb szempontok miatt is ajánlottam ezeket a szónoklatba beleszőni. Itt újból felemlítem, mint a közvetlen beszédstílusnak kitűnő szereit. Mert ezeknek elmondása már természetüknél fogva sem történhetik szavalóhangon. Csak egyszerűen lehet elmondani ezeket, mintha odahaza beszélgetnénk. Egy kis mese, vagy megtörtént esemény elmondása mindig közelebb hozza egymáshoz az előadót és hallgatót.

8. Emlékezzünk vissza, amit a szemjátéknál részletesen mondottunk. Ne álljunk mereven, hanem jobbra és balra forduljunk. *Mindenkivel foglalkozzunk, mintha a társuság középpontjában lennénk.* A deklamálástól szabadulásnak igen jó ellenszere ez. A deklamáló ember magának beszél, a közvetlen ember pedig hallgatóinak. Igyekezzünk tehát testtartásunkkal és szemünkkel is úgy szolgálni előadásunkat, hogy az másokért történjék, ne pedig saját szórakozásunkra.

9. *Nagyszerűen bevált módszer a közvetlenség elsajátítására, ha a szónok és előadó megtanul ülve is beszélni.* Tapasztaltam, hogy ha azokat a szónokokat, akik a legkevesebb hajlamot tanusították a közvetlenség iránt, leültettem az asztal mellé, megtalálták a közvetlenség titkát. Ebben az esetben annál jobb, minél kényelmesebb az ülés. Lehet karosszékben hátradőlni, lehet a lábakat keresztbe rakni, egyiket át a másikon. Lehet a karokat összefonni, vagy ceruzát, könyvet kézbevenni, vagy ami éppen az asztalon a szónok kezeügyébe kerül. Lehet ezekkel beszédközben játszadozni, vagy pedig lehet egész nyugodtan cigarettára gyujtani. Jelszó: úgy, mint otthon! Ez az előadási mód természetesen visszatetszést keltene nyilvános helyen, de gyakorlatképpen a közvetlenség elsajátítására igen alkalmas. A cél: lenyírni minden olyan kinövést, amelyből csak szavalás sülhet ki és belezökkenteni olyan helyzetbe az előadót, amely emberi számítás szerint csak közvetlen társalgási előadásmódot eredményezhet.

4. Szónokegyéniségek.

Külsőleg egyik ember hasonlít a másikhoz. Mindegyiknek van feje, orra, szája, két szeme, két keze, két lába stb. És mégis mennyire különböznek egymástól! Alig akad két ember, akik a megszólalásig hasonlítanak egymásra. Lelki értékek tekintetében is különbség van ember és ember között.

A szónokokat sem lehet egykaptafára húzni. Mindegyiknek más az erénye és más a hibája. Az egyiknél több az erény és kevesebb a hiba, a másiknál éppen fordítva van. Ami az egyik szónoknak jól áll, a másiknál rosszul hat. *A szónoknevelés tulajdonképpeni célja: kiirtani a hibákat és fokozni az erényeket a lehetőség határáig.*

Ismerkedjünk meg sajátmagunkkal. Fedezzük fel és gyomláljuk ki a dudvákat, melyek útjában állanak az igazi szónoki adottságok felszínrejutásának.

Vessünk egy pillantást az alábbi tükrökbe. Ha valamelyikben megtaláljuk magunkat, számoljunk le vele és írtsuk ki a gyomokat. Lehet, hogy fájdalmas ez a művelet, de hasznos, mert a siker felé vezet.

Melyikben ismerek sajátmagamra?

A szerény. Szerény a kiállása, szerény a beszédmódja, szerény a gesztusa. Aggodalmaskodik, mert nem értékeli eléggé önmagát. Nincs súlya annak, amit mond. Hát még ahogy mondja! Sok a szövegben a „talán", „nem tudom," „lehetséges", „esetleg", „azt hiszem", stb. Ez baj!

Kedves szónokom, bízzék egy kicsit önmagában! Ne legyen olyan rettenetesen szerény. Szerénységgel nem megy semmire, főleg a tömeg előtt. Vesse le azt az átkozott szerénységét. Álljon a sarkára! Győzze meg híveit, hogy amit ön előad, azt mindenkinél jobban tudja. Legyen férfias, határozott, szigorú és főleg bátor! Akarja a sikerét egész lelkével és hitével. Húzza ki magát és ha kell, csapjon az asztalra! Meglátja, sikere lesz.

A nagyképű. Felülről kezeli hallgatóit. Magatartását elönti a fölény. S ezt nagyon is érezteti. Feltartja a fejét, még magasabbra az orrát. Kényeskedve beszél és mi boldogok lehetünk, ha hallhatjuk. Óh ég! Hálásak is vagyunk a nagy kegyért!

Tisztelt szónok úr, szálljon le a lóról! Nincs semmi értelme ennek a beképzeltségnek. Ha nem haragszik érte: Ön csak éppen olyan ember, mint mi. Bármily hihetetlennek is hangzik! Bizony! Sőt egy kicsit még nevetségesebb is, mint mi, épp ezzel a beképzeltséggel. Látja, egész jó ötletei lennének. Helyenkint meg is tapsolnánk! De a modora mindent elront! Elviselhetetlen! És emiatt sohasem lesz népszerű a közönség előtt. Engedje ki magából ezt a gőgöt és máskor jöjjön ide szerényebben. Ne raccsoljon, mert tud anélkül is beszélni. Aztán ne dobálódzék idegen szavakkal, mert értünk magyarul is. És nagyon kérjük, ha teheti, ne dícsérje unos-untalan önmagát. Bízza azt miránk. Majd mi megdicsérjük, ha megérdemli! De előbb szokjék le — hogyis mondjam — erről a nyegleségről.

A zord. Juj, de csunya mérges ember. Olyan rideg velünk szemben. Pedig örömmel jöttünk ide, hogy hallhassuk. A világért sem mosolyogna egyszersem. Tekintete komor, arca merev. És mi is komorak vagyunk. Szép minden, amit mond. De úgy ülünk itt, mint a gyászházban. Nem veszi észre. Pedig még lelkesedni is tudnánk, szónok úr, de önből olyan hidegség árad ki, hogy megfagyunk. Szinte félünk!

Hát tudja mit? Szeressen bennünket! Legyen egy kicsikét kedvesebb s akkor mi is felmelegszünk. Mondjon el valami vidám dolgot közben, nem csodabogár a kedélyesség sem. Csak el kell kezdeni! Egyszer kell csak megízlelnie és megjön a bátorsága hozzá. És egészen más lesz az előadása. Sikere lesz, forró sikere, ha melegség árad ki a szavaiból, nem a dermesztő fagy!

Az elérzékenyülő. Komoly férfiak is könnyeznek néha gyászbeszédek alkalmával. Ez hagyján! A könny többet mond, mint sok díszes szó! De az már kellemetlen, ha valaki ellágyul bárminő szónoklatban, mihelyt kinyitja a száját. Elcsuklik a hangja, remeg a szájaszéle, könnyes lesz a szeme. Nagyokat nyel, közben kínos szüneteket tart. Aztán, ha nem bírja tovább, sírni kezd és abbahagyja a beszédet. Jaj, bizony rémes ez a síró hang, különösen férfi szájából. Nem indít meg, csak szánakozást vált ki.

Nem gyógyíthatatlan betegség ez sem! Erősítse meg magát! Vegyen jó mély lélegzetet! Az oxigén jó hatással van minden rosszullétre. Több határozottságot és férfiasságot! Erősebb hangot és bátrabb gesztusokat kérünk! Keresse a közönség szemét és merítsen a biztató tekintetekből. Főleg pedig

kerülje beszédében a lírai részeket és érzelgős jelzőket. Akkor nem lesz semmi baj.

A lagymatag. Nem lehet kihozni a sodrából. Körülötte ég a föld, vészes viharfelhők száguldanak, ő nem vesz észre semmit. Egykedvűen mormol, pedig a közönség mindentelsöprő lendületre lenne kiváncsi. Ha csak egyszer is nekiiramodnék! Ha egyszer, legalább egyszer kifakadna! Ha véletlenül megdördülne a hangja vagy villámokat szórna tekintete! De nem! Sohsem! Kilengés nélkül zakatol, mint a kisvasút mozdonya.

Tessék megpróbálni egyszer! Nem nehéz! Egy adag harcikedvet beleadni! Kirobbanni a hanggal, hadd remegjenek meg a dobhártyák. Beleadni a tüzet, hadd perzselje fel a szunynyadó lelkeket! Hiszen, ha Ön nem lelkesedik az eszméért, amiről szónokol, miért várja épp tőlünk? És ez bűn kérem! Akinek gondolat van a fejében, jó érzés a szívében, ne kótyavetyélje el lélekszárító szónoklatokban. Mert csak a jól előadott eszme talál termőtalajra! A langyos beszéd kopár terület! S ha nem akar megváltozni — tisztelt Szónokom — egész életének vetése üres kalászokat hoz csak. Ezt akarja?

A modoros. Ki a modoros? Akinek megrögzött szokásai vannak s azokat minden beszédében megtaláljuk. Vagy egyszer vagy többször. Lehet jó és lehet rossz szokás, mindegy. A szereplésnél minden szokás káros, amit fölöslegesen alkalmazunk. Mert ami érdeklődést vált ki: jó, ami pedig érdeklődést nem vált ki: rossz! S amit már sokszor csináltunk, az rendesen nem vált ki érdeklődést. A modorosság vonatkozhatik hangra, mozdulatra, hangsúlyozásra, valamely folyton ismétlődő szóra, mondásra stb. A barátságos hang, a jól bevált gesztus, hatásos kiszólás, szenvedélyes kitörés, mind jó eszköz a szónoklásban. Ha alkalomadtán használjuk. De megokolatlanul ugyanazzal előjönni, amit annyiszor láttak és hallottak, céltalan erőlködés. A modorosság tetőfoka, ha valaki, méghozzá nem is bevált, hanem gyengének bizonyult szokáshoz ragaszkodik. Egy mondás, amelyik még sohasem váltott ki elismerést, egy gesztus, amelyre még soha senki nem figyelt fel, egy hang, amely nem fogott meg egy lelket sem, a lomtárba

való. Az ilyet folyton előráncigálni, majdnem az esztelenség határán mozog.

A veszedelem azokat fenyegeti, akik hosszú időn keresztül ugyanazelőtt a közönség előtt szerepelnek. A hallgatóság jól ismeri már szokásukat. Megjegyzi magának és előre várja, hogy a szónok mikor jön vele elő megint. Ezzel szórakozik, de nem tehet róla. A szónok modorossága kiöli a hajlamot a figyelmes hallgatás iránt. Mert nincs az a mondás, mozdulat vagy hang, amelyik el nem kopnék, ha hétköznapira szállítjuk le.

Egy megoldás van: sürgősen levetni mindenfajta modorosságot!

A jóságos. Jaj, Asszonyom, ne legyen olyan, mint a csurrantott méz! Jó, jó ez a nagy szívjóság, mégse lehet mindig ömlengeni! Egyszer orosz vendéglőben ettem valami süteményt. Két hétig nem tudtam ételre nézni: a mézes szörp megfeküdte a gyomromat. Tessék adni valami keserűt is, savanyút, sósat, paprikásat vagy borsosat. Csak ne állandóan azon a mézédes sziruphangon és jóságos mosollyal, mert azt nem bírjuk!

A szavalószónok. Megittasul. A saját hangjától! Tetszik neki s nagyokat gyönyörködik benne. Rezeg minden hangszála, mint az orgona, mikor rosszul fujtatják. Kár!

Egyszer ez is jó. Jó akkor, amikor már semmi sem használ. Nem akarnak odafigyelni a szónokra. Akkor egy félpercig hatásos lehet. De megkötni magát szónok úr és csakazértis kitartani a fuvolázó pátosz mellett: elvakultság a javából! Mert ez a fegyver, amely — mondom — hatásos néha, visszafelé is elsülhet! A hallgatók megszokják és ode se hederítenek. Aztán lehet nekik akármit mondani, belefásulnak. Akárhogy tornázik is a szónok a hangjával, nem lesz hatása. De igen! Sajnálni fogják, látván, hogy kínlódik. És mentől jobban erőlködik, annál nagyobb részvéttel lesznek iránta. A kábítószer is csak addig hat, amíg hozzá nem szoknak. Aztán sutba lehet dobni!

Hagyjuk el a hangrezegtetést! A közvetlen beszédnek nincsen párja. Szívből jön és szívbe megy. S a szívből jött

hang, még ha suttogó is, többet ér ezer patetikus hangorkánnál.

A kíméletlen. Rettenetes emberfajta az a szónok, aki ráér! Ömlik belőle a szó és nem tudja abbahagyni. Nem siet. Nyugodtan beszél, szemrebbenés nélkül, pedig már jó ideje szónokol. Sokszor még be is csap! Úgy tesz, mintha már befejezné. Harciasan nekilódul. „Ez a vég" — sóhajtunk boldogan. De korai volt! Még eszébe jutott valami s mintha mi sem történnék, folytatja tovább!

Mondja, tisztelt jó ember! Önnek semmi más dolga az égvilágon nincsen, mint nekünk előadni? Most visszaél a helyzettel, mert tudja, hogy nem kelhetünk fel és nem hagyhatjuk itt. Fogvatart a jólneveltség! Nem az ön szép szeme! Óh, ha volna itt egy vészkijárat, de elillannánk innen. Vagy ha feltűnés nélkül el lehetne süllyedni! Vegye tudomásul, hogy úgy érzem magam, mint a kutya a kútban! Pont úgy! Annak eszeágában sincs a vízben lubickolni! Egyre az jár az eszében, hogyan szabadulhatna ki onnan. Hiszen legyek csak künn egyszer én is innen! Már meg is fogadtam magamban, hogy a tájékát is elkerülöm, ahol az Ön becses nevét fogom olvasni. És látja, csak azért, mert olyan kíméletlen! Ha lenne egy kis önkritikája, már rájött volna, hogy ezzel a mértéktelenségével meggyűlöltetheti magát. Ha kevesebbel is beérné, talán máskor is meghallgatnám! De így, soha többé!

A kényeskedő. Óh, Uram! Mit csinál a szájacskájával? Nyafog, pöszít, selypítget és közben csucsorítja az ajkait.... Ön férfi, tudós ember, köztiszteletnek örvendő egyesületi vezér és így beszél! Borzalom! Mert ugye „nadon eltényeztettét a pubit tisz tojában!"... Nem?

Hát tudja, Pubi bácsi, így nem lehet odaállni felnőtt emberek közé beszélni! Sem közgyűlésen, sem hivatalban, de még a fehérasztal mellett sem. Nézzen csak körül: kinevetik! Önnek, kedveske, elfelejtették serdülő korában kiadagolni az atyai kézzelfogható intelmeket, amelyek leszoktatták volna nyafka beszédmodoráról. Most itt az eredmény!

5. Apróságok.

A bemutatkozás: a szónoklás legegyszerűbb fajtája. Ennek a rövid beszédnek célja: közölni másokkal a nevünket. Milyen többségben vannak azok, akik a bemutatkozásnál az orruk alatt elmotyogják nevüket, anélkül, hogy a másik, akinek bemutatkoznak, egy kukkot értene belőle. Így keletkeznek azután a fonák helyzetek. Rendszeresen találkozom egy úrral, négy év óta ismerem, beszélgetünk mindenről s nem tudom, hogy szólítsam? Mert annak idején mormogott valamit, ahelyett, hogy megmondta volna becsületesen a nevét. Most pedig már restellem tőle megkérdezni. Aki szónok akar lenni, tanuljon meg mindenek előtt érthetően bemutatkozni!

*

Felsorolásnál ne mondjunk előre számokat! Nem vezet jóra! Biztos alkalom a felsülésre. Ne így mondjuk: „A mai gazdasági válságnak négy főoka van." Hanem így: „A mai gazdasági válságnak a következő okai vannak." Ily módon, ha a négy helyett véletlenül csak három ok jut eszünkbe, nem történhetik meg, hogy kínos csendben keresgéljük a negyediket. Legyünk előrelátóak és óvatosak!

*

Kerüljük az egyformaságot: kifejezésben, hangban, gesztusban, öltözékben stb. Még a megszólítás is legyen lehetőleg változatos. A hallgatóság ne tudja előre, mikor X úr feláll, hogy „Mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim!" Hiszen mindig így kezdi előadásait évek óta..., Csak ne mindig ugyanazt és ne mindig ugyanúgy egy életen át. Újat, szokatlant és váratlant a közönségnek anyagban, előadásban egyaránt!

*

Figyeljük az életben a szónokokat! Sokat lehet tanulni mások szerepléséből. Lessük el mozdulatukat, gesztusukat, arc- és szemkifejezésüket, hanghordozásukat. Ami tetszik, jegyezzük meg jól s alkalomadtán használjuk fel. De ne csak a jót vegyük észre! E könyv alapján figyeljük meg, hogy

nem helytelen-e a kiállásuk, nem meggyőződéstelen-e a hangjuk? És gondoljunk arra, hogy nem szenvedünk-e mi is e hibákban? Látok a moziban a hiradófilmen egy szónokot, aki feltűnő rosszul gesztikulál. Önkénytelenül is eszembe jut, vajjon nem így szoktam-e én is a kezeimet használni?!... Mert, ha igen, sürgősen le kell szokni róla!

*

És figyeljük meg az életben az embereket: Milyen hangot használ a síró, bánkódó, aggódó, kétségbeesett, haragos, szomorú, kedélyes ember? Milyen az arckifejezése, szemvillanása, testtartása, mozgása?... Mert ezekre a jó szónoknak mulhatatlanul szüksége van!

A fűszeres kihordójának vidám a hangja. Nagyhangon és vidáman köszön reggel, — hallom a szobámból. S egy napon bágyadt, mély hangot hallok. Lassan beszél, nyöszörögve. Éreztem rögtön, hogy beteg. Mert a hang mindent elárul.

Így van az életben!...

Igen, az erőtlen hang a beteg, félénk, közönyös ember hangja. Ez szónoki sikert nem ér el. Tehát, ha beszédemmel érdeklődést akarok kelteni, inkább egy fokkal magasabb hangon beszélek, mintsem mélyebben!

*

Ne legyünk folytonosan aggodalmaskodók! Vannak szónokok, akik minden beszédük után elégedetlenek magukkal s kétségbeesve panaszkodnak, hogy milyen rosszúl beszéltek. Amennyire baj, ha valaki öntelt és nem látja meg a hibákat, éppen annyira káros a másik véglet is, ha a szónok állandóan elégedetlen magával. Végeredményben mindennap nem lehet egyformán szerepelni! Az előadás sikere — igaz — elsősorban az előadótól függ, de rajta kívül még sok tényezőnek kell szerencsésen közreműködnie a siker elérésében. Sok függ attól, mennyire pihent vagy fáradt a közönség, amikor mi „kézbevesszük." Milyen a hangulata a hallgatóknak? Sokszor még az is nyom a latban, milyen meleg van a teremben. A tikkasztó hőségben sokkal nehezebb a figyelmet lekötni, mint a kellemes hőmérsékletű teremben. A rossz világítás rendszerint álmosítólag hat az emberekre. Bizony ilyen körülmény mellett súlyosabb feladat felvillanyozni őket, mint egy jól világított helyiségben. Lakodalomban a köszöntő szónok, ha véletlenül akkor emelkedik szólásra, amikor a nép még éhes, bizonyos, hogy nem lesz olyan ünneplésben része, mint ha akkor beszél, amikor a lakodalmasok már éhségüket lecsillapították. S ha ilyen külső mozzanatokra nem gondol előre a szónok, bizony be kell érnie a félsikerrel is. Könnyen megtörténhetik, hogy az előadáson valaki rosszul lesz s ez rögtön lenyomja a hallgatók kedélyét. Az is elegendő, ha közben odakint hatalmas égiháború dühöng, az emberek máris nem tudják zavartalan élvezettel figyelni a legkitűnőbb szónok bölcs szavait sem. Előre nem látható eseményre még a leglelkiismeretesebb készülés mellett is számítani kell. Ez azonban ne vegye el kedvünket! Utólagos kétségbeeséssel nem lehet a dolgon segíteni. Vonjuk le a tanulságot és a jövőben igyekezzünk lehetőleg minden zavaró körülményt távoltartani.

*

Az embereket nem lehet egyformán kielégíteni ugyanazzal az előadással. Régi dolog, hogy ismert művészekért az egyik ember rajong, a másik semmibe sem veszi őket. Kinek van igaza? Ezt eldönteni sohasem lehet! „Az ízlésről nem lehet vitatkozni!" Könnyen lehet, hogy száz ember közül kilencvenkilenc áhitatos csendben szegezi tekintetét a szónokra, moccanás nélkül figyeli szavait. És mégis marad egy a hallgatóság közül, akit nem lehet meghatni semmivel. Unott közönnyel forgatja a fejét és nagyokat ásít, mialatt a szónok lelkét adja a küzdelembe. Szónokok! Ne gyötörjük magunkat hiába beszédünk után amiatt az egy közönyös miatt. Örüljünk a kilencvenkilencnek, akit sikerült magunkkal ragadni... (De ezt már csak azoknak a szónokoknak írom vigasztalásul, akik mindent elkövettek a siker érdekében!)

*

Próbáljuk egyszer megríkatni, egyszer megnevettetni hallgatóinkat! A sírás és a nevetés is legékesebb bizonyítéka a jó szereplésnek.

*

A tapsot robbantani kell! A taps! ... színésznek, szónoknak éltető napsugara! Tulajdonképpen magától kellene jönnie. Így igazi és értékes! Amikor váratlanul hangzik fel. De erre nem lehet ölbetett kezekkel várni! A taps ugyanis nemcsak a szónok jószereplésének kétségtelen elismerése, hanem pompás hangulatkeltő eszköz is egyben. A tapsra felébrednek az álomkórosak és megpuhulnak a keménydereküak is. Lelkes hangulatban a kételkedők is felmelegesznek. A zajos tetszés hatása alatt az ellenkezők is feladják nézetüket és csatlakoznak a szónok zászlaja alá. Tehát a tapsot nem szabad megvetni, hanem tömeg előtti beszédnél szorgalmazni is kell!

Van rá mód! Mindenek előtt jó mondás kell hozzá! Valami csattanó! Aminek súlya van, ami biztos, nagyvonalú és meglepő! De a csattanó magában véve még nem elég! Fel is kell azt építeni. Fontos a szórend. A szavakat úgy kell összerakni, hogy az ütőkártya a végére kerüljön. Ha mondat közepére kerül a lényeges szó és utána még más mondatrészek is jönnek, már is elveszett a csattanó. Hangnak, tempónak fokozatosan emelkednie kell a csattanó felé s végül magát a csattanót robbantani, ugyanakkor pedig ráadásúl hatásos gesztussal alátámasztani. Még ezt is el lehet rontani, ha rögtön utána másik mondatot hozunk. Tehát az ügyesen felépített csattanó után jókora szünet következzék, kifejező szemjátékkal és hosszú ideig megtartott, határozott gesztussal. Ilyen előkészítés mellett, ha a mondanivalónak van ereje, valószínű, hogy a taps valóban robbanni fog!

*

Elvakult emberekkel vitába szállni, véleményükhöz makacsul ragaszkodó ellenfeleket tárgyaláson, ülésen, közgyűlésen lábukról levenni: nem mindennapi feladat! Hát még mások által feltüzelt tömeget megfogni és tévedésének beismerésére bírni: a szónoklás művészetének legmagasabb iskolája!

S éppen ezért, mivel emberfeletti önbizalomra, leleményességre, sőt nem kis mértékben színészi képességekre van itt szükség, ne elmélkedjünk e kérdésen véges elménkkel, hanem kopogtassunk be az emberiség legnagyobb lángelméjéhez: Shakespearehez. Mert Shakespeare nem azért az emberi szellem legtökéletesebb kikristályosodása, hogy ne feleljen meg a megfejthetetlennek látszó kérdésekre! Soha senki olyan világosan és összefoglalóan nem írta meg, mit kell tenni a felbőszített tömeg megfékezésére és térdrekésztetésére, mint ő! Egyetlen szónok íróasztaláról sem hiányozhatik Julius Caesar, Shakespeare drámája! És egyetlen szónok sem indulhat emberek elé beszélni, aki alaposan nem ismeri e könyvből Brutus és Antonius szónoki párharcát!

Csak éppen a meséjét vázolom dióhéjban és a tanulságokat szűröm le belőle, hogy akik kézbe veszik e könyvet, szakértő szemmel figyeljenek a szónoki parancsokra.

Brutus, aki főcinkos volt a Caesar elleni összeesküvésben, nagyhatású beszédben mossa fehérre magát és tettestársait a feldühödött tömeg előtt. Már első szavaival sikert ér el, mert barátainak, hazája fiainak nevezi a polgárokat. Egész beszédében a hazafiságot hangoztatja, amely mindig kitűnő fegyvernek bizonyúlt a hiszékenyek megnyergeléséhez. Ami figyelemreméltó Brutus beszédéből, hogy sok kérdést tesz fel, még pedig olyan ravasz formában, amelyre nem lehet másképp válaszolni, csak úgy, hogy az ő igaza jöjjön ki. A kérdések ügyes beállítása hozzátartozik az elmélkedő szónoklathoz, főleg akkor, ha megvan rá a biztos hatású felelet. A kérdés és felelet módszere azért is jó, mert szorosabban kapcsoljuk be a fejtegetésbe a hallgatókat. Különösen, ha olyan kérdéseket intézünk hozzájuk, amelyeket tulajdonképpen helyettük teszünk fel. De ezáltal az előadásba is változatosságot hozhatunk: más a kérdésnek és más a feleletnek a hangja és tempója. A kérdés és felelet közé feltétlenül szünetet kell iktatni, hogy a közönségnek alkalma legyen a kérdésre valamit kigondolni vagy legalább is a feleletre feszülten várakozni, ami felcsigázza érdeklődését és biztosítja belekapcsolódását a fejtegetésbe.

Brutus tehát kitűnően magához ragadja hallgatóit, akik a beszéd végén, kivétel nélkül egy szálig helyeslik az összeesküvők orvgyilkosságát, sőt, diadalmenetben, örömzajjal akarják szónokukat hazakisérni. S most követ el Brutus egyetlen hibát, aminek később keservesen megissza levét:

talán meggondolatlan, talán egy kicsit elbizakodott, látván maga előtt a rajongó tömeget és átengedi helyét Antoniusnak. Még vadul ordítozó híveit meg is kéri, hogy tegyék meg neki azt a szívességet és az ő kedvéért hallgassák meg Antoniust. S vonjuk le Brutussal mi is a tanulságot, hogy az elbizakodottság még a legátütőbb siker után is megbosszulhatja magát!

Antonius, Ceasarnak barátja, örjöngő csőcselék előtt áll, mikor a szószékre fellép. Önkívületben éltetik Brutusukat s lesik a szót, hogy mikor verhetik be a szónok fejét. S ha Antonius most egyetlen megjegyzést kockáztatna meg Brutusról, vagy egy fitymáló mosollyal sértené meg a feldühödt tömeg önérzetét, menten elveszítené az ütközetet és igen valószínű, hogy még az életét is! De Antoniust nem ragadja el az indulat, pedig belül vad viharok dúlnak keblében. Ehelyett szeretettel szólal meg, olyan megszólítással, amely leginkább megteszi a kezdeti hatást. A közös föld, a szülőföld, vagy testvériesség megemlítése sokkal célravezetőbb, mint a finomkodó megszólítás. Ha politikai szónok lennék, én is inkább úgy szólítanám meg híveimet: „Magyar Testvéreim" és nem úgy: „Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim!" Az elsőben mind bennevagyunk, a másodikban csak a kiválasztottak.

De térjünk vissza Antoniushoz. A megszólítás után hozzákezd a világirodalom legfenségesebb búcsúbeszédéhez: „Temetni jöttem Caesart, nem dícsérni!" már közismert szavakkal. Az első fogás: Brutusról és társairól kizárólag dícsérőjelzőkkel emlékezik meg. Így férkőzik lelkileg a mámoros tömeg közelébe. S a beszéd folyamán állandóan magasztalja ellenfeleit. Bár lépésről-lépésre, amennyire fokozatosan biztosabbnak érzi magát a lábán, mindinkább kiérezhető a gúnyolódása is a mézes szavak mögül. A beszéd elején azonban teljes odaadással játsza meg hódolatát Caesar gyilkosai előtt.

Ime, röpíti az érveket egymásután! A szolid érvek és a fokozatosan súlyosabbak: Caesar a közkincstárt gazdagította, szegény, ha jajdúlt, Caesar sírt vele, a felkínált koronát háromszor is visszautasította. Igen! cáfoló szónoklatból nem hiányozhatnak az érvek! S mialatt a tömeg szájtátva hallgatja a megfellebbezhetetlen tényeket, a szónok — őszintén-e vagy mesterségesen nem lehet tudni, — de elérzékenyedik. És mi történik? A marcona férfiak, akik nem is olyan rég eszeveszetten éltették aljas tettéért Brutust, már is meginognak a határtalan lelkesedésben. Sőt! egyik-másik részvéttel tekint Antoniusra és sajnálni kezdi az elvesztett Caesart...

De Antonius összeszedi magát, újult erővel fog hozzá a gyilkosok dícséretéhez s egy perc mulva újabb szónoki fogással csiklandozza hallgatóinak kíváncsiságát. Felmutat egy iratot: Caesar végrendeletét. Költői szavakkal ecseteli fontosságát, de mégis vonakodik felolvasni tartalmát. Nosza, a tömegnek sem kell több! Mint az őrültek követelik felolvasását. Antonius azonban ahelyett, hogy vakon engedelmeskednék nekik, most már fölényben érzi magát s merész játékba kezd: a végletekig szabadkozik s ugyanakkor még inkább ingerli kíváncsiságukat. Kétségbeesést színlel, amiért olyan meggondolatlan volt, hogy egyáltalán elő merészelte hozni a végrendeletet. Bárhogy követelődznek körülötte, állja a sarat, nem olvas, helyette még hatásosabb ötlethez folyamodik: megmutatja nekik a holttestet...

Akad-e minden hájjal megkent, durva ember, aki egy halott közelében meg ne borzadna egy kicsinykét? Hát még ahogy Antonius csinálja?!... Lépésről-lépésre szedi le a tetemről a leplet s a hátborzongató cselekményt még szörnyűbb szavakkal kíséri... Álljunk meg mi is egy szóra! Valamenynyire megfélemlíteni a hallgatóságot, nemcsak hatásos, de határozottan emelkedik a szónok tekintélye is közönsége előtt. Kellő pillanatban az erélyes fellépésnek, a vésztjósló kifakadásoknak felbecsülhetetlen eredménye lehet.

És most jön Antonius szónoki tehetségének legcsodálatosabb megnyilatkozása: nem sieti el a mondókáját, sem a lepel lehúzását nem gyorsítja. Lassan élvezi ki a szavakat! Minden egyes szavát szinte megforgatja lassan az amúgy is megrettent tömeg szívében. Ahelyett, hogy kielégítené már a robbanásig felajzott kíváncsiságukat, ő ráér a legszörnyűbb pillanatban lírai mondatokat előhozni s ezzel puhítja a megátalkodott lelkeket! Nincs olyan feszült helyzet, drámai pillanat, ahol egy rövid kitétel, mondjuk a természet szépségéről vagy az édesanya jóságáról, meg ne tenné a kellő hatást. A leggo-

noszabb siralomházi töltelék is megremeg belül, ha gyermekkorának, vagy szülőfalujának édes emlékeit elevenítik fel előtte. A megrezdült lelket pedig könnyebb tovább formálni, mint a csökönyösen mozdulatlant.

Ilyen megfontolt előkészítés után, nem is váratlan eset, hogy a holttest láttára a tömeg egy emberként horkan fel, magában már kimondván az ítéletet az áruló összeesküvők felett. Már rohanna is gyújtogatni, de a szónok, még visszatartja őket. Most jön az utolsó kártyával: a végrendelettel! Felolvassa az iratot, amelyből bizonyossá válik, hogy ki volt Caesar tulajdonképpen: nem zsarnok, amint vádolták Brutusék, hanem jószívű atyja a népnek... Szónokok, egy tárgyi bizonyíték többet ér, mint órákig tartó szóáradat. Különösen, ha annak értékelésére jól előkészítjük az ellenfeleket! Vitánál, vagy tömeghangulat megrendszabályozásánál hozzuk elő a kézzelfogható és látható bizonyítékainkat! Persze a legnyilvánvalóbb bizonyíték is hatástalan, ha nem kellő súllyal és nem jelentős szónoki adottsággal tárjuk fel!...

Ilyen előtanulmánnyal és ilyen áhitattal vegyük kézbe Vörösmarty Julius Caesar fordítását. Szónoki csatára csak az vállalkozhatik, aki áttanulmányozta, megértette és átérezte Brutus és Antonius párharcának örökké emlékezetes szónoki törvényeit!

IV. FEJEZET.

A FELOLVASÁS MŰVÉSZETE.

1. Elméleti rész.

Nem véletlen, hogy a közönség idegenkedik a felolvasástól. Nem rajong olyan műsorért, amelyben főhelyet kap ez a szám. És tökéletesen igaza van. Több a jó szónok, mint a jó felolvasó. Az embereknek nem is jut eszébe, hogy a felolvasásban is képezzék magukat. Beérik azokkal az egyszerű ismeretekkel, amelyeket még az iskolában tanultak gyermekkorukban. Pedig ennek a művészetnek is megvannak a mesterségbeli fogásai. Itt is kialakultak olyan szabályok, amelyeknek betartásával a felolvasást élvezetessé lehet tenni.

Szónoklatot, ismeretterjesztő előadást feltétlenül kívülről mondjunk le. Azonban a felolvasásnak is megvan a létjogosultsága. *Felolvasni lehet: szépirodalmi munkát, semmiképpen meg nem tanulható értekezést, jegyzőkönyvet, periratot, istentiszteleteknél a Szentírást* stb. Megokolt a felolvasás, *ha idegen nyelven kell előadnunk valamit* és nem érezzük magunkat biztosnak a nyelvben, vagy pedig, ha más személyek helyett kell beszédjüket elmondani. *Rádióban szigorúan tilos a szabadelőadás.* Csakis az előzetesen írásban benyújtott és megbírált szöveget szabad felolvasni. Ezekben az esetekben tehát nem is folyamodhatunk a szabadelőadáshoz.

A szónoklásnál ismertetett tételek bizonyos megszorításokkal itt is alkalmazhatók. Nevezetesen:

A szöveget itt is át kell tanulmányozni még a szereplés előtt. Különösen azokat a szavakat, amelyeket nem tudunk tisztán és érthetően kiejteni. *Mert elemi kötelessége a felolvasónak, hogy legalább folyékonyan olvasson és minden szava*

kifogástalanul érthető legyen. Aki ennek a feltételnek nem tud eleget tenni, nem jogosult a nyilvánosság előtti felolvasásra. Nem zaklathatja a közönséget azzal, hogy ott a helyszínen próbálja összerakni a betűket.

A felolvasásra épp olyan lelkiismeretesen kell készülni, mint a szabadelőadásra. A felolvasó jelölje meg magának, mit emel majd ki a szövegből, melyik részt fogja halkan vagy erősebb hangon mondani, hol tart szüneteket, hol kell lassabban vagy lendületesebben olvasnia.

A színészek a rádióban színdarab előadásánál, olvassák a szerepüket. Felesleges kívülről megtanulniok. Mégis, minden darabhoz legalább négy próbát tartanak a stúdióban. Az első alkalommal átolvassák a darabot és a rendező megadja a színészeknek az utasításokat. A második próbán már tökéletesen jól kell olvasni a szerepet, még hozzá nemcsak a kiejtést és hangsúlyozást illetőleg, hanem művészi szempontból is. A következő próba a mikrofon előtt történik, ekkor már teljesen kifogástalanul kell olvasni, mintha kívülről mondaná a szerepet. Végül az utolsó, a főpróba, megállás nélkül pereg le, mint az előadás. A színészek azonban, legalábbis a lelkiismeretesek, még ezzel a sok próbával sem érik be. Hazaviszik a szerepet és kidolgozzák úgy, mintha színpadon lépnének fel, csak éppen hogy nem tanulják meg szóról-szóra.

A szónoki részben említettük, hogy hinni is kell abban, amit mondunk. Ez a megállapítás teljes mértékben vonatkozik a felolvasásra is. *Igazán jól csak az tud felolvasni, aki teljes mértékben hisz is minden szóban, amit felolvas. És változatlan a szónoklás harmadik elve itt is: a sikert akarni kell!* Ezt a felolvasásnál is úgy érhetjük el, ha lekötjük hallgatóink figyelmét. A felolvasáshoz nem kellenek a szélsőséges hangkilengések és gesztusok. Itt finomabb eszközökkel kell kiharcolni a tetszést, mint a szónoklásban. Éppen ezért nehezebb is bizonyos mértékig olyan tetszést aratni a felolvasással, mint a szónoklással vagy szabadelőadással.

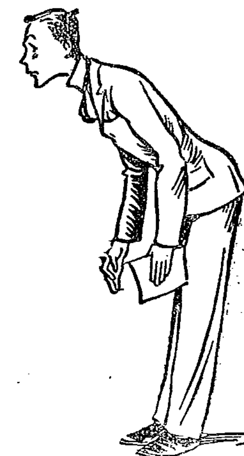
Most nézzük végig, hogyan kell a felolvasónak a közönség előtt szerepelnie, a megjelenés pillanatától kezdve, az utolsó szó kiejtéséig.

A felolvasó asztalhoz úgy menjünk, hogy a témához mérten komoly és rokonszenvet keltő legyen. Nem lehet ugyan nevetve felmenni a felolvasó asztalhoz, de még kevésbbé zord tekintettel. Ez könnyen olyan látszatot kelthet, hogy a felolvasó fél a szerepléstől. Az esetleges zavart vagy elfogultságot, — amely természetes kísérője a közönség előtti szereplésnek, — leplezve, nyugodtan, derűs arccal lépkedjünk. A felolvasandó anyagot (iratok, könyv, jegyzetek) ne lógassuk, hanem fogjuk a kezünkbe és könnyedén szorítsuk magunkhoz. A könyv és az iratok rendesek legyenek. Ne éktelenkedjenek ki belőle idétlen jelzőcédulák.

Az asztalhoz érve, első kötelességünk legyen, hogy köszöntsük a közönséget, amely megtisztelt bennünket megjelenésével. A köszöntés abból áll, hogy szívélyes mosollyal végigpillantunk a közönségen, miközben fejünket könnyedén meghajtjuk egyszer, vagy legfeljebb a terem két irányában. Ne hajoljunk meg derékből, mint az iskolásgyermekek. Egyszerű, udvarias fejbólintásról lehet csak szó, amilyennel társasági úriember köszöntését. *A köszönés után helyezkedjünk el a széken, de ne kényelmesen.* A szónoklásnál említettem már, hogy a kényelmes testtartás

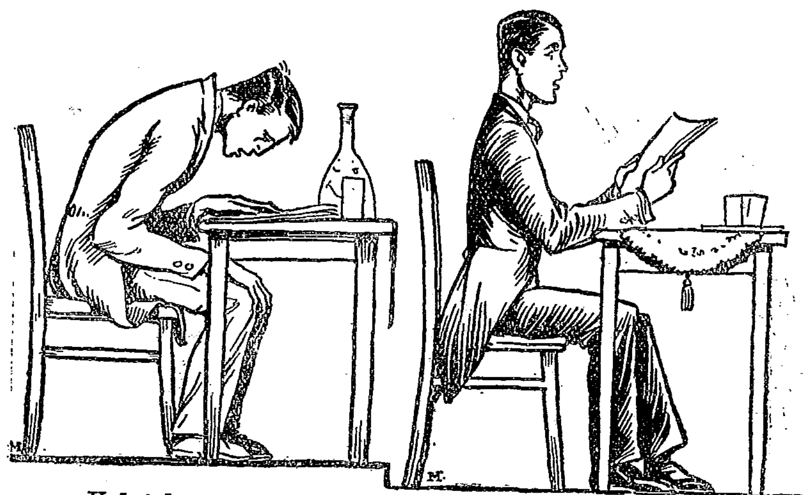
Könnyed, elegáns meghajlás.

Helytelen, merev meghajlás.

érezteti hatását majd a szereplésünkön és esetleg előidézője lesz az unalmas előadásnak. *Az iratot vagy könyvet vegyük kezünkbe.* Nem célszerű az asztalra fektetni, mert ilymódon a felolvasó is kénytelen rágörnyedni az asztalra.

Nem lesz tetszetős a testtartása és a hangja is veszít erejéből, mert először lefelé ütődik és fáradtan érkezik a közönséghez. A kézbentartott irat felett egyenesen lehet kifelé beszélni. De ezt a testtartást főképpen az a szempont okolja meg, hogy így a felolvasó könnyűszerrel ellenőrizheti hallgatóin a hatást, ha időnkint a könyv mögül kitekint hallgatóira.

Helytelen testtartás. *Helyes testtartás.*

Ha a könyvet már kézbevettük és teljesen készen vagyunk az indulásra, még mindig nem kezdünk bele rögtön a felolvasásba. *Udvariasan végignézve hallgatóinkat, ki kell várnunk azt a pillanatot, amíg teljesen elcsendesednek.* Erre kevesen gondolnak a felolvasók közül, pedig ez föltétlenül szükséges. Ne féljünk ettől a várakozástól. Bármennyire hosszadalmasnak is látszik a felolvasó előtt, egy szemernyit sem szabad engedni belőle. A felolvasó kell, hogy értékelje magát annyira, hogy igényt tart a közönség érdeklődésére. Persze a félénk ember nem meri a zaj elültét megvárni. Felszalad a

felolvasó asztalhoz és hűbelebalázs módjára beletemetkezik az iratokba, nem gondolva arra, hogy vajjon a közönség is felkészült-e már a felolvasásra vagy sem? Már pedig, ha az indulásnál nem szorgalmazza a szereplő az érdeklődést, kétséges, hogy kivívja-e majd később? A várakozási szünet alatt a jóindulatú hallgatóság azonnal látja, miről van szó. Elnémul és figyel a felolvasóra. Ha mégis akad valaki, aki nem vesz tudomást arról, hogy a felolvasó készen van a kezdéshez, majd a többiek figyelmeztétik erre gyöngéd pisszegéssel.

A felolvasás alatt is jól bevált rendreutasító módszer a hirtelen megállás. Ha a felolvasó megérzi a mozgolódásból vagy suttogásból, hogy nem figyelnek rá, kísérelje meg, hogy újból az érdeklődés középpontjába kerüljön. Természetesen nem szólhat rá a hallgatóira, vagy nem kérheti figyelmüket, mert ez már a kudarc beismerése. Ehelyett — átmenet nélkül — erősítse fel hirtelen hangját, fokozza az iramot. Vagy ellenkezőleg, ha eddig ezt csinálta, úgy halkuljon el és olvasson tagoltan. Ha pedig ez sem használ, szakítsa meg hirtelen a felolvasást, akár a mondat közepén is és nyugodtan várakozzék! Adja kissé a megbántottat. Nézzen szelíd szemrehányással hallgatóira, de mégis kedvesen és udvariasan. Rögtön tudatára ébrednek, hogy a felolvasó több jóindulatot kér. Ez az egyetlen lehetőség a közönség megzabolázására. Csak sohase nyugodjék bele a felolvasó a közönségének rendbontó viselkedésébe, mert egyetlen tekintettel is értésükre adhatja nemtetszését.

Kiváló színészünk mesélte egyszer a színházi társalgóban az alábbi esetet:

„Politikai párt teadélutánjára voltam hivatalos, hogy a komoly szónoklatok után humoros számmal szórakoztassam az egybegyülteket. Hosszú asztalok mellett ültek a párttagok. Meleg volt és sokan voltak. Én előttem szónokok meglehetősen hosszú szónoklatokban ismertették a párt célkitűzéseit. Hozzájárult a kiadós uzsonna, mely a leglelkesebb párttagokat is elbágyasztotta. Ilyen körülmények között megnevettetni a közönséget, nem éppen rózsás feladat. Azonban minden szabadkozásom csődöt mondott s a vezetőség ragaszkodott fellépésemhez. Én tehát mit tehettem egyebet, felemelkedtem helyemről, hogy hozzákezdjek egy vidám történet elmondásához. Hangomat harsányan kiengedtem s pillanatnyilag úgy

látszott, sikerült is a közönség figyelmét magamra terelnem. Ám ez csak pillanatig tartott, mert a túlbuzgó háziasszonyok nem sokat törődve előadásommal, zavartalanul szedték az asztalról a csészéket és a tányérokat. Bár lábujjhegyen és óvatosan végezték háziasszonyi dolgukat, mégis csak ott mozogtak előttem, nem csekély bosszúságomra. Erre fokozatosan erősebb hangra szereltem át beszédemet, tudtukra adva így, hogy nincs ínyemre a lázas tevékenység. Mikor azonban ez a kísérletem is süket fülekre talált a szorgalmas hölgyeknél, a legerősebb hangok közepette hirtelen megálltam és nagyon udvariasan, kérlelő mosollyal néztem a legtevékenyebben sürgölődő hölgyre. Erre váratlan eset történt: olyan vésztjóslóan pisszegtek rá a többi párttagok, hogy őnagysága szempillantás alatt ijedtében lecsücsült a legközelebbi székre. Úgyis maradt, egész idő alatt moccanás nélkül, egy csomó tányérral és csészével az ölében."

Visszatérve a felolvasás elindításához: ha már kivívtuk, hogy a közönség érdeklődéssel tekint szereplésünk elé, hozzáfoghatunk a tulajdonképpeni munkához.

Az első és mindennél fontosabb a cím. *A címet nem szabad elsikkasztani.* Nyomatékosan, tisztán kell elmondani. Mert ha valaki nem érti meg a felolvasás címét, esetleg nem tudja majd a továbbiak folyamán, hogy miről is van szó. Éppen úgy, mint aki mozielőadásra későn érkezik s nem látta az első jelenetet. Ha történetesen nem tudja a darab címét, fogalma sincs róla, mi a jelenet értelme. A címnél adódik az első hangszínezési lehetőség is. Művészi érzékkel bíró ember úgy mondja el a címet, hogy az valóban kifejezze az egész felolvasás lelkületét. Ha „Isten rabjai"-ból olvasok fel, ezt a címet nem mondhatom el olyan vidáman, mintha Göre Gábor bíró úrnak „Bolygás az világba" című könyvét olvasom fel. A cím elmondása után ismét tartsunk pillanatnyi szünetet és nézzünk végig még egyszer a közönségen, kutatva, vajjon megértették-e azt, amit mondtunk? Ezzel egyúttal kidomborítjuk felolvasásunk jelentőségét is.

A felolvasásnál ne felejtsük el, hogy mint mindenfajta szereplés, ez is a közönségért történik. A cél: hallgatóinkkal megismertetni valamit, vagy pedig őket szórakoztatni. Hamis vágányokon jár az a felolvasó, aki nemtörődve hallgatóival, eltemetkezik az irataiban és elő sem bújik onnan az utolsó

szó elhangzásáig. A szónoklásnál is megállapítottuk, hogy
beszéd alatt állandóan figyelni kell hallgatóinkat. *Itt sem ele-*
gendő a szemet csupán a felolvasásra használni. Meg kell
oldania a másik feladatot is a szemnek: a hatást ellenőrízni.
A szemre tehát itt is kettős feladat hárul. De míg a szónok-
lásnál kedvére csaponghat szabadsága teljében, itt — rabság-
ban sínylődve, — robotmunkát végez. Mégis akad alkalma
bőven, hogy figyelje a hallgatókat is. Mikor? Bizonyos mon-
datok és fejezetek végén, amikor szünetek tartása amúgyis
kívánatos. Mert a szem gyorsabban mozog, mint a száj. Mind
a kettő végigszalad a mondaton, de a száj lemarad a verseny-
ben. A szem előbb érkezik el a ponthoz, s amíg a száj ki-
mondja az utolsó szavakat, a szem már feltekinthet a könyv-
ből és körülnézhet a teremben.

Gyakorlatilag ezt úgy lehet keresztülvinni, ha az olvasó
egyes mondatok utolsó szavait kívülről mondja el. Különö-
sen a jelentősebb mondatok végét adhatja szabadon elő. Ily-
módon aláhúzza azoknak jelentőségét, másrészt pedig ezalatt
szemével kutatóan fürkészheti a közönség viselkedését.

Nem szabad azonban a kitekintgetést sűrűn ismételni.
Megbontja ez a felolvasás gördülékeny menetét. Körülbelül
minden 6—8 mondat elbírja ezt, ha a mondat egyébként is
jelentős. De túllő a célon, aki buzgóságból valamennyi mon-
datnak csak az elejét olvassa, a másik felét pedig kívülről
mondja el. Ez aztán se nem olvasás, se nem előadás. Ez
kapkodás s a hallgatóságot nem szórakoztatja, hanem idege-
síti.

A kitekintgetésekre bőséges lehetőséget nyújt, a fent-
említetteken kívül, minden hosszabb szünet. Ezeket pontosan
úgy kell beiktatni itt is, mint a szabadelőadásnál. *Művészi*
szünet tartható ezek szerint kiemelendő részek előtt vagy után.
Jobb előtte, mint utána. A kérdést természetesen itt is mindig
szünet követi. Csak arra vigyázzunk még, hogy a szünetekkel
itt is bánjunk takarékosan, mint a szónoklásnál.

Beszéljünk most valamit a külső kifejező eszközökről. Ha
a szónok kifejező-eszközök tekintetében szegényebb a színész-
nél, a felolvasó hozzáképest csak templomegere. A gesztikulá-
lást kénytelen teljesen nélkülözni. *A felolvasáshoz semmikép-*

10

pen sem képzelhető el a gesztikulálás. A szemjáték is veszít hatalmából. Még talán a felolvasó megjelenése lendíthet valamit a felolvasáson, a rokonszenv felkeltése tekintetében. Rádióban azonban ezek az eszközök is végképp elesnek. Mert a külsőségek: szemjáték, taglejtés, kézjáték iránt teljesen érzéketlen a mikrofón. Az egyetlen a hang, a kifejező eszközök közül, amely átsiklik az éter hullámain a hallgatók füléhez.

Kijelenthetjük bátran, hogy *a felolvasó egyedül a beszédkészségére számíthat az ütközetben. Ezzel kell megvívnia a harcát és kiverekednie a sikerét.* De még itt is bizonyos megszorításokkal kell élnie. A felolvasásnál ugyanis nem használhatja ki a hangját sem olyan terjedelemben, mint szónoklásnál. Ez az előadás már, csendesebb természeténél fogva, nem tűri a szélsőséges hangkilengéseket. A rádiófelolvasás pedig jóformán még a közepes hangokat sem bírja el. Nem csoda tehát, ha aránylag kevés felolvasó tud a szűkre keretezett hangjával általános tetszést aratni. Mert hiába választja a világ legizgalmasabb történetét tárgyául, ha nem tudja érdekesen felolvasni. Hiába fordulatos a mese, ha a hang csődöt mond és nem adja vissza a tárgy szépségeit. A legpompásabb hangulatképeket is elnyeli az egyhangú hang unalmas kopogása. Tehát *a felolvasó hanghordozás tekintetében még művészibb tökéletességre tegyen szert, mint a szónok. Legyen egyszerű, közvetlen és mégis változatos a beszéde.* Amennyire csak lehetséges, vonultassa fel hangkészletének minden árnyalatát, a suttogótól kezdve az erősebbig. De ugyanakkor engedje megszólalni bennük azokat az érzelmeket is, amelyek a felolvasás nyomán az ő lelkét is eltöltik. *Szigorúan tartózkodjék az ú. n. szép felolvasó hangot felvenni.* Igen gyakran tapasztaltam tudományos felolvasóknál is, hogy nem a természetes beszédhangjukon olvastak, hanem valami komolykodó, vagy édeskés műhangot vettek fel. Már pedig az ilyen mesterséges hangot nem lehet eléggé színezni. Mindig csak szép lesz. De mivel mindig egyforma, következésképpen unalmas is.

Még valamire kell gondolnunk a hang használatánál. A hang minden mondat végén leszáll. Részben a magyar hangsúlyozásból következik ez, részben pedig tudatosan is le kell szállítanunk, hogy éreztessük a mondat végét. Ebből a hangesésből következik, hogy a legközelebbi mondatot már nem szabad az előző mondatvég leszállított hangszíntjén kezdeni. *A pont után lélegzetet veszünk* — lehetőleg az orron át, — *utána pedig az új mondat első szavának kiejtésekor kissé magasabb hangot kell megütni.* Aki ezt a csekélységnek tetsző szabályt figyelmen kívül hagyja, annak felolvasása kíméletlenül egysíkon mozog és csírájában megfojtja a reményt a jó szereplés lehetőségéhez.

A felolvasásnál a tempóváltoztatás szükségessége is még fokozottabb mértékben lép előtérbe, mint a szónoklásnál. A könnyen érthető részeket gyorsabban, a több figyelmet igénylőket pedig lassabban kell mondani. Miként a szabadelőadásnál, itt is szükség van lendületre. Különösen a vége felé kell lendületet beleadni a felolvasásba. Mennél inkább közeledünk a véghez, valószínű, hogy a közönség figyelme annál inkább lankad. Ezt a süllyedést lendülettel kell ellensúlyozni.

Általában a szónoki részből az idevonatkozó elméletnek alapos áttanulmányozása és tökéletes begyakorlása nélkül nem lehet hozzákezdeni a felolvasáshoz. Különösképpen ügyeljenek a felolvasók még a következőre:

a) *Neveket, főleg idegen neveket, intézetek címét, szakkifejezéseket* (terminus technicus) *érthetően mondják el.* Ne tételezzék fel azt, hogy a közönség épp annyiszor hallotta azt, mint ők. Minél nehezebben érthető egy rész, annál világosabban kell azt szótagolni, nem pedig egyszerűen átszaladni felette. Mert, ha a közönség valamit nem értett meg a felolvasásból, kedvét veszti és megcsappan további érdeklődése.

b) *Világosan ki kell emelni a szövegben előforduló idézeteket.* Az író nem ok nélkül tesz idézőjelbe bizonyos részeket a szövegben. Az olvasó látja is, mikor kezébe veszi az írást, hogy idézőjelben áll valami, ennélfogva megérti, hogy az idézetnek esetleg más a jelentése, mintha szabadon állana. A hallgatónak azonban nem áll módjában tudomást szereznie az idézőjelről. A felolvasónak érzékeltetnie kell azt, hogy idézőjelben mondott el valamit. Természetesen nem jelentheti be, hogy most egy idézet következik. Nincs is erre szükség. Észrevehetően úgy kell tudtuladni, hogy az idézet előtt közvet-

lenül megáll, szünetet tart, magát az idézetet az eddigi hangtól eltérőleg más hangszínnel és más ütemmel olvassa, utána pedig egy pillanatnyi szünettel visszatér az idézet előtti hangra. Tehát, ha eddig mély hangon olvasott és lassan, akkor az idézetet magasabb hangon és tagolva mondja el.

c) *Ügyeljünk a felsorolásokra.* A felolvasók csaknem kivétel nélkül abba a hibába szoktak esni, hogy a felsorolásokat egyszerűen eldarálják. Nem tulajdonítanak semmi jelentőséget neki, így hát a közönség előtt is jelentéktelen marad. A felsorolás általában kétféle lehet: ugyanegy mondat keretén belül vagy egymásután következő mondatokból álló. Az előbbi esetben vesszővel választja el az író a felsorolandó tagokat egymástól, az utóbbiban pedig ponttal. Mindkét esetben *a felolvasásban is pontosan el kell választanunk a felsorolás részeit egymástól. Minden tag között szünetet kell tartani és a soron következő tagot egy kicsit magasabb hangon olvasni, mint az előzőt.* Türelmesen meg kell várnunk, amíg minden egyes pontot meg nem értett a hallgatóság és csak azután szabad továbbmenni a következőre.

Felsorolás ugyanabban a mondatban: „A történelem csodája, hogy egy nép, amely vándorlásaiban Európa szívébe toppant, egy nép, amely vándorlásai közben rengeteg vérveszteséget szenvedett, egy nép, amely a későbbi századok folyamán és később is folyton vérzett, magyarságáért és kereszténységéért, ... hogy egy nép, eme óriási vérvesztesége dacára is itt van és töretlenül áll az ő magyarságában!"

Felsorolás több egymásután következő mondatban: „Az egyesült magyar párt követeli, hogy az idegen hadsereg ürítse ki a magyarlakta területeket.

Követeli a magyar nemzetiségű katonák azonnali hazabocsátását.

Követeli, hogy az összes magyar foglyok azonnal szabadlábra helyeztessenek.

Követeli, hogy minden ingóság, amelyet a magyar lakosság a katonaságnak beszolgáltatott, haladéktalanul viszszaadassék.

Követeli, hogy a magyarság minden korlátozás nélkül azonnal használhassa nemzeti jelvényeit."

d) *Vigyázzunk a számokra.* Ma a nagyzolások korát éljük. Felelősség nélkül dobálóznak az emberek a nagy számokkal. Ma már nem rendülünk meg azon, ha valahol tizennyolc ház leég, vagy ha Amerikában a vihar 360 embert elpusztít. A milliós számok éppúgy röpködnek a levegőben, mint az ezresek és százezresek. A régi jó békeidőben, ha valaki véletlenül kiejtette azt a szót, hogy millió vagy milliomos, átszellemült ő maga is, meg az is, aki hallotta. Ma, az újság egyik lapján félmilliós sikkasztásról olvasunk, a másik helyen 6 millió katona mozgósításáról, a harmadikon pedig 165 milliós beruházásról. És nem csodálkozik el rajtuk még az utcagyerek sem. A számoknak egyszerűen nincs már értékük.

A felolvasó azonban ne legyen modern ember a számok kimondásánál. Maradjon csak meg régimódi kispolgárnak és rezdüljön meg lelkében egy-egy nagyobb szám kiejtésénél. *A számokat úgy kell felolvasnia, hogy a nagyobb számnak jelentősége kidomborodjék a kisebbel szemben.* Kisebb számot a társalgás hangján mondjuk ki, nagyobb számnál fojtottabb hangon és szótagolva húzhatjuk alá annak súlyát.

Például: Csonka-Magyarországnak eredetileg 24 vármegyéje volt, ma a megnövekedett Magyarországban 34 van. Nagy-Magyarországnak pedig 63 vármegyéje volt, sőt, Horvátországgal együtt 71. Az első szám felett könnyedén átmegyek, a másodiknál már nyomatékkal éreztetem a többletet, a harmadikat még nagyobbra festem s végül a negyediket legsúlyosabban mondom ki, hogy észrevehető legyen ennek a legnagyobb számnak az értéke a többivel szemben.

Az a)—d)-ig eső részeket ilymódon ügyesen ki lehet aknázni felolvasásunk élénkítésére. Mert *abba bele kell nyugodnunk, hogy lesznek a felolvasásban szürke részek is, amelyekkel nem lehet semmit sem kezdeni. Nem is szabad ezt erőltetni, mert különben a hanghordozás hamissá válik. Viszont annál mohóbban kell kihasználni az alkalmat, ha a szövegben olyasvalamit találunk, ami színezésre használható. A felolvasó leleményességétől függ tehát a felolvasás sikere, nem pedig a felolvasandó anyagtól.* Ne védekezzünk azzal az elcsépelt kifogással, hogy ezt a témát nem lehet érdekesen felolvasni! Nincs olyan írás, amelyet ne lehetne érdeklődést-

keltően felolvasni; ha kell, még a telefonkönyvet is! Kétségtelen, hogy előnyösebb, ha a témánk magábanvéve is érdekes, mert ez egyik záloga már a sikernek. Maga a szöveg azonban még nem lehet döntő jelentőségű a tetszés kialakulásánál. Mert a főtényező mégis maga a felolvasó. Illetőleg, hogy milyen érdeklődést tanusít ő maga is a felolvasás iránt. Ne csak a szájával vegyen részt a felolvasásban, hanem a lelkületével is. Ha akárhányadszor olvasta is már azt a tételt, amit a közönség előtt felolvas, még akkor is szívével és lelkével is vegyen részt a munkában. Mert *nem lehet kívánni a hallgatóságtól, hogy lelkesedjék olyan előadásért, amelyet a felolvasó csak ímmel-ámmal végez.* Ne úgy olvasson, mint akit büntetésből ültettek a közönség elé. Élveznie kell a felolvasást, örülni a szépségeknek, meglepődni a fordulatokon, úgy, mintha első alkalommal olvasná. A közönség nem unott szövegmondásra kíváncsi, hanem élmény után sóvárog.

Amint a felolvasás végetért, a felolvasó a könyvet azonnal csukja össze és álljon fel. Utána könnyedén hajtsa meg magát és menjen el. Ilymódon világosan jelezze, hogy a felolvasásnak vége van. Ne legyen a befejező mozdulatokban sem tétovázó, mert ezzel lerontja a hatást. Amilyen gyorsan szalad le a függöny színielőadás után, olyan határozott legyen a felolvasó is munkája végeztével. A tapsot udvarias fejbólintással, mosolygó tekintettel köszönje meg. A taps a közönség elismerése. Ezt kierőszakolni visszataszító, azonban elfutni előle: udvariatlanság. Ha tapsolják, hajoljon meg annyiszor, ahányszor a közönség kívánja. Ha újból látni akarják, jöjjön vissza szívesen, ellenkezés nélkül. Amíg a közönség ünnepelni kívánja, kötelessége „elviselni" azt.

Ha felolvasás után kérdéseket intéznek hozzá, bátran álljon elébe. A válaszadástól nem kell félni. Mégis kellő óvatosságra van szükség. Keveset és röviden feleljen. Hosszadalmas vitákba ne bocsátkozzék. Még akkor is rövid legyen a válaszadás, ha sokat tudna mondani. Így nem lesz kirívó, ha olyan kérdésre kell esetleg felelnie, amiben nem érzi magát eléggé tájékozottnak. S ha netalán fogas kérdést kapna, — mert a közönség gyakran nem fukarkodik az ilyesmivel, — az a fő, hogy ne veszítse el a lélekjelenlétét. Maradjon fölényes és

nyugodt, akkor nem marad alul a párharcban. Lélekjelenléttel biztosan talál majd olyan kibúvót is, amelyikkel nem árulja el tudásának esetleges hiányait. Feleljen mosolyogva: „Bocsánat, ez már nem tartozik a tárgyhoz!" Vagy pedig így: „Erre amúgyis részletesen kitérek legközelebbi felolvasásomban..." Vagy pedig mondjon ilyesvalamit: „Ez olyan kényes téma, hogy erről itt nem beszélhetünk!"

Vigyázzunk arra, hogy az időt ne húzzuk el hosszúlére eresztett válaszokkal. Főleg ne unalmas és halk válaszokkal. Bárki teszi is fel a kérdést hozzánk, a feleletet úgy kell megadni, hogy az mindenkinek szóljon. A kérdés és a felelet társasjáték, abból kirekeszteni senkit sem szabad. A vita azonban rövidebb ideig tartson, mint maga az előadás. Nehogy egy jólsikerült előadást kelleténél jobban elnyújtott unalmas párbeszéd zárja be s ennek következtében lassú érdektelenségbe vesszen el a kitűnően megindított felolvasás. A hallgatókat nem kell maradéktalanul kioktatni mindenről. Hagyjunk valamit legközelebbre is. Akkor majd újra eljönnek!

2. Felolvasási gyakorlatok.

Háromféle mintát állítottam össze a felolvasás gyakorlására. Mind a három más-más természetű szöveg.

A gyakorlatoknál, különösen kezdetben, a leglényegesebb kellék: a szünetek megtartása. Minden mondat, bekezdés után szünetet kell tartani. De fokozottabb mértékben ott, ahol a szövegben az utasítás így kívánja. Ezeken a helyeken hangszínt és ütemet kell cserélni. Ehhez pedig idő kell.

Az első átolvasásnál csak az a cél vezesse a felolvasót, hogy az olvasás minél változatosabb, színesebb legyen. Szükséges tehát, hogy ne siessen! Majd ha újra és újra átveszi a gyakorlatot, ügyeljen arra is, hogy a színek és változatos tempók mellett természetes és közvetlen legyen. S a legvégén, — ha mindezt eléri — fektessen súlyt arra is, hogy az egész nem gyors, nem lassú, hanem amilyennek lennie kell: gördülékeny is legyen!

Minta a szentírás felolvasásához.

(Emeltebb hangon, értelmesen és tisztán) Az időben mondá Jézus a farizeusoknak és írástudóknak e példabeszédet: *(szünet)* Egy embernek volt két fia. *(szünet)* És mondá az ifjabbik atyjának: *(követelve)* Atyám! add ki nekem az örökség részét, mely rám esik. *(egyszerűen)* És elosztá köztük vagyonát. *(gyorsabb tempóban)* Kevés idő mulva összeszedvén mindenét az ifjabbik fiú, messze országba költözék és ott *(sajnálattal)* eltékozlá vagyonát léha élettel. *(élénkebben)* Miután mindent elpazarolt, nagy éhség lőn azon a földön és ő *(szünet)* szűkölködni kezdett. És menvén, beszegődött azon ország egy polgárához, ki tanyájára küldé őt, hogy őrízze *(részvéttel)* a sertéseket. *(mohón)* És szerette volna megtölteni gyomrát a sertések eledelével, de *(szünet)* abból sem adának neki. *(egyszerűen)* Akkor magábaszállván, mondá: *(bűnbánattal)* Hány béres duskál atyám házánál kenyérben, én pedig itt éhen veszek. *(izgatottan)* Fölkelek és atyámhoz megyek és mondom neki: *(bűnbánattal, felkiáltva)* Atyám! *(megtörve)* Vétkeztem az ég és te ellened, már nem vagyok méltó fiadnak hivatni. *(könyörögve)* Csak béreseid közé fogadj be engem. *(határozottan)* És felkerekedvén, *(szünet)* atyjához méne. Mikor még messze volt, meglátá őt atyja, megesett rajta a szíve, *(örömmel)* és hozzáfutván nyakába borula és összecsókolá. *(nagy szünet, egyszerű kijelentéssel)* És mondá neki fia: *(meghatva)* Atyám! Vétkeztem az Ég és Te ellened. *(halkan, szomorúan)* Már nem vagyok méltó, hogy fiadnak hivassam. *(más hang!)* Atyja pedig mondá szolgáinak: *(fokozódó örömmel)* Hamar vegyétek elő a legdrágább köntöst és adjátok rá, *(szívrepesve)* húzzatok gyűrűt kezére és sarut lábaira, és hozzátok elő a hizlalt borjút, öljétek le, együnk és vigadjunk: *(hangsúlyozva)* mert ez az én fiam *(lehangoltan)* meghalt vala *(boldogan)* és feltámadott, *(fájdalommal)* elveszett vala *(örömmel)* és megtaláltatott. *(élénken)* És elkezdenek vigadozni. *(nagy szünet)* Idősebb fia pedig a mezőn volt és midőn megjött, közeledvén a házhoz, *(gyanakodva)* hallá a muzsikát és táncot. *(keményen)* És előszólítván egyet a szolgák közül, *(kiváncsian)* tudakozódék,

mi van itten. *(szünet)* Az pedig mondá neki: *(ingerelve)* Megjött az öcséd *(árulkodva)* és atyád leölette a hizlalt borjút, mivelhogy egészségben kapta őt vissza. *(bosszúsan)* Erre amaz megbosszankodék, és nem akart bemenni. Atyja tehát kimenvén, *(szeretettel)* elkezdi kérlelni. *(magas hangon)* Amaz pedig felelvén, mondá atyjának: *(visszafojtott indulattal)* Ime, annyi esztendő óta szolgálok neked és soha át nem hágtam parancsodat és sohasem adtál nekem egy gödölyét sem, hogy barátaimmal lakmározzam. Midőn pedig *(gúnnyal)* ez a fiad, aki elmulatta vagyonodat parázna személyekkel, megérkezett, *(haragosan)* leölted neki a hizlalt borjút. *(egyszerűen)* Ő pedig mondá neki: *(melegen)* Fiam, te mindig velem vagy és mindenem a tied, de illett vigadni és örvendeni, mert ez a te öcséd *(szomorúan)* meghalt vala *(örömmel)* és feltámadott, *(fájdalommal)* elveszett vala *(nagy örömmel)* és megtaláltatott.

Olvasási minták

Máriáss Imre: „A csodálatos szív" c. regényéből.

I.

Lírai olvasmány, telítve fínomsággal. A csendes hangtól kezdve a lehelletszerűig előfordul benne minden változat. A felolvasó szavaiból érezni lehessen a tavasz lehelletét. A felolvasó szeretete a természet iránt, csendüljön ki a szavakból. Élvezni kell a felolvasónak is minden sort belőle — anélkül, hogy túlzásba esnék. Vigyázat! Minden mondat után szünet!

Van benne egy érdekes párbeszéd is. Egy női- és egy férfihang szólal meg. Nem kell, hogy a férfi-felolvasó tökéletesen utánozza a nőihangot. Az sem, hogy a felolvasó-hölgy férfihangon akarjon beszélni. Kómikussá válnék. De némi különbséget mégis kell tenni a két hang között. Az egyik legyen suttogóbb és lassúbb, a másik erősebb és gyorsabb, ahogy természetes is, meg színes is.

(Melegen, fínoman, halkan és lassan) Tavaszra járt az idő. Délfelé már melegen sütött a nap. A község házacskái szinte vakítottak. A mező *(lefesteni a zöld és kék színt)* üde zöld volt, az ég makulátlanul kék. A nyitott ablakon keresztül gazdagon áradt be *(szinte belehelni a föld remek illatát)* a határ friss földillata. *(magasabb hang, gyorsabb tempó. Próbáljuk érzékeltetni a méh szállását)* Zümmögve szállt be a szobába egy méhecske. *(kedvesen)* Telezümmögte a szobát, *(szünet)* leszállt a divány zöldjére *(szeretettel)* és mászkált jobbra-balra a fehér zománcfejű szegecskék gombján.

(Női hang) — Talán virágnak nézi őket — *(egyszerüen)* mosolygott Veronka és *(tempósan)* hirtelen erős vágyat érzett, hogy a szabadba menjen. *(fokozni a tempót, boldogan)* Magára kapta könnyű kis sálját s napernyővel a kezében benyitott az irodába. *(egyszerű bejelentés)* A jegyző valami okmányt magyarázott a segédjegyzőnek.

(Dörmögő férfihangon) — Mi az? — *(egyszerüen)* fordult az ajtó felé.

(Halk női hangon) — Csak be akartam szólni. Kicsit kimegyek sétálni.

(A következő mondatokat fokozódó élvezettel. Erősíteni folyton az iramot. Adjuk vissza azt a boldogságot, ahogyan a kislány rohant ki a tavaszba.) Vidáman vágott a határnak. A kis erdő felé tartott. Tágult tüdővel szívta a friss levegőt s hosszasan nézett a végtelen kékségbe, egy-egy felröppenő pacsirta után. *(nyugodtan)* Az erdő szélén leült. *(halkan elmerengve)* Behúnyta szemét s arcát a nap felé fordította. *(szomorúan)* Levelezőlapon látott egyszer egy vak kislányt, amint ibolyát árul. *(feleszmélve)* Ibolya? *(hirtelen örömmel)* Bizonyosan van már az erdőben. *(sietve)* Keresgélni kezdett. Egy nagy tölgyfa tövében ötöt is talált egy csomóban. *(boldog kitöréssel)* Milyen nagyok és illatosak! *(ujjongva)* Szed egy bokrétára valót. Apjának! *(túláradó izgalommal)* — De szépek! — mondja majd Bódogné. Kár, hogy a tanti nem szereti. *(fitymálva)* Igaz, hogy Bódogné sem lelkesedik a tantiért. *(örömmel)* De őt mind a ketten szeretik.

(Mély hangon, ijesztően, mintha az erdőőr szólalna meg) — Ebben az erdőben tilos ibolyát szedni — *(egyszerüen)*

szólalt meg mögötte egy férfihang, *(sejtelmesen, visszafojtott halk hangon)* s hosszú árnyék vetődött eléje a földre. *(ijedten)* Összerezzen. *(megkönnyebbülten)* Jankovics áll mögötte. *(vidáman és hangosan)* Széles nevetéssel emeli meg kalapját. *(Ettől kezdve némi különbséget kell tenni a férfi és a nő hangja között. A férfié bátrabb és szerelmesebb, a nőé félénkebb és halkabb.)*

(Szerelmesen, melegen) — Megijedt, Veronka?

(Suttogva) — Egy kicsit. *(akadozva)* Honnan kerül ide?

(Vidáman) — Ahonnan kegyed. A faluból. Nekem talán tilos az erdő?

(Kedves felelősségrevonással) — És a hivatal?

(Derűsen) — Nem kell mindig bent kuksolnom *(egyszerűen)* — nevet a fiú. — *(hangosan)* A hivatal nem szalad el, *(elhalkulva, szerelmesen)* kegyed viszont úgy elszaladt az ablakunk előtt, mint a nyúl.

— Én? Szaladtam?

— No, mondjuk nem szaladt, de sietett. *(szelid szemrehányással)* Át se nézett felénk. *(sietve)* Gondoltam, hogy unatkozni fog egyedül. Azért jöttem, hogy társasága legyen.

(Kacérkodva) — Hátha így is unatkozni fogok.

(Letörve) — Akkor magára hagyom. *(nyomatékkal)* Menjek?

(Zavarral) — Még nem, *(szünet)* majd szólok — mosolygott Veronka.

(Meghatva) — Köszönöm. *(vidáman)* Ibolyát szedett? *(boldogan)* Segíthetek?

(Titkolt örömmel) — Ha nem fárasztja...

(Nagy sóhajtással és igen boldogan) — Ha kegyedről van szó, akkor nem!...

II.

Ez a könyvrészlet rendkívül értékes, mert fordulatokban gazdag. Drámai helyzetek vannak benne, sokféle hang, nagy feszültség. A felolvasónak bőven nyílik alkalma a hangszín cserélésére és az ütemek változtatására.

Az előzményekben arról van szó, hogy Lacinak, a félárva 12 éves fiúcskának özvegy édesanyja férjhez akar menni. Nem is szerelemből, hanem főleg azért, hogy a fiúnak neveltetését biztosítsa. A gyerek azonban féltékeny az anyjára s gyűlöli Pista bácsit, a kérőt. Nem is megy be a szűkös szobába, hanem a konyhából a kulcslyukon figyeli, ami odabent a szobában történik. Édesanyja eljegyzésének pillanata következik. Pista bácsi már elővette a karikagyűrűt, sőt már elhangzott a vendég nagybácsi szájáról, hogy „csókoljátok meg egymást."

*

(Izgatottan, halkan) A szobában néma csend lesz. *(szünet)* Laci szívének kellős közepébe esett a szó, hogy: csókoljátok meg egymást. *(lassan)* Érzi, hogy hül ki egy pillanat alatt a vér egész testében. *(visszafojtott hanggal)* Pista bácsi most meg fogja csókolni anyát! *(tagolva)* Anya meg fogja csókolni Pista bácsit! *(szörnyűködve)* Anya, aki rajta kívül soha nem csókolt meg senkit. *(felindultan)* Érzi, hogy ő ezentúl nem tud anyára nézni. Nem tudná többé megcsókolni. *(kifakadva)* Soha, soha többé! *(elcsüggedve)* Csak ne tudna róla! Irtózatos lenne látni és mégis *(fokozni a hangot és tempót)* ellenállhatatlan erő húzza-vonja a szoba felé. Három lépés az egész a hokedlitől az ajtóig, mégis tántorog közben. *(izgatottan, suttogva)* Anya ebben a pillanatban a jegygyűrűt nézi, azután *(lélegzetvisszafojtva)* feláll. *(izgalommal)* Pista bácsi is feláll és átkarolja anyát.

(Őrjöngve) Nem! Ezt nem lehet kibírni! Úgy érzi, a lelke szakad ki ebben a pillanatban. *(kirobbanva, hanggal is)* Hatalmasat ordít. *(vágtató irammal)* Maga sem tudja, hogy mond-e valamit, vagy sem és elugrik az ajtóból. *(gyorsan)* Kirohan az ajtón a gangra *(fojtottan és izgatottan)* és fent van a rácson. *(vágyakozva)* Jaj, el ne érjék.

(Őrjöngő sikollyal) — Laci! — *(egyszerűen)* kiált rá valaki rémülten.

(Ki a hanggal) A következő pillanatban *(szünet)* lezuhan a földszintre.

(Rémülten) — Uristen! A gyerek! — *(gyorsan)* kiáltja Bokody és kihajol a rácson. *(lírai hang)* A sűrű hóhullásban *(halkan)* csak egy fekete foltot lát az udvaron. *(leheletszerűen)* Csend. Még csak nyöszörgés sem hallatszik.

(Szünet után új hang, kellemetlen durva férfihang) A keservit neki! — *(egyszerű közbevetett mondat)* — hallatszik mélyről egy mély férfihang. — *(durván kifakadva)* Valamit ledobtak az emeletről. *(finoman)* A nyíló ajtóból világosság vetődik az udvarra. *(megrendülve)* Arcra leborulva terült el a gyerek egy hórakás mellett.

(Félig öntudatlanul, bódultan) Veronka nem sikolt, nem sír. *(fokozni a tempót)* Vissza akarják tartani, nem hagyja magát. *(lendülettel)* Ő kapja karjára a gyereket. *(szívrepesve)* A szive dobog. *(ujjongva)* Él. *(lázas sietséggel)* Bokody orvosért szalad, a nagybácsi a mentőkért telefonál.

(Sziszegve és belső reszketéssel) — A te műved — *(egyszerűen, de tempósan)* sziszegte a tanti Veronkának a fülébe az izgalmak közepette is.

(Bágyadtan) Veronka a házmesterék diványán ül a fia mellett. *(érzéketlenül)* Arca márványarc, semmit sem árul el.

(Sietve) Jön az orvos. Alig tud utat törni a ház összecsődült lakói között a házmesterékhez.

(Jóságosan) — A lába eltört — *(egyszerűen)* állapítja meg — *(részvéttel)* és úgy látszik, egy kis agyrázkódás érte.

(Sajnálattal) Nemsokára megérkezik a mentőkocsi és Lacikát elviszik a Rókusba.

(Halkan, szomorúan) Veronka egyedül kiséri el. *(határozottan)* Nem akar maga mellett senkit. *(aggodalommal)* Miközben a gyereket elhelyezi, hallja, amint a tömegből valaki megjegyzi:

(Öregasszony reszkető hangján) — Ne mondja! *(szörnyülködve)* Öngyilkos lett? *(hangos kifakadással)* Egy ilyen kis fiú! *(egészen halkan)* Nahát!

V. FEJEZET.

VÉDEKEZÉS A LÁMPALÁZ ÉS INDISZPOZÍCIÓ ELLEN.

1. A lámpaláz.

A lámpaláz olyan szorongó, félelemszerű érzés, amely átjárja a szerepelni akaró egyén lényét és megakadályozza képességeinek teljes kifejtésében. Tulajdonképpen betegség ez, amely a közönség hatása alatt lép fel, fiataloknál és meglett korban lévőknél egyaránt. Némelyeknél csak bizonyos esetekben jelentkezik, másoknál viszont annyira felüti fejét, hogy tönkreteheti egy sokrahivatott ember pályafutását is. Mesélik, hogy vannak, akik soha nem tudnak megszabadulni a lámpaláz káros következményeitől. Otthon, családi körben, kitűnően el tudják mondani a beszédet, ám, ha odalépnek a kiváncsi szemek pergőtüze elé, elfelejtenek egyszeriben mindent, mintha soha nem tudtak volna elmondani egy szót sem.

Ez az alattomos és láthatatlan betegség a művészembereket sem hagyja békén. Elkíséri őket a szereplés helyére. Összeszorítja az énekes torkát, megbénítja a zongoraművész kezét. A szárnyaló hang helyett silány torokhangok törnek elő, a zenész pedig képtelen végigszaladni ujjaival a billentyűkön. A siker helyett mindig csak kudarc, vagy legjobb esetben is csak félsiker az eredmény.

Érdekes eseteivel találkoztam eddigi működésem alatt. A legkülönbözőbb rendű, rangú és korosztályú emberek fordultak hozzám, gyógyulást keresve a lámpaláz ellen.

Egy gyárüzem főtisztviselője kétségbeesve panaszolta, hogy ő nemcsak a beszédnél érez elfogultságot, hanem ha tele-

fonál, akkor sem tudja gondolatait kereken kifejezni. Sőt, amikor gépíráshoz diktál, annyira belezavarodik, hogy a mondat közepén elfelejti, hogyan kezdte el a mondatot. Mikor már telefonálásra vagy diktálásra kerül a sor, valósággal félelem fogja el. Pedig az illető vállalatának egyik legértékesebb embere. Mindent tud, minden az ő kezén fut át, de mihaszna, ha egyszer szereplésre kerül a sor, úgy mutatja be magát, mint hogyha a dolgok felől teljesen tájékozatlan volna. Értekezleten, bár remekül ismeri az anyagot, képtelen álláspontját kifejteni. Szégyenkezve kell megsúgnia szomszédjának az elgondolásait, aki ellentétben az ő félelemérzetével, kitűnően tud beszélni. Nem olyan szakember mint ő s mégis a szomszédjától kapott ötletet ragyogóan kiszínezve adja elő. Ezzel learatja a sikert, övé az elismerés és a kitüntetés, a másiké pedig a keserűség, a beszélninemtudás miatt.

Nyugdíjas úr, aki kerek negyven esztendőt töltött el állami szolgálatban, lehangoltan jegyezte meg egy alkalommal, hogy ő soha az életben egyetlen beszédet sem mert elmondani. És ez olyan szomorú! Ki tudja, mennyi nagyszerű gondolat maradt benne, ki tudja, hogy mire vitte volna, ha kiönti magából mindazt, ami az agyában fogamzott meg.

Fiatal katonabarátom azzal jött be hozzám, „Kérlek, én lennék a világon a legjobb katona, ha nem kellene vezényelnem! Én vakon teljesítem a parancsot, előttem nincs akadály, én nem riadok vissza semmitől, de ha kivonuláskor két szót kell hangosan elmondanom, csak annyit: „Vigyázz! Jobbra át!“ — nem jön ki hang a számon. Mondd meg, mit tegyek, mert ebbe beleőrülök!...“

Egy alkalommal jó családból való úrihölgy panaszolta, hogy társaságban olyan félelem fogja el, hogy nem mer megszólalni. Szó nélkül ül a vidám környezet kellős közepén s attól fél, hogy rossz véleménnyel vannak szellemi képességéről az emberek. Bizonyára azt hiszik, hogy műveletlen. Nem is meri remélni, hogy valaha is eljusson odáig, hogy a társaságnak vidám szórakoztatója legyen. Csak későbbi találkozásaink alkalmával derült ki, hogy az illető főiskolát végzett, doktorátusa van s ezenfelül számtalan szebbnél-szebb költeménynek a szerzője.

Egyik külföldi nagy cég Magyarországon tartózkodó főtisztviselőjéről tudom, hogy öngyilkossági gondolatokkal foglalkozik. Érzi, milyen hátrány számára, hogy nem tudja magát kellőképpen kifejezni a vállalat ülésein. Hetenkint egyszer tartanak a vezetők bizalmas megbeszélést s amikor érzi, hogy

a referálásoknál már rá kerülne a sor, mind hevesebb szívdobogása van. S végül, mikor elérkezik a pillanat, hogy számot kell adnia a heti tapasztalatokról, olyan zavarban van, hogy semmi lényegeset nem tud elmondani. Próbálta már leírni cédulára a mondanivalóját, de felolvasáskor is annyira eltorzul a hangja, hogy valósággal sírósra változik. Ez a baj évről-évre jobban elhatalmasodik rajta. Már rajtakapta magát, hogy szűk családi körben is jelentkezik ez a betegség és fél, hova-tovább odajut, hogy egyáltalán nem mer már beszélni. Szégyenli magát gimnazista fia előtt, akinek csodálatraméltó beszédkészsége van.

Ilyen hasonló tünetekkel jelent meg nálam egy földbirtokos, aki szintén képtelen üléseken beszélni. Neki elnökölnie kellene különféle egyesületekben és szervezetekben. Ezek a délutánok és esték azonban életének legkétségbeejtőbb órái. Soha nem érzett félelmet sem a háborúban, sem a tengeren, ezeken a délutánokon azonban, nem egyszer kénytelen volt azt hazudni, hogy rosszul érzi magát és az elnöklést másra átruházni.

Azt mondják, hogy ebből a betegségből sohasem lehet kigyógyulni. Ezek a betegek mind meg vannak győződve a felől, hogy ez a kellemetlen érzés elkiséri őket életük végéig.

Tévednek!

Igenis, állítom, mert tapasztalatból tudom, hogy *ezt a betegséget mindenki levetheti, aki igazán akarja. Mindenki, kivétel nélkül, örökre megszabadulhat tőle, ha megismerkedik a lámpaláz elleni küzdelem módjaival.*

Az első, amiről fel kell világosítanom mindenkit, aki e betegségben szenved: tévednek, ha azt hiszik, hogy kizárólag csak rajtuk vesz erőt ez a kellemetlen érzés. Megcsodálnak másokat, akik könnyedén, mosolygó arccal állnak a közönség előtt. Megmondom őszintén: *a lámpaláz minden embert elfog, aki a közönség előtt szerepel.* Nincs az a művész, akár színész, akár zeneművész, s nincs az a legendáshírű szónok, aki ne érezne elfogultságot akkor, amikor összetalálkozik hallgatóságával. Sőt, merem állítani, hogy ez az érzés elengedhetetlen kelléke minden sikeres szereplésnek. Mert minden szereplő, amikor a dobogóra feláll, még tele van gonddal, bajjal, idegen gondolatkörben forog az agya. Kell ez a láz, amely mint a tisztítótűz megszabadítja a lelket a bűntől, eltávolítja

a földi gondokat és a tárgyhoz nem tartozó sallangokat a szereplő szellemi kerekéről. Ez a láz elvonatkoztatja minden mástól, ami nem tartozik az előadáshoz.

Innen van, hogy az a színész is, aki nap mint nap színpadon van, minden egyes este szereplése előtt kellemetlenül érzi magát. Az annyiszor megcsodált sztárok izgatottan járnak fel és alá a színfalak mögött, addig a pillanatig, amíg be nem lépnek a rivalda fényébe. Ha a közönség egyszer látná, hogy a bálványozott művészek, akik olyan irígylésreméltó fölényeskedéssel járnak a világot jelentő deszkákon, sokszor mennyire tudnak félni az öltözőben vagy a díszletek mögött! Többet mondok: a rádióban, ahol köztudomású, hogy a szerepeket nem kell kívülről mondani, csak olvasni, még ott is felüti fejét az izgalom. Mielőtt megszólalnak a vészhangú csengők és kigyulladnak a vörös lámpák, amelyek azt jelentik, hogy most az egész világ be van kapcsolva, nincs olyan színész, aki ne érezne valami megilletődést ezekben a percekben.

Olvasom Sarah Bernhardtnak, a világhírű francia tragikának emlékiratait. A művésznő, aki bejárta az ó- és újvilágot, aki kisujjában hordozta a színművészet iskolájának minden felkészültségét, a bemutatók előtt már napokkal olyan elfogultságot érzett, hogy valósággal betege lett az előadásnak. Éjeken és nappalokon keresztül sírt, halálfélelmek gyötörték. S érdekes eset történt. Egy alkalommal, amikor éppen ilyen szorongó érzés vett rajta erőt, odalépett hozzá egy ifjú kollégája s kissé gúnyos, kissé fölényeskedő hangon így szólt hozzá: „Hogy van az, művésznő, hogy ön mindig fél? nézzen meg engem, én még soha nem féltem! Én nem tudom, mi az a félelem!“ S a művésznő, aki nemcsak nagy színésznő, de egyben igen szellemes hölgy is volt, kedves hangon így felelt neki: „Csak türelem fiatalember, majd megjön az is, ha tehetséges lesz!“

Kedves eset az alábbi is: Egyik legünnepeltebb hitszónokunknál jártam, aki felkért arra, hogy a kispapokat vezessem be a szónoklás külső fogásainak ismeretébe. Beszélgetésünk során megkérdezte a főpap: „Mondja, kedves tanár úr, mit tanít ön tulajdonképpen?“ Elmeséltem sorra, hogy mi mindent fogok magyarázni az ifjú fráteroknak: gesztust, hanghordozást, szemjátékot stb., s közben mitsem sejtve megemlítettem, hogy beszélni fogok arról is, hogyan kell véde-

kezni a lámpaláz ellen. Mikor ezt a szót kiejtettem, a főpap rámnézett és kedves, gyermeteg hangon így szólt hozzám, összetéve szépen kezeit: „Kedves, jó tanár úr, mondja el nekem, hogy mit tud ez ellen, mert én valahányszor a szószékre megyek, mindig reszketek a félelemtől?!"

És talán nem lesz hiábavaló, ha idézem Tóth Tihamér könyvéből az alábbi sorokat: „A lámpaláz teljesen sohasem múlik el, bizonyosfokú megilletődöttség, elfogódott hangulat eltölti még a leggyakorlottabb szónok lelkét is. És ez jó is; mert valami különös tüzet, melegséget ad a beszédnek."

A fenti példákból világosan láthatjuk, hogy a lámpaláz nem egyes kiválasztott emberek betegsége. *A lámpaláz közös gyöngesége minden egyes embernek, aki közönség előtt szerepel.* Csakhogy nagy a különbség ebben a tekintetben szereplő és szereplő között. Az egyik rabja lesz a lámpaláznak és képtelen tőle szabadulni, a másik pedig kitűnően tudja az elfogultságát leplezni. Mert *a lámpaláz leküzdéséhez az az első biztos szer: nem szabad elárulni, hogy lámpalázunk van!* A közönség ugyanis azonnal észreveszi, ha a szónok a legkisebb mértékben elfogult. Már pedig olyan embert, aki fél, nem lehet teljes odaadással hallgatni. A közönség sohasem tud felmelegedni olyan szónok iránt, aki a félelmét kimutatja. Inkább aggódnak vagy sajnálják szegényt, de semmiesetre sem tudják élvezettel kísérni előadását. Tehát a lámpaláz nemcsak a szónok kellemetlen lelkiállapota, de egyúttal károsan befolyásolja az előadás sikeres kimenetelét is. Összegezve: *örülnünk kell, ha a lámpaláz jelentkezik. Mert a lámpaláz elengedhetetlen kelléke a jó előadásnak. De mindamellett azon kell lennünk, hogy a lámpalázt ne áruljuk el a közönség előtt. Az eltitkoláshoz pedig kitűnően bevált fegyvereink vannak.*

Vidáman, határozott léptekkel menjünk a közönség elé. Amint megálltunk, mosolygós arccal nézzünk végig a hallgatóságon. Ennek a mosolynak nagy jelentősége van az egész előadás kimenetelére. Ha a szereplő mosolyog, akkor a közönség is mosolygós tekintettel viszonozza az arcjátékot. A sok mosolygós tekintetből a szónok önbizalmat tud merí-

teni. Ha ellenben remegő ajakkal, réveteg szemmel és kétségbeesett arccal áll oda a közönség elé, mint egy halálraítélt s közben véletlenül végignéz az előtte levő embereken, bizonyos, hogy csupa szánakozó és kétségbeesett arcot fog maga előtt látni. Mi következik ebből? Ha volt is némi bátorsága, a sok szomorú tekintet láttára elfelejti azt is, amit tudott. *Jelszavunk tehát: félelmünket leplezve, mosolygunk, hogy a közönség viszonozza a mosolyt és a sok derűs, biztató szempárból erőt merítsünk a szónoklás küzdelméhez.* Ez az első számú fegyverünk.

A megszólalás döntő jelentőségű a lámpaláz legyőzésére. Amint az első hang kijön a torkunkon, önkéntelenül is figyeljük, hogy ez az első hang megtette-e a hatását. Ha azt veszszük észre, hogy jaj, de elszorult már megint a hangunk, jaj, de fakó, jaj, de reszketős, ez már nem is a mi hangunk — akkor természetes, hogy megint lever bennünket ez a tudat. De ha a megszólalás pillanatában halljuk hangunk ércességét s észrevesszük, hogy az első hangra minden ember felfigyel, akkor ez a pillanat feledteti az elfogultságot és felbátorodunk. *Tehát a biztos, bátor, határozott hang a második számú fegyver a lámpaláz leküzdésénél.*

De még mindig hátra van a legerősebb fegyver: a gesztus. A jó gesztus a lámpaláznak feltétlenül biztos elűzője. Az az ember, aki fel meri emelni a karját, aki legalább vállmagasságban gesztikulál, aki a gesztusát bizonyos ideig ott meri hagyni fenn, a levegőben, arról senki nem tételezheti fel, hogy fél. *Tehát minden ember, aki lámpalázzal küzd, mihelyt a beszédben alkalom kínálkozik, azonnal hozzon valami lendületes, magas és erőteljes gesztust. S akkor a lámpaláz hanyatt-homlok menekül tőle.*

A lámpalázt egyszer és mindenkorra kivégezni nem lehet. A lámpaláz minden egyes szereplésnél kísérti az embert, jelentkezik minden egyes szereplés előtt. *A lámpalázt ott a helyszínen, jóformán a közönség szemeláttára, kell kétvállra fektetni. Az első percek a döntő jelentőségűek. Ha ez sikerül, akkor a lámpaláz aznap többé már nem jelentkezik.*

Hogy a fentebbemlített eljárás milyen bevált, azt különösképpen tapasztaltam egyik tanítványomon. Igen képzett, nagytudású férfi. Csak egy volt a baja, hogy igen-igen lámpalázas volt. Olyannyira hatalmába kerítette ez a betegség, hogy beszédközben homlokát kiverte a verejték, arca eltorzult s olyan nyögést vitt véghez, hogy valósággal megszántuk. A szónoki tanfolyamon napról-napra mindinkább nagyobb bátorságra tett szert. A harmadik hónapban jártunk, amikor az én kedves barátom, fiatalabb tisztviselői előtt, igen kitűnően sikerült előadást tartott. S ezek után tartottuk meg mi is a tanfolyam bezárása alkalmából utolsó óránkat. A résztvevők mind középosztálybeli urak, elhozták feleségüket is. A sok estélyiruhás hölgy valahogy új színt teremtett a szónoki tanfolyam szürke hétköznapjaiban. A vizsgát az illető mérnök kezdte, én már előre büszkélkedtem magamban, hogy a három hónapos tanfolyam eredményeképpen milyen nagy elismerést fogok vele elérni. Ehelyett azonban, legnagyobb rémületemre, mintha mindent elfelejtett volna, ugyanúgy nyögdécselt, s ugyanolyan kétségbeesett arccal állt meg a díszes társaság előtt, mint amikor először lépte át a küszöbömet. Hosszú percekig tartott ez a kínos evickélés. A szokatlan közönség, a díszes hölgykoszorú elfelejttette a kedves barátommal mindazt, amit eddig tanultunk. De az egyik pillanatban hallom, hogy a hangját magasabbra csavarja és felerősíti és ugyanakkor erőteljes gesztusokkal iparkodik fel a magasba. Ebben a pillanatban mosoly ömlött el az arcán, felragyogott a szeme s a rosszul elindult előadást nagyszerűen fejezte be. Amint utólag elmesélte, hirtelen átvillant az agyán, hogyan is kell megszabadulni a lámpaláztól. Előjött a hangjával, a gesztusával és a mosolyával s mindent helyrehozott, ami olyan közelállt a vesztésre.

A lámpaláznak tulajdonképpeni okozója az a hit, hogy a szereplő meg van győződve róla, minden ember, aki őt hallgatja, rosszakaratú. Úgy véli, hogy az emberek csak azért jöttek oda, hogy bírálják és keressék azokat a hibákat, amiket beszéde közben elkövet. Bizonyos, hogy ez a felfogás nagyban elősegíti a lámpaláz kifejlődését. Hogy segít magán ilyenkor egy leleményes színész? Beültet a nézőtérre egy médiumot. Családja köréből vagy jóbarátai közül kiválaszt magának olyan személyt, akiről biztosan tudja, hogy szívesen figyeli a nézőtérről a játékát. Az a tudat, hogy legalább egyetlenegy ember ül a nézőtéren, aki az ő embere, feledteti vele az elfogultságot. Ilyenkor azután igyekszik elfeledkezni a rosszmájúakról és felteszi magában, hogy kizárólag annak az egy embernek játszik, aki az ő kedvéért jött el a színházba.

Amikor a Színművészeti Akadémia növendéke voltam, a vizsgaelőadásaimra egy kedves, vidéki állomásfőnököt hívtam fel, médiumnak. Még műkedvelő koromban együtt szerepeltünk jótékonycélú előadásokon. S emlékszem, nem volt olyan előadás, hogy az én kedves János bátyám elragadtatással ne nyilatkozott volna játékomról. Lehettem én olyan rossz, hogy senki sem pazarolt volna rám egy dícsérő jelzőt, őneki akkor is tetszettem. Mikor aztán, mint leendő hivatásos színész az első tűzkeresztséget kellett kiállnom, bizony elszoruló szívvel gondoltam a nagy eseményre. Ott lesznek az igazgatók, a szigorú kritikusok, a Nemzeti Színház kiváló művészei. S akkor átvillant az agyamon, hogy van nekem egy jóbarátom vidéken. Írtam neki: Kedves János bácsi, gyere fel, mert játszani fogok. S mikor ott ült a nézőtéren, szívem szerint játszottam, elfelejtve a nehéz embereket. Az a tudat, hogy János bácsi ott ül a nézőtéren és ő mosolygós arccal figyeli Lexi barátjának a mókázásait, felbátorított engem s egyszeriben elfelejtettem, hogy most félni illenék.

A lámpaláz leküzdésére tehát jó szer, ha kiválasztunk magunknak egy könnyebben meggyőzhető embert. Ezt a módszert szónokok se hagyják figyelmen kívül. Nem azokra kell tekinteni, akik savanyú arccal és ijesztően zord tekintettel, pöffeszkedve figyelik a szónok szavait, mert az bizony csökkenti az ember bátorságát. Válasszuk ki magunknak a mosolygó arcokat, akiknek a szeméből melegség és bátorítás árad. Ezekből kell erőt meríteni s ezt az erőt azután kisugározni a nehezebben meggyúrható elemek felé.

De az is érdekes, hogy sokszor éppen a legnehezebben meggyőzhető ember fokozza fel a szereplőnek a harci kedvét. Tudjuk jól, hogy ma eljön az előadásra olyan valaki is, aki szeret minket felülről kezelni. Erre elhatározzuk magunkban, hogy ma aztán csak azért is megmutatjuk, milyen nagy sikert fogunk aratni.

A századeleji nagy színészünk irataiban olvasom:

„Még ifjúkoromban történt, hogy egy katonadarabot játszottunk. Én szerelmes főhadnagyot alakítottam, akinek egyik jelenetben mint sebesült, megalázott embernek kell megkérnie a mágnáskisasszony kezét. Tudtam, hogy eljön az

előadást megtekinteni az egyik zord természetű katonatiszt is. Elhatároztam előre, hogy ezt a szomorú jelenetet úgy fogom megjátszani, hogy ennek a kemény katonának is meglágyuljon a szíve. Biztos, hogy még a legridegebb természetű embernél is van olyan határ, amelyen felül meg lehet lágyítani. S nagy elégtételem volt, amikor az előadás utáni vacsorán, ez az idősebb úr odaszólt nekem, elérzékenyült hangon: „Te, hallod-e, annál a szerelmi jelenetnél szinte könny fojtogatta a torkomat."

A lámpaláz leküzdésére különben nélkülözhetetlen lelkiszer az önbizalom. Ez természetszerűleg következik a lámpaláz lényegéből. Hiszen az egész betegség tulajdonképpen onnan ered, hogy a szereplő túlsokra becsüli a hallgatóit. Bizonyosra veszi, hogy mindenki, aki most ott ül előtte, sokkal különb ember, mint ő.

Igen tisztelt szónokom! Bizzék egy kicsit saját magában is! Ne legyen olyan végletekig kicsinyhitű. Miért gondolja tulajdonképpen, hogy ön annyira értéktelen és tudatlan? Nézzen csak körül, hány ember ül magasabb polcon, mint ön, pedig azok talán nem is olyan érdemesek reá, mint éppen ön. Ön is tanult, ön is szorgalmas, ön is becsületes ember. Ön is verejtékezik a családjáért, az osztályáért, nemzetéért, vallásáért és hazájáért. Ez mind vár öntől valamit! Ön tele van hittel, becsületes szándékkal, vonakodás nélküli kötelességteljesítéssel; csak egy baja van: fél az emberektől! Fél egy másik embertől, aki épp olyan földi halandó mint ön. Ne törődjék senkivel! Ön is van olyan értékes, mint a többi ember. Mert ha kell, szó nélkül meg tudna halni a becsületéért! Meghalni igen és egy szót szólni nem?...

Gondoljon arra, hogy száz év mulva éppen olyan por és hamu lesz, mint azok, akiket most olyan sokra becsül és akiktől most annyira fél. Száz év mulva már semmi különbség nem lesz ön és azok között. Por és hamu lesznek mind! Ön is és akiktől úgy rettegett, azok is! És akkor — tudja-e, — hogy fogja magát szégyelni, hogy volt idő, amikor félt ezektől? És ez a félelem meggátolta abban, hogy tudását, leleményességét, képességét kihasználja érvényesülésénél! Tudja-e, hogy fogja majd siratni a sok elvesztett időt, amelyet elfecsérelt csak azért, mert — félt!

Higgye el, hogy a történelem folyamatában nem az ön személye a fontos, ön nemcsak magának él, oda kell szegődni egy eszme szolgálatába és teljes erejével szerte-széjjel hinteni annak magvait. Ma, amikor mindegyik tábor a maga igazát akarja diadalra juttatni, az ön igen tisztelt személye nagyon is másod- és harmadrangú kérdés a mérlegen. Ne féltse annyira a saját énjét! Ha belesül, belesül! Ha elbukik, elbukik! Az eszme a fontos! Az eszme, amelynek most hős katonákra és bátor apostolokra van szüksége. Értse meg, hogy most nem ülhet szótlanul otthon, most itt az idő, hogy önnek is harcolnia kell, szent eszmékért: Istenért, Hazáért s a tévútra jutott emberért! És az a tudat, hogy ön szent eszmének a hírdetője, majd elfelejtteti önnel a félelmet is!

És még van egy lelki balzsam a félelem kipusztítására. Biztos hatású! Láttam színészeket, ünnepelt primadonnákat, akik mielőtt beléptek a színpadra, keresztet vetettek magukra. Tudok kiváló sebésztanárról, aki minden műtétje előtt imádkozott. Vajjon miért? Azért, mert az az egyszerű keresztvetés vagy az a fohász felemeli őt a hétköznapi szürkeség mesgyéjéről. Közelebb kerül az Istenhez és onnan felülről néz le a többi emberre. S onnan felülről a többi ember, aki itt lenn olyan nagy mumusnak látszik, csak parányi kis jószág. S ez a felülemelkedés felszenteli az embert, nem kötelességét teljesítő gépemberré, hanem a hivatását szívvel-lélekkel betöltő apostollá. Ilyenkor az ember elfelejti, hogy ímmel-ámmal is el lehet végezni a reá váró munkát, elfelejti, hogy közben félni kellene. Az Isten közelsége felvillanyozza, önbizalmat önt beléje és harcos bajnokká avatja.

S ezért szívem szerint tanácsolom önnek is, ha fél az embertől, keresse meg az útat az Istenhez! Vigye el őt is a szereplés helyére! Nem nehéz. Az Isten mindenhová megy, ahová hívják! Hívja ön is. De szívével, hitével és minden meggyőződésével. Ajánlja fel az ön előtt álló munkát Istennek. Mondja ezt: „Istenem, a mai szereplésemet fogadd el tőlem, mint egy szerény teremtményednek áldozatát!" Vagy pedig forduljon a Szűz Máriához. S ha hisz benne, Szent Antalhoz, vagy Szent Tádéhoz, akik minden elhagyottnak segítői. S akkor igyekezzék minden erejét összeszedve, bátor-

ságát felfokozva, olyan lendülettel, olyan átütő erővel s mindentelsöprő harcikedvvel beszélni, hogy a legkonokabb szíveket is megnyerje céljának!

Schmiedt Béla írja „A megváltás szolgái" című könyvében: „A szónoki munka sikerében Isten is szerepet játszik... A siker felülről jön... Ha beleadjuk beszédünkbe lelkünk egész erejét, ha mindehhez leimádkozzuk Isten áldását, akkor szavunk olyan kivédhetetlen erejű lesz, aminek nem tud ellenállani még a legnagyobb bűnös sem."

Behozhatatlan előnnyel indul a szónok, aki hisz. Igazán naggyá csak a hit teheti az embert. Megfizethetetlen érzés, ha elfogultság nélkül mer szembenézni a tömeggel. Ha eszébe se jut, hogy ő kevesebb, mint a többi, aki őt hallgatja. Mindegy neki, hogy nagy tudósok, világot látott utazók, magasrangú urak vagy érmekkel díszített hősök ülnek előtte. Nem fél az embertől még akkor sem, ha szúrós szemmel tekintenek rá. Nem befolyásolja, ha tudatában van annak is, hogy azok ott előtte rosszakarók vagy vele szemben fölényeskedők. Végzi a kötelességét, teljesíti a hivatását és — beszél! A lelkiismerete tiszta, amit hirdet, azért vállalja a felelősséget! Hisz az Istenben és nem fél az embertől!

A lámpaláz *elleni küzdelemnek másik nagy csoportját alkotja a gyakorlat.* Az az ember, aki nem tud úszni, fél a víztől. Amikor először megy a vízbe, nem tud örülni a víznek, egyetlen gondolat tölti el egész lényét, hogy a vízbe bele lehet fulladni. De ha megtanul úszni, akkor napról-napra nagyobb kedvét találja az úszásban. Soha nem is gondol rá, hogy veszély fenyegeti. Kitűnően tudja csinálni a tempókat, tud fejest ugrani, forogni, úszni előre és úszni hanyatt. Végigfekszik a vízen mozdulatlanul s ha merülni akar lefelé, rúg egy nagyot a lábával, s íme megint fent van a víz színén. Jóbarátja lesz a víz, örül minden percnek, amelyet benne tölthet el. Meghódította és maga alá gyűrte a hatalmas víztömeget!

Így vagyunk az embertömeggel is. Amíg nem tudunk rá hatni, félünk tőle, egyetlen érzés tölt el bennünket, hogy a tömeg előtt meg lehet bukni. *De aki megtanulta, mivel lehet hatni a tömegre, annak a félelme elmúlik.* Sőt, merem állítani, keresi az alkalmat, hogy mennél gyakrabban közeledhessék

a hallgatókhoz. Lelki élmény és lelki kielégülés a közönség előtt jól szerepelni.

Diákkoromban egyszer azt kérdeztem egy huszártiszttől, aki áradozva mesélte lovasélményeit, hogy mi van olyan jó a lovaglásban? S nem felejtettem el, azt mondta: „Tudod, fiacskám, az olyan nagy öröm, hogy az az okos, nemes állat, anélkül, hogy én bántanám, azt csinálja, amit én akarok. Ha akarom lépésben megy, ha akarom ügetve, ha akarom vágtában és ha éppen úgy akarom, árkot ugrik." Mennyivel nagyobb élmény: nem egy állatot, hanem embereknek, a teremtés koronáinak tömegét, szellemi tornában, magunk alá gyűrni.

Ehhez azonban szükséges, hogy megfelelő biztonságérzettel lépjünk a tömeg elé. Fegyvereinknek minden fortélyát ismerni kell. Először tanuljunk meg fegyvereinkkel bánni és csak azután induljunk a csatába. *A szereplést kizárólag gyakori szerepléssel lehet igazán, tökéletesen elsajátítani.* Ragadjunk meg minden kínálkozó alkalmat a szerepléshez, akár jól érezzük magunkat, akár nem, akár ínyünkre van a beszéd, akár nem. Beszélni! Beszélni! Beszélni!

Amelyik szónoknak megvan a kellő gyakorlata, a lámpaláz nem vágja egykönnyen a földhöz. Nem mondom azt, hogy meg sem kisérti őt. Éppen az előbb fejtettem ki, hogy bizony a lámpaláz mindig ott settenkedik, ahol a szereplő a közönség előtt megjelenik. De a gyakorlatlan embert leteperi, a gyakorlottól pedig megszégyenülten illan el.

Kezdő színészeket vidékre szoktak küldeni, hogy rutinra tegyenek szert. Pesten egy darab sokszor hónapokon keresztül megy egyfolytában. Kezdő színész itt nem szerezhet elég tapasztalatot a színjátszás mesterségéből. A színiiskola elvégzése után, ahol elméletileg megtanulja a szükséges fogásokat, elmegy néhány évre vidékre. Vidéken sok darabban sok szerepet kell elvállalnia. Egyik nap drámai hőst játszik, a másik nap komikust, a harmadik nap talán egy jellemszerepet. Nem ér rá heteken keresztül tanulni egy szerepet, mert gyakran egy héten három új szereppel is készen kell lennie. S ha készen van, jó, de ha nincs készen, akkor is oda kell állnia s fel kell találnia magát a színpadon. Rájön a módjára, hogyan kell gyorsan tanulni. Az agya úgy vág, mint a borotva. S ha egyszer netalán mégis megakad a szövegben,

akkor sem jön zavarba. Mindig ura a helyzetnek s a közönség nem veszi észre a vidéki színészen, hogy belesült.

Hadd mondom el az alábbi jellemző esetet, amely rávilágít a vidéki színész rutinjára. Budapesten 235-ször játszottunk egy vígjátékot. Utána Balaton mellé mentem nyaralni, ahol éppen egyik vidéki társulat állomásozott. Nem ülhettem sokáig tétlenül, egy szép napon beállított az igazgató, felkért, hogy anyagi helyzetük fellendítése érdekében lépjek fel egyszer náluk. Kérése elől nem térhettem ki, megállapodtunk, hogy fellépek a nagysikerű darabban, amelyben én hat hónapon keresztül játszottam Pesten. A darab készenáll — mondotta az igazgató, — nálunk is ment már eleget. Elég lesz belőle két próba. A bemutató előtti napon tartottuk meg az első próbát. Keserves csalódás ért már a kezdetnél. Mikor ugyanis hozzákezdtünk volna az első jelenet elmondásához, kisült, hogy nemcsak hogy nem tudták a szerepeket, de még fogalmuk sem volt arról sem, hogy ki melyik szerepet játssza. Megkértem őket, legyenek szívesek a másnapi főpróbára a szerepeket megtanulni. Biztosra vettem, hogy kedves kollégáim buzdító szavaim hatása alatt aznap délután nekifeküsznek a tanulásnak. A lélekzetem is elállt, amikor délután a kis cukrászda kertjében ott láttam az egész társulatot, amint gondfeledten, viharos kacagások közepette kártyáztak. „Hát maguk nem tanulnak? — kérdeztem megrőkönyödve. „Miért? — kérdezte ártatlan arccal a táncoskomikus? — Hisz nem ma van az előadás, hanem holnap." Mondanom sem kell, hogy a másnapi főpróbán sem tudtak semmit. De nem is izgult ott senki, csak egyedül én. S másnap este olyan pergő előadás volt s olyan fölényesen játszottak, hogy alig tértem magamhoz a csodálkozástól. Nem szóról-szóra mondták a szöveget, de annyi biztos, hogy aki nem ismerte a darabot, nem vette észre, hogy mennyit sikkasztottak el belőle és mennyit toldottak hozzá a sajátjukból. És beigazolódott előttem fényesen, hogy akinek naponkint kell fellépnie és mindig más és más szerepben, az egyszerűen nem ismeri a félelmet!

Még valamit!

A lámpalázas ember előtt mint egy Damokles-kard függ az a kínzó kérdés: mi lesz, ha ő belesül?

Tehát beszéljünk őszintén a belesülésről is. Ez megint olyan rém, amely sokak képzeletében sötétebbnek látszik, mint amennyit ér. Mert annyi bizonyos, olyan ember még nem született a világra, akinek az agya néha a mindennapi társalgás

közben is meg ne akadt volna. Vagy pedig a nyelve meg ne bicsaklott volna. A nyelvbotlás és a feledékenység emberi dolog. Ezzel számolni kell. Felesleges, ha egy szó nem jut az eszünkbe, belepirulni, össze-vissza kapkodni. Nem dül össze a világ, ha egy szót rosszul mondtunk ki véletlenül. A legokosabb, ha szépen, nyugodtan továbbmegyünk. *A megakadás magábanvéve még nem hiba. Szépen el lehet leplezni. De ha valaki a megakadás következtében elveszti a lélekjelenlétét, az már baj.*

Ha a szónoknak nem jut eszébe valami, menjen nyugodtan tovább, mintha mi sem történt volna. Még az sem baj, ha akár bemondja azt, mosolyogva: „na most nem jut eszembe az a szó." Nagyon könnyen lehet, hogy a hallgatói közül valaki kisegíti, amit szépen köszönjön meg s folytassa úgy, mintha semmi sem történt volna. Senki sem fogja ezt hibának minősíteni.

Az meg lehetetlen, hogy semmi ne jusson eszébe a szónoknak, ha segítségére van a vezérjegyzék, amelynek elkészítését részletesen ismertettem a Szövegtudás c. fejezetben. Nem sülhet bele akkor sem, ha vérévé válik az a szokás, hogy egyszerű, rövid mondatokban beszél. A belesülés veszélye azokat fenyegeti állandóan, akik hosszú kacskaringós mondatokat használnak. A helyett, hogy ponttal lezárnának egy gondolatot, beleszövik az oda nem tartozó mondatokat is hosszú fűzérben. Addig toldozzák-foldozzák a mondatokat, amíg maguk is elfelejtik, honnan indultak ki? Beáll a zavar, csökken az önbizalom és napirenden van az akadozás. Aki ellenben rövid mondat után pontot tesz, az sohasem gabalyodhatik bele. Elképzelhetetlen, hogy valakit annyira levegyen lábáról a lámpaláz, hogy a megkezdett egyszerű mondatot ne tudja befejezni.

Szeretném belekürtölni a világba, hogy mindenki megértse, akit érdekel: *jól beszélni csak egyszerű, könnyen érthető mondatokban lehet.* Csodálatos valami, hogy aki fél a szerepléstől, még tetézi azzal is, hogy bonyolult mondatszerkezeteket használ. Az egyszerűség nem jó neki. Összekeveri a mondatokat, telerakja nyakatekert kifejezésekkel és fellengzős stílusra törekszik, ahogy a múlt században beszéltek nagy-

apáink. Lámpalázas egyének: *kerülni minden erőszakos mondatfűzést!*

Tanuljunk beszélni a magyar paraszttól. Lám, az milyen röviden és mégis milyen szabatosan fejezi ki magát. A magyar paraszt, még ha szónokol is, akkor sem beszél másképpen soha, mintahogy a mindennapi életben. Az ő józan esze, a természetes gondolkodás megsúgja neki, hogy ez a helyes út.

A Magyar Tudományos Akadémia tudósai is az egyszerűséget ajánlják íróknak és szónokoknak egyaránt. „A magyar nyelv jobban szereti az egyszerű mondatot, mint az összetettet. Ez a magyar stílus egyik alaptörvénye." — írja Pintér Jenő Magyar Nyelvvédő Könyvének bevezetésében.

A budapesti Ügyvédi Kamarában hallottam értekezést az ügyvédi szónoklat stílusáról. Az előadó ügyvéd melegen ajánlotta kartársainak, hogy a törvényszéken mindig egyszerű mondatokban beszéljenek, az ilyen mondatnak van a legszebb ritmusa — fejtegette a szónok — de azért is helyénvaló, mert az egyszerű beszéd megnyugtatólag hat a bíróságra. A bírónak naponkint kell beszédet hallgatnia. A szövevényes beszéd kifárasztja, idegesíti és bosszantja. Az ügyvédnek pedig nem lehet célja, hogy ellenséges indulatokat ébresszen a bíróban.

Gondoljunk a színészre, aki véletlenül megbotlik a színpadon a szőnyegbe. A gyakorlatlan színész ettől megijed, belepirul és dadog. Magával rántja még a partnerét is. A rutinos színész azonban vígan, fölényesen beszél tovább, miközben egyik lábával nyugodtan helyreigazítja a feltüremlett szőnyeget. Az első esetben szembetűnő lesz, hogy a színész hibázott, az utóbbinál meg annyira kijavítja a közbejött hibát, hogy a közönség nem is minősíti hibának.

A színházi kispadon hallottam egyik jeles színésztől az alábbi tanulságos esetet:

„Vidám Mikulás-estet rendeztem s a többek között egy magyarnóta énekesnőt is felléptettem. Amint ilyenkor ez gyakran megesik, a kisérő nem jött el. Jobb hiányában vállalkoznom kellett tehát a zongorakíséretre. Nyilvánosság előtt soha nem játszottam még zongorán, amit tudok, csak házihasználatra elegendő. Leültem a zongorához s mosolyogva végignéztem a közönségen. Mutattam, hogy milyen otthon

vagyok. Na, de alig kezdtünk hozzá, beütött a végzet. Éreztem, hogy az ujjaim összeszorulnak, de nem akadt sok idő a sopánkodásra, mert a művésznő — amit eddig még életemben nem hallottam! — egyszerűen megállt. Én is megálltam. Dermedt csend lett. Most szakad a fejemre a mennyezet — gondoltam. Ebben a pillanatban megszólalt az énekesnő: „Kezdjük újra." „Miért, nem jól kisértem?" — kérdeztem a világ legtermészetesebb hangján, bár éreztem, hogy bűnös vagyok. „Igen!" — válaszolta mosolyogva a művésznő. „Ez borzasztó! — feleltem és is nevetve, — akkor kezdjük újra!" A közönség jót mulatott rajta. Előadás után már magam is mulattam, mert azt kérdezték az én jó híveim, hogy úgye ezt előre megbeszéltük és beletartozott a műsorba? Nemhogy hibámul rótták volna fel, hanem ez a kis epizód még emelte a nézőtér hangulatát. Lélekjelenléttel a hibát nemcsak palástolni lehet, hanem még ki is lehet használni a siker fokozására." . . .

Szónoklás közben, ha megakad a szónok, ne veszítse el higgadtságát. Ne álljon meg és ne keresse a szót, mert mennél tovább tart ez a keresés, annál kínosabb lesz a szünet. Egyre ügyeljen mindenekelőtt: arca sohase torzuljon el, hanem igyekezzék mosolyával megnyugtatólag hatni a hallgatókra. Amíg a mosoly ott ül az ajkon, addig soha sincs baj. A mosollyal mindent meg lehet menteni. Ugorja át, ami nem jut eszébe. Ne azon töprengjen, ami nem jut az eszébe. A közönség nem keresi, mit hagy ki a szónok. Őt csak az érdekli, amit mondanak neki.

Nem kell félni a nyelvbotlástól sem! Szabály: *mentől kevesebbet javítani a szavakat.* A folytonos javítgatás idegessé teszi a hallgatóságot, csökkenti az élvezhetőséget és vele párhuzamosan a szónok önbizalmát is. Megesik minden emberrel, aki nyilvánosság előtt beszél, hogy belebotlik egy cikornyás szóba, vagy két szót a sietségben úgy rak össze, hogy furcsa hangzása lesz. Ilyen esetben a legokosabb keresztülszaladni rajta, mintha misem történt volna. Nem egyszer történt meg már, hogy a nagy javítgatás közben a szónok még egyszer elkövette a hibát. Ez már azután feltűnő. Bebizonyosodott tény viszont, hogy a közönség egy nyelvbotlás alkalmával, amennyiben a szónok feltünés nélkül továsiklik, hajlandó azt hinni, hogy csak ő hallotta rosszul azt a

szót. Ha a szónok javítgat, eleve felhívja a figyelmet arra, hogy most hibázott. Ha nem áll meg, azaz nem árulja el baklövését, a közönség nem őbenne, hanem saját magában keresi a hibát. Színpadon bizony gyakori a nyelvbotlás, még a legkipróbáltabb beszédművészek is bele-beleesnek egy-egy „lapsus linguae"-be. A színpadi gyakorlat és tapasztalat is azt igazolja, aki nem áll meg, hanem tovább beszél.

Érdekes esetet beszélhetek el, mi a kitűnő szpikerrel történt meg a rádióban. Aznap este a Lohengrin volt műsoron, amit az én kedves barátomnak kellett konferálnia. Mielőtt belépett volna a studió helyiségébe, a folyosón vidám társaság viccelődött s mikor a szpiker elment mellettük, valaki odaszólt közülök: „Mi jön most, a Lóhering?" A társaság jót mulatott a szóviccen s velük együtt kacagott a bemondó is. Pár pillanat mulva azonban megbosszulta magát a kis szójáték. A szpiker odaállt a mikrofon elé, hogy bejelentse a Wagner-opera közvetítését, ám, hogy-hogynem, a nyelve rászaladt az előbbi szóviccre és mire észbekapott, már el is mondta a világ füle hallatára, hogy „Lóhering dalmű 3 felvonásban." Abban a pillanatban ráeszmélt, hogy tulajdonképpen mit mondott. A körülötte lévő rendezők és figyelők egymásra borultak a visszatartott nevetéstől. Ő azonban — igen helyesen — összeszedve minden nyugalmát és komolyságát, megállás nélkül felolvasta a daljáték szereposztását.

Eljárásának helyessége beigazolódott hamarosan. Két napra rá találkozott valamelyik barátjával, aki azzal fogadta: „Képzeld, tegnapelőtt összevesztem a feleségemmel miattad. Hallgattuk a Lohengrin közvetítését s a feleségem azt mondta, hogy te úgy mondtad be, hogy: „Lóhering." Én is ott voltam, én is hallgattam a rádiót és én nem vettem észre, hogy így mondtad volna. Ezen aztán összevesztünk." Nagy lett a barát csodálkozása, amikor a szpiker azt felelte: „Nyugodj meg szépen, a feleségednek van igaza, mert csakugyan így mondtam, hogy Lóhering."

A közönség tehát nem meri elhinni, hogy hibázott a szónok vagy szereplő, ha az nem esik ki lelkinyugalmából.

A megakadás és nyelvbotlás ne aggasszon előre minket. Ezért kár kellemetlen perceket szerezni magunknak. Bebiztosítva ellene senki sincsen és nem is lesz soha, de minden feltűnést kiküszöbölhetünk, ha ura maradunk a helyzetnek.

És most egybevetve mégegyszer mindazt, amit részletesen

ismertettem, állapítsuk meg, hogy *a lámpaláz nem az a mumus, amit ne lehetne leteríteni.* Amíg szerepelni vágyó lesz a földön, a lámpaláz is ott lesz, mint ahogy az ördög is megjelenik a hatalmas Isten árnyékában. *Kiirtani soha nem lehet, de ártalmatlanná tenni, igen!* A lámpaláz alattomos és gyáva: fél az erőstől. Ahol érzi a biztonságot és merészséget, onnan hanyatthomlok menekül. Megkísért mindenkit, de ahol emberére talál, ott megsemmisül tehetetlenségében.

A lámpaláznak rettegett ellenmérge: *az önbizalom.* Aki bízik önmagában és Isten segítségében, az nem marad alul a viadalban. Most még ehhez hozzáadjuk azokat a mesterségbeli, jól bevált fogásokat, amelyek a harcikedvet megkétszerezik. *Merítsünk bátorságot a rokonszenves arcokból, a megértő tekintetekből.* Kerüljünk el ugyanakkor minden olyan útat, amelynek járása veszélyes. *Egyszerűség a gondolatban, kifejezésben, stílusban! A lényeg pedig: gyakorolni, gyakorolni és gyakorolni,* mert a gyakorlat vezet rá azokra a lehetőségekre, amelyek révén a hallgatóságot rabulejthetjük. A szónok, ha megízlelte egyszer a siker mézédes ízét s felszippantott annak mámoros illatából, keresztülverekszi magát a lámpaláz fenyegető rémén. Jól tudja, hogy *nem legyőzhetetlen sötét szikla a lámpaláz, csak feketének tetsző alagút, amelyen érdemes keresztülfutni, mert a túloldalon vár rá a napfényes, színpompás, a bódító kielégülés: a siker!*

2. Az indiszpozició.

Az ember nincs mindennap egyforma hangulatban. Egyik nap kellemes a közérzete, vidám és mindent rózsás színben lát. A másik nap lehangoltnak érzi magát és mindenért zsörtölődik. Tegnap talán még derűs volt, ma határtalanul ideges. Tapasztalhattuk mindnyájan, hogy egyik alkalommal nagyszerűen megy a levélírás, a mondatok szinte folynak egymásból, máskor meg rágjuk a tollszárat, törjük a fejünket, nem jut eszünkbe semmi. Pontosan így vagyunk a beszéddel is. Egyszer kitűnően beszélünk, találó kifejezéseink vannak, szinte maguktól születnek a gondolatok. Máskor viszont,

mintha megállt volna a gépezet, nem forog a nyelvünk és úgy érezzük, hogy agyberendezésünk egyszerűen csődöt mondott.

Keressük az okot, bosszankodunk, szidjuk magunkat, ám hiába. Tehetetlenül könyveljük el, hogy ma olyan napunk van, amikor nem sikerül semmi. Ezt az állapotot nevezik: indiszpoziciónak. (Magyarul: lehangoltságnak vagy kedvetlenségnek.)

A szereplés előtt álló szónok korántsem nyugodhatik bele, ha nincs meg a kellő hangulata a beszédhez. Amint az előző fejezetben kifejtettem, a szónoklás harc a hallgatók meggyőzésére. *Kívánatos, hogy a szónok a harchoz a legkedvezőbb közérzettel álljon ki.* Miként a legtökéletesebb hangszert is fel kell hangolni a játék előtt, úgy a szónoknak is fel kell hangolnia saját magát. Itt ő a hangszer, saját maga. Az ő énjéből kell kicsiholni a hangokat.

Hogy az indiszpozició ellen eredményesen védekezhessünk, meg kell ismerkednünk okaival. A közérzetet testi és lelki érzések befolyásolják. A külső környezet, az egészségi állapot egyaránt nyomot hagy viselkedésünkön és gondolkodásunkon. Meg kell tanulnunk, hogy a káros külső ingerektől, bizonyos mértékig függetlenítsük magunkat. Ugyanis az egyik inger kedvező irányban lendíti az embert, a másik ellenben, a kedvező hangulatból kizökkentve, alkalmatlanná teszi a szereplésre.

A testi és lelki okokat, melyek a közérzetet szabályozzák, nem lehet élesen elválasztani egymástól, mert amelyik inger hatást gyakorol a testi közérzetre, a lelkiállapoton is érezteti hatását. És fordítva is: ha valami nyomja kedélyállapotunkat, bágyasztólag hat a testre is. Mégis, aszerint, hogy az ingerek inkább a testre hatnak-e és azon keresztül a lélekre, vagy pedig elsősorban a lelkiállapotot kezdik-e ki és csak azon keresztül a testet is, *megkülönböztetünk testi és lelki okokat a lehangoltság előidézésében.*

Testünkre különösen a következő körülmények hatnak: éhség, szomjúság, álmosság, kimerültség, fájdalmak, rosszullét és betegség. Fájdalmak, rosszullét és betegségek gyógyítása az orvosi tudomány feladata. Ha tehát ezek fentállanak,

forduljunk azonnal háziorvosunkhoz tanácsért. Éhség, szomjúság, álmosság, kimerültség ellen pedig előre kell védekeznünk, nehogy szereplésünket veszélyeztessük.

A szónoki siker kimenetele nem csekély mértékben függ a gyomortól, bár meg kell jegyeznünk, hogy éhség, illetve jóllakottság hatása a közérzetre egyének szerint változik. A gyomor az emberi test kazánja. A kazánnak meg kell adni, ami neki jár. Üres kazánnal nem lehet gépezetet mozgásba hozni. És üres gyomorral nem lehet vérmes reményekkel nekikezdeni a szónoki csatának. A beszéd megerőltető munka; a szellem, a test és az idegek csatája. Ehhez a munkához erőre van szükség.

Mi, színészek vagyunk a megmondhatói igazán, hogy az éhség vagy szomjúság, másrészt a túlságos jóllakottság menynyire befolyásolják játékkedvünket. X úr akkor van elemében a színpadon, ha fellépése előtt jól megvacsorázik. Y-nak viszont az is elég, ha — mondjuk — megissza a maga korsó sörét. Z urat pedig egy forró fekete is jókedvre hangolja. S ezzel szemben vannak kitűnő színészek, akik kizárólag éhgyomorral tudnak csak játszani. Az ilyenek le nem nyelnének egy falatot sem előadás előtt és meg nem innának egy korty italt sem.

A hangulatot be lehet állítani a kívánatos fokra s arról kizárólag mindenkinek magának kell gondoskodnia. Egyesegyedül a szereplő döntheti el, hogy milyen és mennyi táplálék szükséges ahhoz, hogy a kellő hangulata meglegyen. Itt csak az a lényeges: ha egyszer tisztában vagyunk ezzel az előfeltétellel, ne mulasszuk el soha szervezetünknek megadni azt, ami a szónoki sikernek csak javára szolgálhat.

Színházi fellépéseim előtt soha nem tagadom meg magamtól az ú. n. hangulatbiztosító falatot. Lehet, hogy nem is vagyok túlságosan éhes és vígan kibírnám előadás végéig. Jól tudom azt is, hogy otthon vár rám a jó vacsora. Ilyenkor gondolkozóba esem, vajjon érdemes-e „feleslegesen“ kidobni a pénzt evésre? S akkor így okoskodom magamban: a magánember kibírná most akár éjfélig is étlen és szomjan, de a színésznek, aki most kezd a munkához, igenis enni kell adnom. Mert egyetlen döntő tényező a szinpad. S még ha nem is volt búsásan teli a pénztárcám, vérző szívvel bár, de meghoztam az anyagi befektetést jó szereplésem érdekében.

Szembetűnő esetet tapasztaltam sajátmagamon, milyen befolyást gyakorol a színészre a szokásos időben elfogyasztott uzsonna. Vidám sihedert alakítottam egyik bohózatban, aki három felvonáson keresztül bolondozott a színpadon. Szerettem ezt az ugri-bugri fiatalembert és a próbák után ítélve, jogosan reméltem, hogy sikerem lesz vele. A bemutatón azonban némi csalódás ért. A közönség sehogysem akart felmelegedni. A színész ilyenkor csakis önmagában keresi az okot. És hamarosan ráeszméltem a döntő tényre: rettenetesen éhes voltam. Dél óta nem ettem egy falatot sem. A premier izgalmában egészen megfeledkeztem az uzsonnáról. Az első felvonás szünetében azután siettem kipótolni az elmulasztottakat. Néhány jóízű falat, utána egy jó cigaretta s — nagyszerűen éreztem magam. Mintha kicseréltek volna. Nem véletlen, hogy ettől kezdve a közönségnek is megjött a hangulata. Volt kacagás és taps bőven. S vajjon ki gyanította a nézőtéren, hogy a nagy változást párfilléres „befektetés" idézte elő.

Az ivással kapcsolatban valamire fel kell hívnom a figyelmet. Színészek és szónokok gyakran az alkoholtól várják a jó hangulatot. Van is benne valami. *Az alkoholfogyasztással azonban óvatosan kell bánni.* Azoknál, akik gátlásokkal küzdenek, a kicsiny mennyiségben fogyasztott alkohol kedvező hatást válthat ki: megszabadít a gátlásoktól s felszabadultságot eredményezhet. Tisztítja a hangot és fokozza a bátorságot. A mértéken felüli alkohol azonban könnyen megboszszulhatja magát. Bénítólag hat az agy működésére és a nyelv forgására, továbbá indulatossá teszi a szónokot és nagymértékben csökkenti tárgyilagosságát. A finom hangárnyalatok kihozatalára semmiesetre sem alkalmas a szeszfogyasztás.

Ismeretlen eledeleket és gyógyszereket előadás előtt soha ne próbáljunk ki magunkon. Főleg ne fogyasszunk el olyan ételeket, amelyekhez nincs gusztusunk.

Álmosság, fáradtság által előidézett kedvetlenségnél is elsősorban az előidéző körülmények elkerülése szükséges. Ha pl. holnap előadást kell tartanom, már a mai napon vigyáznom kell magamra. Ennek tudatában éjszaka nem maradok fenn sokáig, ha még oly csábító társaság is marasztal a szórakozásra. *Szívügyem az előadásom és azt mindennél előbbrevalónak tekintem.* Lefekszem idejében, hogy pihent legyek és az előadás órájában kitűnően érezzem magam. Jó harcot akarok vívni és ezért erőmet a beszédre tartogatom. Mennél nagyobb tétről van szó, mennél idegölőbb csatát vív előreláthatólag a szellem, agyafúrt koponyák és konok szívek meghódítására, annál inkább sorompóba kell állítanom az egész szervezetemet.

Jászai Mari, a legnagyobb magyar tragika írja emlékirataiban, hogy a színészeknek naponkint két órát kell sétálniok a friss levegőn. „Ne mondja azt senki — mondja Jászai Mari — hogy én nem érek rá. Erre a sétára minden színésznek szüksége van!" És ő pontosan meg is tartotta ezt az előírást. El sem lehet gondolni, másképpen miként győzte volna, hogy a színház zárt levegőjében órákhosszat tartó megerőltető szerepeket olyan lenyűgözően tudjon eljátszani.

A szónok a hangjával tud leginkább hallgatóihoz férkőzni. A hangképző szervek egészsége tehát különösen fontos érdeke. Sajnos, a szájat, garatot, mandulákat, torkot, gégét sok veszedelem fenyegeti, ami rekedtség formájában káros befolyást gyakorolhat a hangra is. Helyénvaló tehát, hogy állandóan védekezzünk a fenyegető veszélyek ellen száj- és toroköblögető vizekkel. Igen alkalmasnak találtam erre a célra a hyperol toroköblítő pasztillát és angicid szájvíztablettát.

A többször ismétlődő, vagy makacs rekedtséggel feltétlenül szakorvoshoz kell fordulni. A múló jellegű hangfátyolosság ellen a magam részéről forró kamillateás, vagy terpentingőzös belélegzést szoktam alkalmazni. Színészeknél szokásos mézzel készített forró teát inni és előadás előtt, sőt közben nyálkaoldó cukorkákat szopogatni. Mindezek mellett pedig kívánatos, hogy hangtúlerőltetés esetén a hangszálainkat előadásig is kíméljük. Tehát suttogva beszéljünk, esetleg a legszükségesebb közölnivalókat inkább írjuk le.

A lehangoltság testi eredetű oka után vegyük szemügyre a lelkieket is. Sok minden körülmény befolyásolja lelkiállapotunkat. Pillanatról-pillanatra változik. Világos, hogy a szerepléshez nem mindegyik hangulat egyformán kedvező. *A szomorúság, közöny, fásultság, váratlan lelki megrázkódtatás, vagy hirtelen keletkezett örömmámor könnyen kizökkentheti a szónokot a kívánatos hangulatból. Meg lehet és meg is kell tanulnunk: kedélyállapotunkat a szereplés idejére és a célnak megfelelően beállítani!* Természetesen, miként a testi eredetű lehangoltságnál, a legerősebb védekezési mód az előidéző kö-

rülmények megelőzése. Ha teszem azt, előadásunk színhelyére igyekszem, nem térek be útközben ahhoz a kereskedőhöz, akivel esetleg nézeteltérésem támadhat a tartozásomat illetően. Nem térek be hozzá azért, mert esetleg... esetleg felbosszankodom és akkor az előadásomat könnyen elronthatom. Majd holnap, ha már túl leszek a mai fellépésemen, elintézem vele az elintéznivalókat. Akkor már nem lesz baj, ha az elszámolás, netalántán kihoz a sodromból. Színészeknél régi törvény, hogy szereplés előtt sürgönyt tilos átadni. Félő, hogy olyan megrázkódtatást idéz elő a váratlan hír, hogy az egész előadást veszélyezteti.

Egy másik érdekes jelenségre kell itt rámutatnom. Kevés szónok gondol erre. Éppen ezért sok sikertelen előadásnak volt már előidézője. A szónoklás előtti tanulásról van szó. Mondottam volt többször is, hogy a szónoklásra lelkiismeretesen fel kell készülni. A legelső követelmény, hogy a szöveget kifogástalanul kell tudnunk. Ezt azonban jóval az előadás előtt kel megtanulni. *Tartsuk be szigorúan, hogy közvetlenül az előadás előtti órákban már nem foglalkozunk a szöveg tanulásával.* Ezek az órák már úgysem alkalmasak a tanulásra. Ilyenkor rendesen jelentkezik már valami szorongó érzés, ami átjárja az egész embert és csökkenti az agy teljesítőképességét is. *Megfontolt ember ilyenkor már csak egyet tehet: igyekezzék magát kiszabadítani a szorongó érzések ölelő karjaiból és a szerepléshez szükséges lehető legjobb kedélyállapotra szert tenni.*

Ezek azok a gyötrelmes órák, amikor a szónok végigszenvedi kicsinyben a pokol kínjait. Szíve a torkában dobog, gyomra lüktet, a feje szédül, mert most eszmél rá, hogy a mondanivalóiból tulajdonképpen nem tud semmit. Rossz a közérzete és gyűlöli saját magát, amiért meggondolatlanul vállalkozott erre az előadásra. Pedig milyen remekül alhatna most otthon! A gondolatok kánkánt járnak a fejében és mindinkább valószínűnek látja, hogy szereplése csúfos kudarccal végződik. Öltözködés közben marják a kínzó érzések: „hogy is mondjam majd ezt? ...", „jaj, még a harmadik bekezdést nem tudom!", „halvány fogalmam sincs, hogy itt mi következik..." „reménytelen, reménytelen..."

Nagy szónoktól hallottam, hogy a szorongató érzések idején ezt mondja magának gúnyosan: „úgy kell kutya, ha nem készültél el, most sülj bele" — és azért sem fog hozzá a tanuláshoz. Sőt! Elhesseget magától minden gondolatot, amely a beszédre emlékezteti. *Mindig jobb, ha pihent aggyal fogunk hozzá az előadáshoz, mint ha elcsigázott lélekkel és kifárasztott fejjel kezdenénk a nehéz szellemi tornának.*

A szereplés előtt pihenjünk és aludjunk. Igaz, ez nem mindig olyan egyszerű, mint ahogyan szeretnénk. Mert éppen ilyenkor, amikor olyan szükség volna az alvásra, sehogy sem jön álom az ember szemére. Ne idegeskedjünk emiatt sem! A nyugodt fekvés is sokat használ, különösen, ha teljesen kikapcsoljuk magunkat a reánk váró feladat köréből. Vegyünk elő valami szórakoztató, főként humoros olvasmányt és felejtkezzünk el arról, hogy ma még előadást kell tartanunk. Aki ért a zenéhez, muzsikáljon, aki pedig nem ért hozzá, dudoljon vagy fütyörésszen. Minél vidámabb dalokat. Fontos, hogy kitűnő hangulatban csukjuk be magunk után az ajtót, amikor hazulról elmegyünk, úgy, mintha nem is szónokolni mennénk, hanem valahová mulatni.

Szokjuk meg azt is, hogy ne a legutolsó pillanatban induljunk el lakásunkról. Az ideges kapkodás, ide-oda szaladgálás, ruhadarabok keresgélése, csak izgatottá teszik az embert. Ilyenkor rendszerint nem jön az autóbusz, villamos, ami még tetézi nyugtalankodásunkat. Az előadáshoz ez semmiképpen sem előnyös lelkiállapot. Ehelyett osszuk be úgy az időnket, hogy kiadós sétát tegyünk a szereplés előtt. Legcélszerűbb gyalog menni az előadás színhelyére. Természetesen nem a legnagyobb forgatagban, tülekedő emberek és közlekedési eszközök fülsiketítő zajában, hanem ott, ahol a legüdítőbb a levegő. Vegyük le a kalapunkat is, hogy fejünk jól kiszellőzzék. Nagyokat lélegezzünk, hogy tüdőnket alaposan átjárja az oxigén. Egyszóval vidáman, gondtalanul sétáljunk és közben csak egyet nem szabad: a beszéddel foglalkozni.

Nem osztom némely szónoknak azt a felfogását, hogy az előadás színhelyére a legutolsó percben kell megérkezni. Sokan ugyanis úgy vélik, hogy a hosszadalmas várakozás a helyszínen, idegőrlő. Ha valaki nincs ott idejében, szerintem ez

sokkal jobban nyugtalanítja, mintha a helyszínen várakozik. Az indiszpoziciótól különben is nem megfutamodni kell, hanem szembenézve vele, megismerkedni a módjával, hogyan űzhetjük el magunktól. A helyszínen természetesen óvatosnak kell lennünk. *Ne engedjük át magunkat zsákmányul a nyugtalanító érzéseknek.* Fölényt és nyugodtságot színlelve, vegyüljünk el a legvidámabb csoportban. Társalogjunk közömbös dolgokról. Amennyiben úgy alakul a műsor, hogy több szónokot kell végighallgatnunk, amíg ránk kerül a sor, vigyázzunk arra is, hogy a figyelés ki ne fárasszon bennünket. Ha a beszédünkben esetleg bele kell kapcsolódnunk az előttünk lezajló előadásokba, akkor természetesen nem lehet kitérni az előző szónoklatok hallgatása elől. Ha azonban ezekhez a beszédekhez semmi közünk sincs, feltűnést nem keltve, egykedvűen üldögéljünk helyünkön és nyugodtan várjuk be, amíg ránk kerül a sor.

Eddig főleg arról beszéltem, hogy miként kerülje el a szónok a szereplés előtti felesleges izgalmakat. Nem lesz érdektelen, ha elmondom, hogy *egyes embereknél éppen a rendkívüli izgalom hozza meg a teljesítőképesség csúcspontját.* Ismerek szónokokat, akik beszédmodorosságban szenvednek, unalomig ismételnek szavakat, tempójuk kínosan lassú, gondolatfűzésük összefüggéstelen és ennek gyakran az egyetlen oka, hogy semmi izgalom nem rázza fel őket. Amikor azután, csodák-csodája, valami váratlan lelki felindulás mégis kizökkenti őket a közönyükből, akkor meglepetésszerűen nem lehet rájuk ismerni: elmúlik a modorosság, elfeledkeznek a lassúságról, pereg a nyelvük és találóak a gondolataik is. Azért ismétlem, hogy az indiszpozicioi kérdésében minden embernek saját magának kell döntenie. Ami az egyik betegnek orvosság, a másiknak a halál. Akinek árt az izgalom, kerülje el; akinek meg használ, az igyekezzék szerttenni rá.

Hogy a bosszankodás is bizonyos esetekben milyen kitűnő hajtóerő lehet a szónoklásban, hadd mondjam el az alábbi, megtörtént esetet. Egyik diákegyesületünk közszeretetben álló egyetemi tanár vezére: jó szónok. Megszoktuk amúgy is, hogy szónoki tehetségével keresztülvérekszi akaratát az akadályokon. Mégis emlékezetes marad az a beszéde, amelyben az egyesület közjóléti tevékenységének eredményéről számolt be. Olyan tűzzel, ellenállhatatlan erővel, ragyogó ékesszólással röpítette egyik érvet a másik után, hogy lenyűgözve bámultuk, beszéde után pedig szinte önfeledten percekig ünnepeltük.

És hogy mi volt a rendkívüli siker titka, arra is megkaptuk utólag a feleletet. Egy órával a szónoklás előtt megjelent a tanár úrnál két egyetemi hallgató, akik fennhéjázva bírálták az egyesület jótékonysági intézkedéseit. Mellesleg: nevezett fiatal urak ellátást, lakást, cipőt, tandíjat éveken keresztül az egyesülettől kaptak. Most azonban mindent kifogásoltak. Az a beszéd, amit mi hallottunk, tulajdonképpen a két mákvirágnak szólt, csak sajnos, ők már nem voltak jelen. A szónok összes felháborodását és haragját beleadta a beszédbe. Így a két ifjú, ha néhány kellemetlen percet is szerzett, de egyben a szokottnál ragyogóbb szónoki sikernek volt előidézője.

Befejezésül még egy veszedelmes lehangoltság-fajtáról emlékezem meg: ez a *közöny.* Közönyös az ember akkor, amikor az előadását semmibe sem veszi. A legkisebb gondja is nagyobb annál, meghallgatják-e vagy sem. Ez az érzés akkor szokott jelentkezni, amikor a szónoknak ugyanarról a tárgyról sokszor kell beszélnie. A szónok maga semmiféle érdeklődést nem tanusít előadásával szemben. Ez pedig nagy hiba. *Ha a szónok nem tartja érdekesnek a mondanivalóját, igazán nem kívánhatja a közönségtől, hogy azok lelkesedjenek érte.*

Hogy a közöny milyen hátráltató lelki jelenség a szereplőnél, arról is volt alkalmam személyesen meggyőződni. Az egyik nagysikerű vígjátékot több mint kétszázszor játszottuk egymás után. December 20-án volt a bemutató és a következő év június 15-én is még ugyanezt a darabot játszottuk szakadatlan. Mikor hozzákezdtünk, hópelyhek szállingóztak. Mikor abbahagytuk, leolvadt az emberekről a kabát. Közben elmúlt a tél, elmúlt a tavasz és mi rendületlenül játszottuk a darabot minden este, vasár- és ünnepnapon kétszer is.

Első pillanatra nem is látszik megerőltető feladatnak az avatlan előtt. Mondják, hogy a színész nem végez nehéz fizikai munkát, kedvvel csinálja a mesterségét, tehát nem nagy sor ugyanazt a szerepet féléven keresztül játszani. De tessék csak elgondolni, mit jelentene, ha az embernek kettőszáz estén keresztül ugyanazt a vacsorát kellene elfogyasztania. Elébe tennék a legkedvesebb ételét, mondjuk, paprikáscsirkét galus-

kával. Ez bizony fínom kis étel, mi tagadás, kevés magyar ember van, akinek fel ne derülne a tekintete, ha megérzi a paprikáscsirke párolgó illatát. Igen ám, de lelohad a nagy lelkesedés, ha egy héten át minden egyes este beállít a paprikáscsirke. Egy hét még csak hagyján. De két hét... öt... nyolc hét... s mikor még a huszadik héten is a paprikáscsirke jönne, azt hiszem, rokonszenv helyett undor fogná el az embert. Szeretne felugrani és elrohanni olyan helyre, ahol a csirkének még a hírét sem ismerik. Csakhogy — most jön a bökkenő, — rohanni nem lehet, mert a szerződésben írva vagyon, hogy annyiszor kell megenni, ahányszor az igazgató úr elébe tálalja, illetőleg, ameddig a jó közönség ezért megváltja a belépőjegyet. Így tehát akarva-nemakarva el kell fogyasztani. Sőt! Nem kelletlenül és fanyar arccal, mert így a közönségnek nem szórakozás, hanem boldogan és farkasétvággyal, mintha aznap látná először a paprikáscsirkét.

Körülbelül ilyen érzés egy szerepet féléven keresztül egyfolytában játszani.

A közönyös lelkiállapottól megszabadulni nem gyerekjáték. A becsületes szónoki harc érdekében azonban még ezt a lelkiállapotot is le kell győzni. Mondjuk magunkban ezt: „Hátha *ma* beszélek utoljára!... hátha az éjszaka az Uristen elszólít a földről engem is!... Ha majd visszanézek az utolsó szereplésemre, legalább ne kelljen szégyenkeznem miatta. Még egyszer, ma utoljára, összeszedem minden erőmet, tudásomat és olyan kitűnően fogok beszélni, ahogyan még soha!"

Minden indiszpoziciót el lehet kerülni, vagy legalább is csökkenteni! Bárki, némi gyakorlattal, szereplése előtt megszerezheti magának a jó lelki beállítottságot. Ha másként nem megy, még gyógyszerek is nagy választékban állanak rendelkezésére, amelyek a kellemes közérzetet biztosíthatják. Ha nem élünk vissza velük, nagy segítségünkre lehetnek a szónoklásnál is. Azonkívül sósborszeszes ledörzsölés is kitűnő szer a jó hangulat biztosítására és a test felüdítésére. Rajtunk áll tehát kizárólag, hogy milyen közérzettel és milyen hangulattal indulunk neki a szónoki csatának!

VI. FEJEZET.

1. Összefoglalás.

Összegezzük a sok tanácsot, amit hosszasan mondottunk el. Hogyan is szerepeljen tehát a szónok? Mit kell tennie attól a pillanattól fogva, hogy elhatározza magát az előadásra, az előadás befejezéséig?

Amikor meghatározza a témát, hozzálát az anyag feldolgozásához. Felhasználja azokat a perceket, amikor leginkább benne van abban a gondolatkörben, foglalkozik a szöveg összeállításával. Amint jó gondolata támad, azonnal feljegyzi. Az utolsó napok egyikén az időnkint összehordott anyagot rendezi. Kidobja a feleslegeseket, megrövidíti a terjengős részeket. Ha száraznak találja, hozzáad odaillő hasonlatokat, életből vett példákat vagy kigondolt történeteket.

Az egész beszédről vezérjegyzéket készít.

Ezzel az anyag feldolgozása végetér. Legfeljebb csak a helyszínen változtat azon: elvesz belőle vagy hozzátesz, ahogy jónak látja.

Az utolsó órákban már nem foglalkozik a beszéddel, nehogy feleslegesen fárassza elméjét és pazarolja lelki indulatait. Helyette a legkellemesebb közérzetre igyekszik szerttenni. Ez az ő egyéni műhelytitka, hogyan csinálja. Ha neki jót tesz: pihen, alszik, fürdik, zuhanyoz. Közben fütyürész vidáman, mintha moziba menne és nem a saját előadására. Amint eszébejut a reáváró nehéz feladat, azonnal másra gondol, dudol vagy énekel... Egyszóval felejti a szereplést és örül az életnek.

Annál nagyobb gondot fordít az öltözékére. Ne legyen ebben semmi kifogásolnivaló. Idejében indul el hazulról. Jókedvűen teszi be maga után lakása ajtaját és gyalog nekivág

az útnak. Nagyokat lélegzik, tele tüdővel szívja magába a friss levegőt s ha nem szégyelné, még ugrálna is... Tele van ambicióval és akarással. Ha elmegy nyitott templom előtt, rövid fohászra bemegy, hogy megerősödjék lelkiekben és bátorságban...

A teremben, ahol szerepelni fog, már sokan vannak. Mintha ő is vendég lenne a sok közül, elvegyül a legvidámabb társaságban. Bár közben a szíve hevesen kalapál, cseveg, nevet, senki észre sem veszi rajta, hogy izgatott volna.

Most egyre kellemetlenebb pillanatok következnek, de nem hagyja magát. Percről-percre közeledik a megszólalás ideje. Tanulni kellene még. De nem! Azért sem veszi elő jegyzetét.

Végre elérkezik a nagy pillanat. Még egy utolsó pillantást vet magára, egy erőteljes elhatározás, kihúzza magát és emelt fővel, mosolyogva, biztos léptekkel megy az emelvény felé. Várakozásteljesen nyugodtan néz végig hallgatóin..... Világért sem fanyar az arca, szemei szeretetet, mosolyt árasztanak. Biztosan áll a lábán, érzi a felsőtestét is, amint megfeszül.

Vár . . .

S amikor minden nesz elcsitult: végre megszólal. Határozott, biztos a hangja, mert tudja jól, hogy az első hang döntő jelentőségű az elfogultság leküzdésében.

Figyeli az első hangok hatását: a hallgatók mozdulatlanul ülnek és feszült érdeklődéssel tekintenek szemébe. Az első ütközetet megnyerte. Megjött a bátorsága. Főleg akkor, amint az első határozott, magas és kitartott karmozdulatot megcsinálta.

Most már otthon van. Nyugodtan, fölényesen és mégis közönsége iránti mély tisztelettel viszi a szót. Minden egyes szótagra ügyel. Rövid mondatokban beszél. Nem bocsátkozik merész kalandokba, végeláthatatlan körmondatok útvesztőibe.

Közben állandóan ellenőrzi a közönségét. Megmozdult valaki a széken: nem jól hall. Erősebb hangra van szükség, hogy oda is elérkezzék szava tisztán, érthetően.

Most már többen is mozgolódnak... Rá kell kapcsolni! Több hittel, nagyobb lendülettel. Gyorsabb tempót és közé ékelt kiadós szüneteket! Megint figyelnek. Főleg, amikor hirtelen szelid, mosolygós hangok váltják fel az előbbi erősebbeket és belekezd könnyen, vidám hangon egy kis esemény elbeszélésébe, amit talán útközben, idejövet látott...

Ez hat. A hallgatóság mosolyog, némelyek jóízűt nevetnek. Egy fokkal beljebb van szívükben. Hagyja őket, hadd nevessenek, amíg csak jól esik nekik. Ő ezalatt mosolyogva bár, de végignézi jegyzetét: melyik pont következik. Egy pillantás a jól megszerkesztett vezérjegyzékre s rögtön látja, nem kalandozott-e el nagyon? S ha igen, hová kell visszamennie.

Egy másik pillanat és már komoly az arca. Szavai most kemények, sőt már-már lázasak. Keze már keveset pihen. Karjaival is tüzeli híveit és önmagát. Szeme tele hévvel, tűzzel. Szikrázza magából a háborgó lelkiállapotot. Fokozatosan rohan a drámai részek felé. Most már tűzbejön. Ellenállhatatlan erővel ostromolja hallgatóit. Különösen azokra gondol, akik ott ülnek előtte s tudja róluk, hogy egész más véleményen vannak, mint ő.

De már vége is a robbanásnak. Most levonja a következtetést, rávilágít az egyedül helyes megoldásra. Arca ismét felderül, egész lénye megnyugszik és elcsendesedett hangon, de sziklaszilárdan ismerteti véleményét, amelyet követni kell.

Az óramutató ezalatt kérlelhetetlenül szalad előre. Pedig még sok volna hátra. Most kezdene belejönni. Mindegy: az időt kitolni nem szabad. Kidobni a léghajóból a nélkülözhetőt, a szövegből a fölöslegest . . .

Azonban már a közönség kezd kifáradni, tehát még nagyobb tűzre van szükség, hogy mégis magához kösse őket. Most jön a magasiskola: a fentszárnyaló hangok után hirtelen megáll s a szünet után sejtelmes suttogóval folytatja. Csak egy percig gyors a tempó, utána már szaggatott mondatok jönnek, aztán egy éles kitörés, majd — ha a mondanivaló megengedi — megint csak lépésben szónokol.

Minden hiába! Az idő lejárt! Be kell fejezni! Egész fejezeteket kell átugrania, csak éppen a címüket említve. Rápillant a jegyzék utolsó szavaira. A csattanót nem lehet elhagyni, el kell mondani! Tehát gyerünk az utolsó bekezdéssel.

Összeszedi amennyi rátermettség, erő még van benne.

úgy adja elő az utolsó mondatokat. Most mindent bele kell adni. Nem tétovázik, nem akadozik, nem árulja el kimerültségét. Kihúzza magát, meggyőzően, teljes hittel mondja el a végső szavakat, lehetőleg hatásos gesztusok kiséretében. Aztán hirtelen meghajtva magát, lelép az emelvényről vagy leül a helyére...

Ha tapsolják, a közönség iránti mély tisztelettel, kedves meghajlással köszöni meg az ünneplést.

Megköszöni a gratulációkat, meghallgatja a tanácsokat. Nem bizza el magát, ha dicsérik és nem veszti el kedvét, ha kifogásolják. Odahaza utólag mérlegre teszi a véleményeket. Amelyik értéktelen, gyorsan elfelejti. Amelyik találó, megjegyzi, hogy legközelebb aszerint cselekedjék. A hibát belátni: a tehetség jele. S a csorbát kiköszörülni: saját, jól felfogott érdeke.

2. A szónoklás irodalma.

Beszédművészettel, szónoklással, színművészettel egészben vagy részben foglalkozó munkák, amelyek a közönségnek ajánlhatók:

Apponyi Albert gróf: Élmények és emlékek. Budapest, Athenaeum.
Babits Mihály: Irodalmi problémák. Bpest, 1917. Nyugat kiadása.
Bartha György—Tordai Ányos: Retorica. Bpest, 1922. Lampel kiad.
Bárdi Ödön: A színjátszás iskolája. Bpest, 1928. Kókai Lajos kiad.
Bárdos Artúr: Az új színpad. Bpest, 1911. Nyugat kiadása.
Benkő Jolán: A színészvér. Nagyvárad, 1904.
Bessler Willibrod O. S. B.: Der frohe Prediger. Freiburg, 1927.
Bódy János: A moziművészet rendszere és színészi mimika. Kispest, 1929.
Brisits Frigyes: Prohászka breviárium. (Előszó). Bp., 1927. Élet.
F. A. Brechts: Ausblidungs-Kursus für praktische Lebenskunst, logisches Denken, freie Vortrags- und Redekunst. (Verlag R. Halbeck, Berlin W. 35.)
Buffon: Discours sur le style. Hachet, Paris.
Carnegie D.: Public speaking and influencing men in business. Published by the Carnegie Dale Institute of Effectiv Speaking and Human Relations, New-York.
— How to win friends and influence people. New-York, 1938.
Császár Imre: A színjátszás elmélete.
Delsarte: Pratique de l'Art oratoire. Paris.
Egressy Ákos: Festett világ. (A színész beszéde, mozgása.) Budapest, 1906.
Egressy Gábor: A színészet iskolája.
— A színészet könyve. Pest, 1866.
Gabányi Árpád: Arcisme. Bp., 1893. Könyves Kálmán Rt.
Germain: 10.000 pohár víz. Bp., Tolnai kiad. Világkönyvtár sorozat.
Gisbert: L'éloquence chrétienne dans l'idée et dans la pratique. Paris, 1702.
Gondal: Parlons ainsi de la voix et du geste. Paris 1900.
Harmaud Damnien: L'art de se faire écouter. Paris, 1901.
Hegedüs Gyula: A beszéd művészete. Bp., 1920. Singer és Wolfner.
Herrmann: Die Technik des Sprechens.
Hevesi Sándor: Az előadás művészete.
— A színjátszás művészete.
Hitler: Harcom!
Hont Ferenc: A színjáték. Szeged, 1932.
Humbotus de Romans O. P. Traité de l'instruction des prédicateurs. Rome, 1910.
Így irunk helyesen. Magy. Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete.
Ivánfi Jenő: A színpad művészete.
Jászai Mari Emlékiratai. Bp., 1927. Egyet. Nyomda. Sajtó alá rendezte: Lehel István.
— Színész és közönség. Bp., 1918. Magy. Írók Társ. kiadása.

Dr. Johann Ude: Wie bilde ich mich zum Redner aus? Graz.
Kárpáti Aurél: A menekült lélek. (A színész lelke.) Budapest, 1935. Vajda János Társ. kiadása.
Kolb: Vorträge über die Redekunst. Wien.
— Über Vortrag und Vortragsfehler. Wien.
Korniss Gyula: Pszihológia.
Kudora János: A magyar kath. egyházi beszéd irodalmának ezeréves története. Budapest, 1902. Stephaneum.
Legouvé Ernő: Az olvasás művészete. 1904. Franklin Társulat.
Leon Ricqier: Le moyen de savoir parler en public.
Luigi Rasi: A színész művészete. Magyar Könyvtár.
„Magyarosan" nyelvművelő folyóirat. Magyar Tud. Akadémia kiadása. Szerkeszti: Putnoky Imre.
Magyar nyelvvédő könyv. Közrebocsátották: Pintér Jenő és munkatársai.
Mihályfi Ákos: Az igehirdetés. Bp., 1912 Szt. István Társ. Bp. 1908.
Németh Antal: Színművészeti Lexikon. Bp., 1930. Győző Andor kiad.
Paulay Ede: A színészet elmélete. Pest, 1871.
Sertillanges O. P.: L'orateur chrétien. Les éditions du cerf Juvisy (Seine et Oise).
Próza és Vers. Az Orsz. Színművészeti Akadémia tankönyve.
Ravasz László: A gyülekezeti igehirdetés elmélete. (Homiletika.) Pápa, 1915. Ref. egyházi könyvtár XI. kötet.
Rézbányai József: Az egyházi szónoklat kézikönyve. Bp., 1902.
— Az egyházi szónoklat egyetemes története.
Sarah Bernhardt: Ma double vie. Mémoires. Paris. Bibliothéque Charpentier.
Solymosi Elek: Az egyházi szónoklat gesztuselmélete. Bpest, 1912.
Staud Géza: Magyar színészeti bibliográfia. Budapest, 1938. Magy. Színháztudományi és Színpadműv. Társaság kiadása.
Dr. Schmiedt Béla: A megváltás szolgái. Bp., Szt. István Társ.
Dr. Schmidt Márton: Lélektan. Stampfel Tudom. zsebkönyvtár.
Schöpflin Aladár: Magyar Színművészeti Lexikon. Bpest, 1929. Orsz. Színészegyesület kiadása.
Szász Károly: A versszavalás elméleti és gyakorlati kézikönyve. 1876. Franklin Társulat.
Szécsi Ferenc: Idegen szavak nagy szótára. Bp. Universum-könyvk.
Szvovényi József: Ékesszólástan. Bpest, 1877. Franklin.
Tanay Ferenc: Tanay Frigyes. Egy nagy magyar színész portréja. Budapest, 1927.
Tóth Tihamér: A művelt ifjú. Bpest, Szt. István Társulat.
— Az intelligencia lelki gondozása. Bpest. Szt. István Társulat.
Ujházi Ede: Régi színészekről. Bpest, 1905.
Váradi Antal: Szavalókönyv. Bpest, 1883. Franklin Társulat.
— Az esztétikai testtartás és mozgástan kézikönyve. Bpest, 1884. Grill Károly könyvkereskedése.

TARTALOMJEGYZÉK.

III. FEJEZET.

Gyakorlati tudnivalók.

IV. FEJEZET.

A felolvasás művészete.

V. FEJEZET.

Védekezés a lámpaláz és indiszpozíció ellen.

VI. FEJEZET.

Befejező rész.

ELŐADÁSÁHOZ KIFOGÁSTALNUL ÖLTÖZKÖDJÉK!

Kalapokat NAGY FERENC-nél vásároljunk!

VII, Károly király-út 1. (Rákóczi-út sarok). Tel.: 227-493

Fiók: VII., Erzsébet-körút 27. Telefonszám: 422-163

Nagy választék bel- és külföldi kalapokban, sapkákban, úri divatcikkekben!

SZÉP FEHÉRNEMŰT, JÓ HARISNYÁT

Sasá-nál vásárolhat

V., GRÓF TISZA ISTVÁN-UTCA 5. TELEFONSZÁM: 382-096

TULAJDONOS: RÉVÉSZ SAROLTA

Szereplése előtt gondoljon egészségére!

Meghűlés, köhögés ellen:

Inhaláció

Kvarc

Rövidhullám

a **Szent Gellért-gyógyfürdő**-ben

Rövid idő alatt

tökéletesítheti szónoki készségét

BOGNÁR ELEK

színművész

szónokiskolájában

BUDAPEST, XI., VERPELÉTI-ÚT 14. SZÁM

Telefon: 456-900

Szónokok, előadók, felolvasók, rádió-felolvasók biztos sikerű előkészítése

A lámpaláz leküzdése

BOGNÁR ELEK

A SZÓNOKLÁS ÉS ELŐADÁS MŰVÉSZETE

MERKANTIL-NYOMDA
BUDAPEST